

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ
ANABİLİM DALI**

**TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI:
NURETTİN TOPÇU VE EROL GÜNGÖR ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Emine HATUNOĞLU**

**Danışman
Prof. Dr. Ayşe AZMAN**

MAYIS-2023, MERSİN

**T.C.
MERSİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI:
NURETTİN TOPÇU VE EROL GÜNGÖR ÜZERİNDEN BİR
DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Emine HATUNOĞLU
ORCID No: 0000-0003-2295-1555**

**Danışman
Prof. Dr. Ayşe AZMAN
ORCID No: 0000-0002-7409-7816**

MAYIS-2023, MERSİN

ÖZET

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI: NURETTİN TOPÇU VE EROL GÜNGÖR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Sanayi devrimi, Rönesans ile gelen Aydınlanma dönemi modernizmin doğuşuna zemin hazırlamış ve bu süreçte yeni bir toplumsal düzen meydana gelirken makro düzeyde de değişimler gerçekleşmiştir. 19. Yüzyılın evrenselcilik anlayışı ile ilişkili bir şekilde bütün toplumların aynı ilerleme/değişme sürecinden geçeceği fikri hâkimdir. Bu sebepten yeni kurulan dünya düzeninde Batılı toplumların modernleşme süreçleri incelenerek bir model oluşturulmuş ve bu model diğer dünya toplumlarına uygulanmıştır. Ancak bütün toplumların tarihsel ve kültürel birikimleri yok sayılarak aynı düzeye indirilmesi fikri beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Kadim bir kültüre/medeniyete sahip Asya ve Afrika gibi uygarlıklar Batı'nın gelişme çizgisine uymadıkları gerekçesi ile ilkel/geri kalmış ilan edilmişlerdir. Çizgisel ve ilerlemeci bir anlayışa sahip olan modernleşme, toplumları kategorilere indirirken Batı'yı piramidinin en tepesine yerleştirmiştir. Bütün toplumların aynı gelişme/değişme çizgisini izleyeceği fikri temel alınarak modernleşme kuramları oluşturulmuştur ancak farklı kültüre, inanışlara, yaşayışa ve değerlere sahip olan toplumların modernleşme karşısında sergiledikleri tavırlar da farklı olmuştur. Modernleşmeye yaklaşımlarda bütüncül bir kabulleniş yahut ona bir başkaldırı ile karşı koyma veya değiştirerek bünyeye alma gibi pek çok referanslar vardır. Bu çalışmada Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün toplumsal değişmeye yaklaşımı ele alınmıştır. Amacımız muhafazakâr ideolojinin toplumsal değişme karşısındaki tutumunu Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün kültür-din temelli muhafazakârlık anlayışı çerçevesinde açıklayabilmektir. Çalışmada bu iki ismin toplumsal değişme de esas aldıkları temel kavram ve yaklaşımlar üzerinden analizler yapılmıştır.

Anahtar Kavramlar: Türk Muhafazakârlığı, Toplumsal Değişme, Modernleşme, Nurettin Topçu, Erol Güngör

Danışman: Prof. Dr. Ayşe AZMAN, Sosyoloji Anabilim Dalı, Mersin Üniversitesi, Mersin

ABSTRACT

SOCIAL CHANGE AND TURKISH CONSERVATISM: AN EVALUATION THROUGH NURETTİN TOPÇU AND EROL GÜNGÖR

The industrial revolution paved the way for the emergence of the modernism of the enlightenment Century, is dominant. For this reason, a model was created by examining western modernization processes in the newly established World order and this model was applied to other World societies. However, the idea of ignoring the historical and cultural accumulation of all societies and reducing them period, which came with prominence, and in this process, while a new social order was being formed, changes at the macro level also took place. The idea that all the understanding of universalism of the 19. to the same level has brought many problems with it. Civilizations such as Asia and Africa, which have an ancient culture/civilization, have been declared primitive/backward on the grounds that they do not follow the development line of the West. Modernization, which has a linear and progressive understanding, has placed the west at the top of its pyramid while reducing societies to categories. Modernization theories have been formed on the basis of the idea that all societies will follow the same development/change line, but the attitudes of societies with different cultures, beliefs, lifestyles and values towards modernization have also been different. There are many references in approaches to modernization, such as a holistic acceptance or resisting it with a rebellion or incorporating it by changing it. In this study, Nurettin Topçu and Erol Güngör's approach to social change will be discussed. Our aim is to explain the attitude of conservative ideology towards social change within the framework of Nurettin Topçu and Erol Güngör's understanding of culture-religion-based conservatism. In the study, analyzes will be made on the basic concepts and approaches that these two names take as a basis in social change.

Keywords: Turkish Conservatism, Social Change, Modernization, Nurettin Topçu, Erol Güngör

Advisor: Prof. Dr. Ayşe AZMAN, Department of Sociology, Mersin University, Mersin

TEŞEKKÜR

Bu tez için çalışmaya başladığım andan itibaren çalışmalarında başım her sıkıştığında benden desteğini ve tecrübesini esirgemeyip her aradığımda, tüm sorularıma cevap veren her konuda yanımda olduğuna samimiyetle güvendiğim ve inandığım saygıdeğer danışmanım Prof. Dr. Ayşe AZMAN'a sonsuz teşekkürlerimi ve saygılarımı sunuyorum.

Bununla beraber yüksek lisans ders süreci boyunca derslerde ve günlük yaşamda bize her zaman örnek olan, bizleri yüksek lisans ve akademik kariyere hazırlayan, sabırları ve hoşgörülerini ile akademik hayatıma değer katan ve destek olan değerli hocalarım Prof. Dr. Ayşe AZMAN, Prof. Dr. Nalan YETİM, Dr. Öğr. Üyesi. Sevim ODABAŞ, merhum Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN, Prof. Dr. Yaşar ERJEM, Prof. Dr. Neriman AÇIKALIN hocalarıma saygı ve şükranlarımı sunarım.

Bu günlere gelmeme vesile olan beni büyük emek ve özveri ile büyüten en başta kıymetli anneciğim, babam ve her zaman yanımda olan kardeşlerime sonsuz sevgi ve şükranlarımı sunarım.

Emine HATUNOĞLU

MERSİN, 2023

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
İÇ KAPAK	i
ONAY	ii
ETİK BEYAN	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR ve SİMGELER	ix
1. GİRİŞ	1
1. 1. Araştırmanın Problemi	3
1. 2. Araştırmanın Amacı	5
1. 3. Araştırmanın Sayıltıları	5
1. 4. Araştırmanın Soruları	6
1. 4. Araştırmanın Önemi	7
1. 5. Araştırmanın Sınırlılıkları	8
2. YÖNTEM	9
2. 1. Verilerin Toplanması	9
2. 2. Verilerin Analizi	9
3. ALANYAZIN/LİTERATÜR İNCELEMESİ	10
4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	13
4.1. Toplumsal Değişme	13
4. 2. Muhafazakârlık	14
5. TOPLUMSAL DEĞİŞME	15
5.1. Teknoloji ve Toplum	17
6. AYDINLANMANIN ELEŞTİRİSİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK	19
6. 1. Muhafazakârlığın Vecheleri	21
6. 1. 1. Kıta Avrupası Muhafazakârlığı	21
6. 1. 2. Anglo-Amerikan Muhafazakârlığı	22
6. 2. Muhafazakârlığın İz ve İşaretleri	22
6. 2. 1. Değişime Karşı Bir Çapa Olarak: Din ve Gelenek	23
6. 2. 2. Tarihin Müktesebatı ve Zamanda Süreklilik	25
6. 2. 3. Kusuru ve Sınırlılığı ile İnsan ve Akıl	26
6. 2. 4. Önyargı Hikmeti	26
7. KÜLTÜR VE MEDENİYET	28
7.1. Kültür Kavramı	28
7.2. Medeniyet Kavramı	29
7.3. Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışı	29
7.4. Kültür ve Değişmeleri	31
7.4.1. Kültür Değişmesinde Kullanılan Kavramlar	31
7.5. Kültür Değişmesinin Türleri	32
8. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI	34
9. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ TEMSİLCİLERİ: NURETTİN TOPÇU VE EROL GÜNGÖR	36
9.1. Geleneğin Taşıyıcısı Olarak Osmanlıca-Türkçe	36
9.2. Geçmiş ile Kurulan Bağ	40
9.3. Toplumun Bağlayıcısı Olarak Din	42
9.4. Modernleşmenin Asli Unsuru Olarak Teknoloji	51
9.5. Modernleşme/Değişme Karşısında Nurettin Topçu ve Erol Güngör	57
TARTIŞMA VE SONUÇ	61
KAYNAKLAR	67
BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI	69

KISALTMALAR ve SİMGELER

Kısaltma/Simge	Tanım
akt	Aktaran
s.	Sayfa
s.a.v	Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
vs.	Vesaire

1. GİRİŞ

Muhafazakârlık, kullanımı itibarıyla galatı meşhur haline gelmiş bir kavramdır. Kimi zaman din ile kimi zaman gelenekselcilikle kimi zamanda reaksiyonerlikle yani salt bir tutuculukla bağdaştırılan bu kavram özünde farklı parametreleri içeren bir tutum, bir ideolojidir. Ne olduğunun açıklanması ve sınırlarının belirlenmesi oldukça netameli bir mesele olmakla birlikte kabulleri ve reddettikleri vardır. Varoluşunu Fransız Aydınlanmasına borçlu olan muhafazakârlık yakın dönem ideolojisidir ve modern kültürün bir ürünüdür. İdeoloji gerçeği kültür gerçeği ile yakından ilintilidir (Mardin, 2018, s. 20). Bu bağlamda muhafazakârlık, Fransız Devrimi'ne duyulan tepkiyle, bu devrimin felsefi ve fikri temellerini hazırlamakla suçlanan Aydınlanma filozoflarının fikir ürünlerine yöneltilen eleştirilerin vücuda getirdiği bir düşünce geleneği bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır (Özipek, 2017, s. 66)

Muhafazakârlık, Aydınlanmanın insan aklını muktedir kılmasına ve salt akla dayanarak geçmişe dair iyi-kötü ayırt etmeksizin her şeyi reddederek yeni bir toplum inşa edilmesine karşı çıkmıştır. Aklın sınırlı olduğu fikrini kabul eden muhafazakârlığa göre insan aklı varolan kurumları yıkıp yerine yeni kurumlar inşa edecek kadar bir güce sahip değildir. Toplumu bir organizma olarak kabul eden, onu oluşturan din, aile, gelenek gibi temel kurumların korunmasını öngören, radikal ve devrimci değişim önerilerine karşı tedrici değişimi tercih eden, tarihten, tecrübeden bağımsız akıl yürütmeye dayalı rasyonalist siyaseti ve onunla ilişkili olarak toplum mühendisliğini reddeden bir düşünce geleneği ve bir ideoloji olarak muhafazakârlık (Özipek, 2017, s. 68), aydınlanmanın getirdiği belirsizliğe, insan müdahalesine ve kopuşa karşıdır. Zira muhafazakârlıkta üç boyutlu zaman analizi fikri hâkimdir bu da geçmiş şimdi ve geleceğin aslında bir bütün olduğu ve ayrılmaz olduğu düşüncesidir ki bu da zaman analizinde “sürekliliğin” esas olduğunu gösterir. İnsan aklı sınırlıdır ancak geçmişten gelen tecrübeler ve tarihin müktesebatı göz önüne alındığında insan aklı bazı şeyleri başarabilir. Tıpkı Burke'ün insan değil tür bilgedir dediği gibi. Aynı zamanda insan müdahalesine yani devrime karşı “kendiliğindenliği” savunur Muhafazakâr ideoloji. Buradaki temel husus şudur ki: Muhafazakârlık değişime karşı değildir, değişimin kendiliğinden olması gerektiğini savunur ve buradaki kilit kavram “itidal”dir, değişim mutedil olmalıdır, öngörülebilir ve denetlenebilir olmalıdır. Reformcu eylemler ve devrimler hasebiyle öngörülemeyen neticeler ortaya çıkar ve bu da toplumun zararınadır. Nitekim Fransız Devrimi özelinde de görüldüğü üzere devrim topluma vadettiği gibi eşitlik, adalet, hürriyet değil; kaos, kan ve zulüm getirmiştir. Böylece tarih Burke'ü haklı çıkarmıştır diyebiliriz.

Buraya kadar söylenenlerden de anlaşılacağı üzere muhafazakârlığın kendini konumlandığı toplumsal olgu toplumsal değişimdir. Toplumsal değişim sosyolojinin en temel tartışma konusu karşımıza çıkmaktadır. Değişimin dinamiklerinin açıklanması, değişimin hızı, değişimin yönü gibi problem alanları özellikle de klasik sosyoloji kuramlarının temel meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Bir yandan tüm toplumların değiştiği savı yaygınlık kazanmış diğer yandan da toplumlarda değişmeyen unsurların neler olduğu konusu toplumsal yapı tartışmalarına zemin hazırlamıştır. Toplumsal değişimin öncelikle bir “ilerleme ve gelişme” olduğu düşüncesi bu ilerlemenin nasıl ve hangi yollarla

olması gerektiği konusunda da farklı eğilimleri de beraberinde getirmiştir. Daha evrimci yaklaşımların yanı sıra radikal devrimci bir değişim modelleri de sosyolojik kuramlar içinde kabul görmüştür. Tüm bu kuramsal farklılıkların arkasında Batı'daki siyasi değişim süreci de geniş anlamda rol oynamıştır. Değişmenin öncüsü olan aktörler değişmeyi “ilerleme yönünde” tanımlamışlar bu değişime karşı çıkan toplum güçlerini de “gerici” olmakla suçlamıştır. Ancak değişmenin ortaya çıkardığı toplumsal kargaşa ve gerilimler “muhafazakâr” aktörleri değişmenin nasıl olması gerektiği konusunda bir tavır belirtmeye yöneltmiştir. Toplumsal değişimin kaçınılmazlığını vurgulayan ama değişimin hızını ve yöntemini sorgulayan eğilimler Batı muhafazakârlığına yön vermiştir.

Toplumsal değişim kültürel dinamiklerle de yakından ilişkili olmuştur. Toplumsal değişim kuramlarında kültürel yapılar ve değerler de değişim unsuru olarak değerlendirilmiş bu konuda da çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir.¹ İnsanın doğa ile ilişkisinden doğan çeşitli araçların “maddi kültür” insanın insanla olan ilişkisi bağlamında şekillenen “manevi kültür” ayrımı Batı düşüncesi içinde yaygınlık kazanmıştır.

Toplumsal değişim Batı toplumlarının modernleşme sürecini tanımlayan bir yaklaşımın eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Modernleşme Batı'nın geldiği son aşamayı açıkladığı gibi “olması gereken son noktayı da” tanımlamaktadır. Bu nedenle hangi toplumda nasıl gerçekleştiği hatta bazı toplumların değişmediği ve durgun kaldığı savı da klasik sosyoloji içinde yerini almıştır. Bu bağlamda Batılı olmayan toplumlarda toplumsal değişim sürecini değerlendirmek gerekmektedir. Şöyle ki: Batı-dışı toplumların bir toplum değişmeyi “gönüllü olarak istemiştir” Toplumsal değişimden anlaşılan şey ise kesinlikle modernleşme olmuştur. Türkiye açısından sorun öncelikle siyasal bağlamda şekillenmiş, Batı karşısında başlayan gerilemeye ortadan kaldırmak için izlenecek yol ilk olarak siyasi bir değişim süreci olmuştur. Cumhuriyet ise toplumsal değişimin çok daha radikal biçimde gerçekleştiği bir süreçtir. Toplumsal değişim konusunda hemen herkes hemfikirdir ama ilk soru şu olmuştur: Ne kadar Batı'dan almalıyız ne kadar kendimiz kalmalıyız. Bu soruya verilen yanıt aynı zamanda Türk modernleşmesinin ve Türk muhafazakârlığının yönünü de çizmiştir.

Türk sosyolojisi bağlamında da mesele bu minvalde şekillenmiştir. Türk sosyolojisinin kurucu ismi Ziya Gökalp başta olmak üzere Batı'dan alınması gereken unsurların bilim ve teknoloji ile sınırlı olması gerektiğini vurgulamıştır. Türk muhafazakârlığının önemli isimlerinden olan Mümtaz Turhan'da kendi kuramsal yaklaşımında aynı dikotomiye kullanmış ve değişmeyi zorunlu ve serbest kültür değişmesi olarak ikiye ayırmıştır. Turhan (1951), zorunlu kültür değişmesini toplumun isteği dışında dışarıdan zorlayıcı, serbest kültür değişmesini ise seçici ihtiyaca binaen gerçekleşen bir süreç olduğunu iddia etmiştir.

Türkiye’de değişim konusunda restorasyoncu bir muhafazakârlık söz konusu olduğu söylenebilir. Geçmişe dönük bir özlemin ve geçmişin ihya edilmesi fikrinin vücut bulmuş hali olarak benlik

¹ Bu konuda Sorokin ve Ogbor'nün kuramlarına bakılabilir.

kazanmıştır muhafazakârlık. Muhafazakâr ideolojinin bizdeki duruşunu onun önemli temsilcilerinden Yahya Kemal'in "kökü mazide olan atiyim" dizeleriyle anlamak mümkün. Muhafazakârlık bizim topraklarımızda sürgün vermeye hazır bir fidan olmuştur ancak ihtiyacı olan şartların sağlanması pek mümkün olmamıştır. Türk muhafazakârlığı muhafazakâr ideolojinin süreklilik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olmuştur ve geçmişle uyumlu bir değişme yaşanmasını ve gelenekle birlikte modernleşmeyi savunmuştur. Örneğin Yahya Kemal harf devrimi görüşmelerinde Mustafa Kemal'e "yüzlerce yıllık kütüphanelerimizi ne yapacağız" diyerek bu kopuşa karşı olduğunu açıkça göstermiştir. Burada mesele değişime karşı çıkmak değil geçmişle uyumlu bir değişme anlayışını benimsemektir. Rasyonalizmin soyut aklına karşı hep sağduyu ve makul olma düsturu; materyalizme karşı maneviyatçılık savunulmuştur. Nurettin Topçu'nun "ruh"a bu kadar önem vermesi de bu sebeptir. Reform kavramı yerine restorasyon kavramının tercih edilmesi bunun bir kanıtıdır. Muhafazakârlık organik toplum anlayışını benimseyen bir ideolojidir ve sosyalizm, Marksizm gibi çatışmacı fikriyatlarla; Hobbes gibi toplumu mekanik olarak düşünen fikriyatlara karşı çıkmıştır.

Türk muhafazakârlığındaki birçok isim kültürün farklı veçhelerinden tutarak muhafazakâr ideolojiyi temsil etmiştir. Örneğin Semiha Ayverdi aile, Erol Güngör ve Nurettin Topçu din, Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gelenek üzerinden bir muhafazakârlık savunusu yapmıştır. Bizim bu çalışmada ele alacağımız iki isim olan Erol Güngör ve Nurettin Topçu dini teolojik olarak ve itikadi bir mesele olarak değil, toplumun bir gereği ve kültürün bir parametresi olarak ele almışlardır. Bu çalışmada Erol Güngör ve Nurettin Topçu'nun toplumsal değişmeye yaklaşımı ele alınmıştır.

1. 1. Araştırmanın Problemi

Muhafazakârlık, modern kültürün içinden çıkan ancak modernizme karşı mesafeli duran bir ideolojidir. Modernizmle birlikte büyük bir dönüşüm yaşanmıştır ve denetlenemeyen bu dönüşüm toplumu ve kurumları derinden etkilemiştir. Eşitlik, adalet, hürriyet gibi söylemlerle ortaya çıkan Fransız İhtilali'nin savunduğu bu eşitlik fikrine karşıdır muhafazakârlık zira doğada bir hiyerarşi vardır ve bu hiyerarşi toplumda da olmak zorundadır. Düzen ancak bu şekilde devam ettirilir diyerek organik bir toplum tasavvuru benimsenmiştir. Burke'ün tasvip ettiği de sosyal hiyerarşileri zedelemeyen gerçekleşen bir değişim idi. Zira hiyerarşi ve sosyal sorun, Burke'e göre, sosyal denge için gerekliydi (Mollaer, 2004, s. 161). Muhafazakâr ideolojinin salt olarak belli bir altın çağı benimsediği ve o çağa dönüşü hayal ettiği söylenemez. Muhafazakârlık her çağda kendinden bir önceki döneme dönüşü savunmuştur. Bu sebeple temel bir düsturu ve "olmalıdır" dediği nokta net olarak yoktur. Değişen her dönemle birlikte muhafazakârlıkta değişmiştir. Modern kültürün getirdiği belirsizlik içinde bireylerin ve toplumların sürüklenmemesi için, bir bağlılığının olması için geçmişe bir tutunuş söz konusudur. Yalıtılmışlık içinde amaçsızca sürüklenme ihtimaline karşı yeni ile eski arasındaki kültürel farkı ortaya koymalıyız; kültürel bölünme bizi kurumların geçmişinin daha da derinlerine götürüyor (Sennet, 2007, s. 27). Yeni kültür ile eski kültür farkı ortaya konduktan sonra olması gereken kurumların muhafaza edilmesidir. Aslında burada önemli nokta muhafazakârlık belli başlı kurumları savunmaz, O rûştünü

ispatlayan, belirli bir süre varlığını devam ettiren kurumların artık toplum için faydalı olduğuna vehmetmiş ise o kurumun var olması gerektiğini savunur. Yani burada önemli nokta muhafazakârlık pragmatist bir ideolojidir. Bu yüzden sürekli bir değişim içerisinde. Örneğin ilk dönemlerde demokrasi karşıtı olarak sahneye çıkan muhafazakâr ideoloji hâlihazırda demokrasinin büyük bir savunucusudur.

Türkiye’de muhafazakârlığın gelişine bakıldığında ise toplumsal değişme karşısında alınan siyasi tutumlarla birlikte ilerlemiştir diyebiliriz. Şöyle ki Batıcı/modernist bir temelde kurulan Cumhuriyet’in toplumu Batı modeline uygun olarak yeniden düzenleme çabası radikal bir siyasi tutum olarak ortaya çıkmıştır. Gerçekleşen siyasal devrimler toplumsal devrimlerle devam ettirilmeye çalışılmıştır. Daha erken cumhuriyet döneminde bu tutuma karşı eleştirel bir tutum alan siyasi eğilimlere rastlanmaktadır. Tabii bu siyasal tutum kısa sürede bastırılmış ve ancak belli toplumsal-siyasal koşullar sonucunda kendini yeniden inşa etme şansı bulmuştur. 1950 sonrasında Türkiye’de merkezin dışında kalan toplumsal güçlerin siyasal düzende kendine yer bulmasıyla birlikte değişme ve modernleşme/batılılaşma anlayışları yeniden gözden geçirilmeye başlanmıştır. Siyasi ortamında etkisiyle “muhafazakâr olarak adlandırılan” bir düşünsel eğilim güçlenmeye başlamıştır. Bu eğilim kendisini belli isimlerle ortaya koymuştur. Nurettin Topçu ve Erol Güngör bu eğilimin en iyi bilinen isimlerinden ikisidir. Bu iki isim muhafazakârlık meselesine çeşitli boyutları ile katkıda bulunmuştur. Muhafazakârlığın en önemli bileşenlerinden birisi de kültürdür. Gerek Nurettin Topçu, gerekse Erol Güngör kültür meselesini yeni bir yaklaşımla değerlendiren iki isimdir. Gökalp’in kültür ve medeniyet ayrımı ve sınırları bu iki isimde belirsizleşmiştir. Örneğin Güngör, Ziya Gökalp’in gittiği bu ayrımı eleştiren ilk isimdir. Her iki isminde değişim anlayışları kültürel unsurların öncelenmesi ya da medeniyet bileşeni olarak kabul edilen unsurların da kültürel unsur olduğunu kabul etmeye yönelik tavır benimsemeleridir. Din konusundaki tutumları da benzer bir eksen de anlaşılabilir. Din ve semboller kesinlikle bir kültür unsuru olarak anlaşmalı, geçmişten geleceğe toplumu taşımanın unsuru olarak düşünülmelidir.

Her iki isim de Türk toplumunda meydana gelen değişimin hızını ve şeklini eleştirerek daha geleneklere bağlı ve itidalli bir değişimin yaşanması gerektiğini savunmuşlardır. Toptan bir değişmeyi ve bütüncül batılılaşmayı reddeden bu iki mütefekkir, muhafazakâr bir tavırla işlerliği ve faydası devam eden kurumların/yapıların varlığının korunmasını; geçerliliğini yitiren kurumların/yapıların yerine yenilerinin konulabileceğini öne sürerek kısmici/sentezci bir modernleşme modelini benimsemişlerdir. Türk toplumundaki değişimi kültür ve din parametreleri üzerinden okuyan Nurettin Topçu ve Erol Güngör, kültür ve medeniyet ayrımını reddederek teknik ile kültürün ikisinin birbirinden ayrılmayan kavramlar olduğunu savunmuşlardır. Çünkü insanlar nasıl yaşarlar ise, nasıl bir topluma mensup olurlar ise o şekilde de düşünecek ve o minvalde bir teknik üreteceklerdir. Nurettin Topçu toplumun; insanın düşünüş tarzında, duygularında ve ahlaki yaşantının temeli olan irade üzerinde etkili olduğunu dile getirmiştir (Topçu, 2019, s. 18). Toplum ferdi her hareketinde ve hallerinde etkili olduğu için toplumda meydana gelen ve kültür, din, gelenek gibi parametrelerle çatışan değişim, fertleri de olumsuz

etkileyecektir. Bu sebepten bu iki isim de gerçekleşen değişimin Türk toplum yapısına uygun olması gerektiğini savunmuşlardır. Bir ülke, bir başka ülkenin sadece teknolojisini veya sadece manevi kültürünü benimsemek istese bile bunu istediği şekilde gerçekleştiremez (Güngör, 20119, s. 11). Çünkü her iki düşünür de teknoloji ve ilmi alırken ona bağlı olan diğer parametreleri de aldığımızı öne sürmüşlerdir. Benzerliklerinin yanı sıra farklılıkları da olan bu iki düşünür özellikle kalkınma konusunda ve İslamcılık konularında bazı fikir ayrılıklarına sahiptirler. Erol Güngör’de kalkınma önemli bir unsurdur. Güngör hem toplumsal değişme hem de ilerlemecilik açısından Avrupa’nın teknolojik gelişmelerine ayak uydurulması gerektiğini savunmuştur. Ancak Güngör’ün tersine Topçu kalkınmaya dolayısıyla Avrupa’dan getirilecek teknolojik gelişmelere tamamıyla karşıdır.

Bu bağlamda araştırmanın problemi Nurettin Topçu ve Erol Güngör’ün kültür ve din temelli değerlendirmeleri üzerinden toplumsal değişme ve muhafazakârlık arasındaki ilişkinin nasıl olduğunu açıklamaktır.

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada Türkiye’nin önde gelen muhafazakâr ideoloji temsilcilerinden Nurettin Topçu ve Erol Güngör’ün toplumsal değişme anlayışları ve modernlik karşısındaki konumlanışları ele alınmıştır. Kalkınmakta olan ülkelerde değişimin başlıca yapıcısının ve tek temsilcisinin devlet olduğunu öne süren Erol Güngör ile değişimin gelenekler hiçe sayılmadan gerçekleşmesi gerektiğini savunan Nurettin Topçu, toplumsal değişmeyi muhafazakârlık üzerinden ve din, dil, tarih, gelenek, milliyetçilik gibi parametreleri öne çıkararak değerlendirmişlerdir.

Farklı modernleşme deneyimlerinin gerçekleşmesi beraberinde farklı muhafazakârlık biçimlerini de ortaya çıkarmıştır. Yekpare, kristalize edilmiş, evrensel kabulleri olan bir muhafazakârlık anlayışından söz edilememekle beraber muhafazakârlığın çerçevesini oluşturabilecek iz ve işaretlerden söz etmek mümkündür. Ancak bu iz ve işaretler olmasına rağmen her toplumda, her muhafazakâr kanatta bu iz ve işaretler aynı orada muhafaza edilmemekte ve savunulmamaktadır. Aynı toplumda ve aynı fikir dünyasına sahip düşünürler arasında dahi farklı muhafazakârlık kanatlarının savunulduğunu görmek mümkündür.

Bu çalışmada amaç muhafazakâr ideolojinin toplumsal değişme karşısındaki görüşünü iki farklı ekolü temsil eden Nurettin Topçu ve Erol Güngör’ün kültürün dil, din, tarih, teknoloji bileşenleri üzerinden muhafazakârlık anlayışları çerçevesinde açıklayabilmektir.

1.3. Araştırmanın Sayıtları

Bu çalışmada ele alınacak olan Nurettin Topçu ve Erol Güngör, Türk muhafazakârlığının bir parçası olarak kabul edilmektedir. Türk muhafazakârlığının özellikleri her iki ismin düşünce dünyasının biçimlenmesinde etkili olmuştur. Batı’da modern toplumun ürünü olan ama aynı zamanda modernliğe karşı biçimlenen muhafazakârlığın Türkiye’de biçimlenmesi ve belli özellikler kazanması bu nedenle önemlidir.

Türkiye’de siyasal tercihlerinin en azından üç yüzyıldır Batı yönelimli olduğu bilinmektedir. Türk muhafazakârlığı da Batı yöneliminin sonucu olarak ortaya çıkan düşünsel ve siyasal bir yönelimdir. Ancak muhafazakârlık tek biçimli değildir. Muhafazakâr düşüncenin kendi içinde ortak yönleri olduğu kadar farklı yönleri de vardır. Farklılaşmalarda belli isimler üzerinden ortaya çıkmaktadır.

Türkiye’de sosyolojinin tartıştığı temel konulardan birisi hiç kuşkusuz toplumsal değişme olmuştur. Toplumsal değişme eksenini ise batılılaşma/modernleşme bağlamında gerçekleştirmiştir. Türkiye’deki her düşünce ve siyasi akım toplumsal değişme dolayısıyla batılılaşma/modernleşme konusunda bir tutum benimsemek zorunda kalmıştır. Muhafazakârlığın temel meselesi de aslında toplumsal değişme karşısında dolayısıyla batılılaşma/modernleşme karşısında ortaya çıkmaktadır.

Türk muhafazakârlığının en temel meselelerinden birisi de toplumun din ve kültür dinamikleri üzerine yönelmek olmuştur. Toplumsal değişmenin dolayısıyla batılılaşma/modernleşmenin karşısında belli bir tutum alabilmenin uzantısı olarak din ve kültür bir direnç alanı olarak konumlanmıştır. Türk muhafazakârlığı, bir kültür alanı olarak dili nesiller arası bağı sağlayan en önemli koruma ve devamlılık unsuru olarak kabul etmektedir.

Toplumsal değişmede geçmiş ile kurulan bağ önemli bir bileşendir. Türk batılılaşma/modernleşme süreci Osmanlı’nın reddi üzerine kurulmuş bir anlayışı içermektedir. Türk muhafazakârlığının tarihle-geçmişle kurduğu bağ bu nedenle önem taşımaktadır.

Kalkınma toplumsal değişmede Türkiye için olmazsa olmazlardan birisi olarak çeşitli unsurlar üzerinden tanımlanmıştır. Batılılaşma/modernleşme anlayışları farklı olan siyasi ve düşünsel yaklaşımlar dahi kalkınmayı temel bir unsur olarak benimseme eğilimindedir.

Teknoloji, Batı ile kurduğumuz ilişkide belirleyici bir ögedir ve batılılaşmanın/modernleşmenin asli unsurlarından birisidir. Toplumsal değişmenin de itici gücü olarak kabul edilmektedir. Her toplumda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler aynı zamanda değişmeye yol açmaktadır. Teknoloji aynı zamanda bir maddi kültür unsuru olarak da tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda muhafazakârlığın teknolojiye yaklaşımı toplumsal değişmenin anlaşılabilmesi açısından önemlidir.

Bu sayıtlar ekseninde aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. 4. Araştırmanın Soruları

- Türk muhafazakârlığı Batı’da ortaya çıkan muhafazakârlığın uzantısı mıdır yoksa Türk muhafazakârlığının kendine özgü bir inşa süreci ve özellikleri var mıdır?
- Bu nedenle çalışmanın konusunu oluşturan Nurettin Topçu ve Erol Güngör’ün Türk muhafazakârlığı içindeki yeri benzerlikler olduğu kadar farklılıkları ekseninde anlaşılabilir mi?
- Nurettin Topçu ve Erol Güngör’ün toplumsal değişme anlayışı batılılaşma/modernleşme karşısındaki tutumuyla ilişkilidir. Bu bağlamda toplumsal

değişmeyi batılı/modern kabul edilen hangi unsurlar üzerinden olumlamakta, hangi unsurlar üzerinden direnç göstermektedirler?

- Nurettin Topçu ve Erol Güngör, din ve kültür unsurlarını batılılaşma/modernleşme karşısına nasıl yerleştirmiştir?
- Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün bir kültür alanı olarak dile yönelik tutumları toplumsal değişme anlayışlarında nasıl temsil edilmektedir?
- Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün toplumsal değişme sürecinin bir parçası olarak Türk tarihine yönelik tutumu nasıl biçimlenmiştir?
- Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün toplumsal değişme ve dolayısıyla batılılaşma/modernleşme anlayışları kalkınmaya yönelik tutumlarından nasıl anlaşılabilir?
- Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün bir toplumsal değişme ve dolayısıyla batılılaşma/modernleşme anlayışları bir değişme unsuru olan teknolojiye yönelik tutumlarından nasıl anlaşılabilir?

Sorularının yanıtları aranmıştır.

1. 4. Araştırmanın Önemi

Bu çalışma muhafazakâr ideoloji temsilcilerinden Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün toplumsal değişme anlayışlarını mukayeseli bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Türkiye'de gerek politik alanda gerekse toplumsal alanda köklü reform hareketleri gerçekleşmiştir. Bu sebepten erken Cumhuriyet döneminde hızlı bir toplumsal değişme anlayışı benimsenmiş ancak bu durum beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Batı modeli esas alınarak gerçekleşen modernleşme hamlelerinin Türk toplum yapısına yeteri kadar uymamasından ve reformların biraz daha zoraki yapılmasından mütevellit bazı çevreler toplumsal değişimin, daha itidalli ve gelenekler, kültürel kodlar hiçe sayılmadan, Doğu'nun kültürü ile Batı'nın teknolojisinin ölçülü bir şekilde sentezlenerek ve topluma dayatma uygulanmadan gerçekleşmesi gerektiğini savunmuşlardır. Nurettin Topçu ve Erol Güngör şüphesiz değişimin hızını ve şeklini eleştiren bir tavır sergilemişler ve Türkiye'deki toplumsal değişme üzerine çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu araştırmayı önemli kılan husus daha evvel Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün toplumsal değişme anlayışlarının kıyaslandığı bir çalışmanın yapılmamış olmasıdır. Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün toplumsal olayları okuma ve değerlendirme noktasında ve olaylara bakış açılarında benzerlikler olduğu kadar farklılıklar da vardır ancak bu iki isim şüphesiz çalışmalarıyla hem dönemlerinin muhafazakârlık anlayışlarına ve toplumsal ve siyasal hayata büyük tesiri olmuş iki isimdir. Araştırmanın önemi bu iki ismin kültür ve din temelli toplumsal değişme anlayışlarını kıyaslayan çalışmaların olmamasıdır.

1. 5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları arasındaki belirleyici ilk etken iki önemli düşünürün fikirleri çerçevesinde ve kültür ve din parametresi özelinde bu çalışmanın yapılacağı olmasıdır. Kültür unsuru olarak da dil ve tarihsel geçmiş esas alınırken, toplumsal değişimin teknoloji üzerinden nasıl anlaşıldığından yola çıkılmıştır. Ayrıca bu iki düşünürün özellikle gündelik siyasette karşılık bulan fikirleri çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur. İki düşünürde farklı eğitim kollarında ihtisas yapmalarından ötürü ikisinin ortak noktası olabilecek konular ve kavramlar seçilerek çalışma gerçekleştirilmiştir. Nurettin Topçu'nun Fransız muhafazakârlığı kaynaklı felsefi temelli eğitime karşılık, Erol Güngör'ün Anglo-Sakson anlayışı eksenli muhafazakârlık anlayışlarının kuramsal kısımları çalışma kapsamında alınmamıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, verilerin derinlemesine incelenmesine ve kıyaslamalı bir çalışma yürütülmesine imkân sağlayan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Kültürün dil, din, tarih, gelenek ve teknoloji gibi bileşenleri üzerinden okumalar yapılmış ve Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün gerek kendi eserleri gerekse de bu iki düşünürün hakkında yazılan ikincil kaynaklar incelenerek metinler arası bir okuma gerçekleştirilmiştir. Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün muhafazakârlık fikirleri ve kültürün bileşenleri olan dil, tarihi din teknoloji hakkındaki temel fikirleri esas alınıp ardından bu iki ismin bu belirlenen parametreler üzerinden kıyaslamalı bir tartışması gerçekleştirilmiştir.

2. 1. Verilerin Toplanması

Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda elde edilen nitel veri, sayılardan oluşan bir yapı içinden değil daha çok sözlü ve yazılı metinlerden toplanmaktadır (Şimşek,2012:142). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yahut başka bir tabirle metin analizi tekniği kullanılmıştır. Veriler ilgili mütefekkirlerin eserlerinden ve onlar hakkında kaleme alınan literatürden elde edilmiştir. Geniş çerçevede muhafazakâr ideoloji ve Türkiye'deki muhafazakâr ideolojinin gidişatı ele alınırken özelde Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün muhafazakârlık söylemleri incelenerek veriler toplanmıştır. Doküman analizi, basılı ve elektronik materyaller olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntemdir (Kıral, 2020: s. 173). Nitel araştırmada kullanılan diğer yöntemler gibi doküman analizi de anlam çıkarmak, ilgili konu hakkında bir anlayış oluşturmak, ampirik bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (akt. Kıral, 2020, s. 173).

2. 2. Verilerin Analizi

Veri analizi sürecinin temel amacı ham veriden anlam çıkarmaktır. Bu amaçla araştırmacı okuduklarını, gözlemlediklerini ve katılımcılardan elde ettiği verileri yorumlamalı, azaltmalı ve sağlamlaştırmalıdır (Çelik, Baykal, Memur, 2020, s. 381). Bu çalışma herhangi bir saha araştırması içermemektedir. Verilerin analizi de ileri sürülen sayılılar ve araştırma sorularının doğrulanması şeklinde yapılmıştır. Sayılıları bağlı bir biçimde onları doğrulayacak kaynak verileri bir araya getirilerek sonuçlar çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda iki isimde toplumsal değişme de esas aldıkları temel kavram ve yaklaşımlar üzerinden analizler yapılacaktır. Din ve kültürün muhafazakâr bağlamda temellendirilmesinde ve toplumsal değişimin dinamikleri açısından yorumlanmasında ortaya çıkan eğilimler bu iki ismin kavram setleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

3. ALANYAZIN/LİTERATÜR İNCELEMESİ

Nurettin Topçu ve Erol Güngör, fikirleri ve eserleri hakkında birçok çalışma yapılmış iki önemli Türk düşünürdür. Milliyetçi/muhafazakâr çizgide ortaya koydukları fikirleri ile her zaman referans kaynağı olan bu iki düşünür hakkında Türk literatüründe çok sayıda çalışma ve araştırma yer almaktadır. Gerek toplumsal değişme anlayışları gerekse siyasi ve kültürel düzlemde ortaya koydukları eserleri hakkında birçok çalışma olmakla birlikte henüz bu iki düşünürün birlikte ele alındığı bir çalışma literatürde yer almamaktadır. İki ismin toplumsal değişme, din, kültür temelli düşünceleri, İslamcılık hakkındaki söylemleri ayrı ayrı birçok çalışmaya konu olmakla birlikte biz bu çalışmada literatürde eksik kalan kısmı tamamlamak adına bu iki ismin toplumsal değişme anlayışlarını mukayeseli bir şekilde inceleyeceğiz. Araştırmayı literatür açısından önemli kılan husus bu noktadır. Bu bölümde bu çalışmaya fayda sağlayan bazı kaynaklara ve Nurettin Topçu ve Erol Güngör hakkında daha evvelden yapılan çalışmalara ve bu çalışmalardan iki ismin hangi yönleriyle ele alındığına değinilecektir.

- **İsmail Kara ve Eserleri**

Nurettin Topçu hakkında en kapsamlı araştırmaları yapan isimlerin başında hiç kuşkusuz İsmail Kara gelmektedir. İsmail Kara, Topçu'nun kitaplarının yeniden tasnif edilmesinde ve birçok akademik çalışmalarda bulunmuştur. Gerek görsel materyaller gerekse bibliyografik eserler ile Topçu ve fikir dünyası hakkında geniş çaplı incelemelerde bulunun Kara sayesinde Nurettin Topçu hakkında bilinmeyen birçok hakikat gün yüzüne çıkmış ve neredeyse müphem bir taraf kalmamıştır. Dönemin düşünce sistemi, eğitim hayatı, yapılan reformların toplumsal hayattaki etkileri siyasi ve sosyal dönüşüm gibi birçok alandaki gelişmelere İsmail Kara'nın çalışmaları neticesinde ulaşılmıştır. Nurettin Topçu döneminin önemli bir düşün insanıdır ve bir geçiş dönemi mütefekkiridir. Hal böyle olunca O'nun yaşamı hakkında ve ahlak, din, kültür, sosyalizm, isyan, İslamcılık, Anadoluçuluk gibi fikirleri üzerine bilgi sahibi olmak o dönemin bilinmesi ve Türk modernleşme serüveninin anlaşılması açısından oldukça önemlidir. İsmail Kara'da bu noktada ciddi akademik çalışmalarla Nurettin Topçu ve düşünce yapısı hakkında birçok bilgiyi gün yüzüne çıkarmıştır.

- **Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu/ Süleyman Seyfi Ögün**

Süleyman Seyfi Ögün, Nurettin Topçu'nun modernliğin karşısındaki duruşu ile ilgilenerek kültür ve medeniyet hakkındaki fikirlerini incelemiştir ve onun aslında bir muhafazakâr olmanın ötesinde bir reaksiyoner olduğunu yönünde fikirler öne sürmüştür. Muhafazakârlık Türkiye'de farklı kanatlarıyla görünürlük kazanmıştır ve bunun en belirgin referansı da milliyetçiliktir. Milliyetçilik bir anlamda muhafazakârlığın Türkiye'de vücut bulmuş halidir. Ögün'e göre Topçu kalkınmayı yalnızca soyut bir noktada aramış ve ruh üzerine yoğunlaşmıştır. Süleyman Seyfi Ögün, Topçu'nun milliyetçilik, Anadoluçuluk, kalkınma, ruh gibi fikirleri üzerine yoğunlaşarak Onun kültür/medeniyet fikirleri üzerine çalışmalar yürütmüştür.

- **Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Modernleşme projesi Kritiği/ Hasan Şen**

Bu çalışma Nurettin Topçu'nun Türkiye'deki modernleşme pratiklerine yönelttiği eleştirileri ele almaktadır. Topçu, Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan toplumsal sorunların müsebbibi olarak o dönemde yapılan radikal modernleşme girişimlerini görmüştür. Çalışmada Nurettin Topçu'nun muhafazakâr olduğu ön kabulüyle hareket edilmiştir. Türk modernleşmesini analiz etmek için ona bir anlamda muhalefet olan muhafazakâr ideolojinin de analiz edilmesi gerekmektedir. Bu sebepten çalışma muhafazakârlığın bir aynası olan Nurettin Topçu'nun fikirleri temel alınarak yürütülmüş ve Topçu'nun modernizme muhafazakâr bir çerçeveye karşı koyuşu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Nurettin Topçu yabancılaşma fikirleri, devrim eleştirisi, makineleşme ve sanayi eleştirisi ile kalkınma hakkındaki fikirleri ve sosyalizm eleştirisi çerçevesinde yürütülen bu çalışmada Topçu'nun toplumsal değişme anlayışı ve modernizm hakkındaki fikirleri eleştirel bir yöntem ile ele alınmıştır. Hasan Şen'e göre yabancılaşma Cumhuriyetle değil Osmanlı'nın son dönemiyle başlamıştır ve toplumsal bozulmada günah keçisi olarak Cumhuriyet'i görmek hatalı bir yaklaşımdır.

Bu çalışma Türk modernleşme deneyiminin anlaşılabilmesi için bu girişimlerin cumhuriyetçi reformcular açısından ele alınmasının yanı sıra muhafazakâr kanadında modernleşmeye yüklediği anlamın anlaşılması gerektiği savıyla hazırlanmış ve burada da temel temsilci olarak Nurettin Topçu ele alınmıştır. O'nun toplumsal değişme eleştirisi ve modernleşme karşısındaki duruşu bir pozitivizm ve sosyalizm eleştirisi olarak da ele alınmıştır.

- **Fırat Mollaer ve Eserleri**

Fırat Mollaer, Nurettin Topçu'yu Anadolu bir sosyalist olarak yorumlayarak O'nu İslamcı kimliğinin ötesinde bir sosyalist olarak ele almıştır. Özellikle 2000'li yıllarda muhafazakârlık üzerine yürüttüğü çalışmalarla öne çıkan Fırat Mollaer, bir muhafazakâr ve Anadolu sosyalisti olarak Nurettin Topçu'yu incelemiştir. Kendisinden önceki araştırmalardan farklı olarak Topçuyu sosyalist bir pencereden ele alması Nurettin Topçu hakkında farklı bir bakış açısının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Teorik sorunlar aynı zamanda pratik sorunlar üretir demek tam bir sosyalist bakış açısıdır ve Nurettin Topçu'da tam olarak bunu savunmaktadır. Bu sebepten O'nun göz ardı edilmeyecek nitelikte bir sosyalist tarafı Fırat Mollaer tarafından ele alınmıştır.

- **Gürcan Şevket Avcıoğlu/ Erol Güngör'ün Toplumsal Değişme Anlayışı ve Günümüze Dair Bazı Değerlendirmeler**

Erol Güngör Türk milli kültürünün geliştirilmesi, modernleşme sürecinde yapılan girişimlerin Türk toplum yapısındaki etkileri, aydınların değişme sürecindeki rolleri ve bu değişmeye sebep olan hatalı modernleşme adımları gibi birçok alanda çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmada Erol Güngör'ün fikirlerini ve ortaya attığı tezlerin analizi üzerine yoğunlaşmaktadır. Türk toplumundaki hatalı

uygulamaların modernleşmenin başlangıcı olarak görülen geç Osmanlı döneminden alarak Cumhuriyet Türkiye'sindeki gelişmelere kadar ele alınmıştır. Güngör'ün tarihi bir bütün olarak ele alma düşüncesi ile modernleşmede bir bütün olarak incelenmelidir. Ancak Cumhuriyet dönemine geçiş ile yaşanan kopukluk hem modernleşme deneyiminde sürekliliğin olmamasına hem de toplumsal anlamda bir dönüşüme sebep olmuştur.

Erol Güngör'e göre kalkınmakta olan ülkelerde değişimin tek temsilcisi devlettir ve Türkiye'de de değişim/modernleşme devlet müdahalesi ile ve kültür değişmesi ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Batı'yı kalkındıran unsurlar hemen alınıp Türk toplum yapısına enjekte edilmeye çalışılmıştır bu da toplumsal alanda sorunlar meydana getirmiştir. Güngör, değişimin Türk kültür yapısı ile modernleşme unsurlarının sentezlenerek gerçekleşmesi gerektiğini savunmuştur.

Bu çalışmada Erol Güngör'ün tarih ve toplum anlayışını, modernleşmenin Türkiye'de uygulanmasını ve aydınların bu uygulamalardaki rollerini ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

4. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

4.1. Toplumsal Değişme

Değişme kavramının çok boyutlu ve karmaşık bir sürece sahip olması onun izlenmesini ve tanımlanmasını oldukça zorlaştırmıştır. Özellikle değişme kavramının “ilerleme, gelişme” veya “bozulma” gibi değer yargılı, normatif terimlerle eş anlamlı olarak kullanılması değişme konusunun her daim öznel olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Değişimin boyutları, vadesi, dinamikleri önemli olmakla birlikte asıl olarak değişimin kendisi davranış kalıpları, kültürel unsurlar, değerler sistemlerinin birinde yahut birkaçında meydana gelen farklılaşmanın toplumsal yapıya yansımalarıyla başlar (Sunar, 2015).

Değişme yalnızca teknolojik gelişmeler gibi düşünülmemelidir. İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişme hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesine hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır (Mardin, 1981, s. 22). İnsanoğlu, kısaca kültür dediğimiz bu anlam, değer ve kuralları ilk zamanlar doğayı denetim altına almak için kullanmış ancak değişen şartlar ile birlikte kültür, insanın insan üzerinde tahakküm kurabilme aracı olarak kullanılmıştır.

Toplumsal değişme kavramının kaynağında insanın doğayla ilişkisi ve bunun neticesinde insanın insanla ilişkisi yatar. İlkel insan doğada toplayıcılık ve avcılık yaparak hayatta kalıyordu. Ta ki toplanılan bitkinin ve avlanan hayvanın “biriktirilip” daha sonrası için saklanması ile insanlar arası bir çelişki meydana geldi ve ilk kategorilendirme yapıldı: Bir ürüne sahip olanlar ve olmayanlar. Böyle başlamıştı ilk insanlar arasındaki üstünlük kurma serüveni ve işte bu değişimin ilk adımı olmuştur. Ardından üretime başlanması, yerleşik hayata geçilmesi, çitleme hareketleri derken rekabet ve sahip olma duygusu insan-insan arasındaki ilişkide git gide artmıştır. Ancak bu dönemlerde sözü edilen değişim oldukça yavaş ve küçük ölçekli değişimlerdir. Belli bir zamanda belirli bir toplumda meydana gelen değişimlerdir. Lakin modernitenin başlangıcı olarak addedilen Sanayi İnkılabının gerçekleştiği döneme gelindiğinde değişim artık farklı boyutlara ve geniş bir perspektife ulaşmıştır. Mülkiyet bireysel olursa bireyler arası eşitsizliğin, toplumsal olursa da toplumlar arası eşitsizliğin nedenidir (Kongar, 1981, s. 21). Mülkiyetin artık büyük bir bölümünün belirli bir kesimin elinde yer alması toplumsal eşitsizliğin iyice gün yüzüne çıkmasına ve büyük dönüşümün başlangıcına zemin hazırlamıştır.

Sanayi Devrimine kadar olan dönemde toplumsal değişimin küçük ölçekli olarak gerçekleşmesi, kısa vadeli olması ve gerçekleşen değişimlerinde aslında toplumun bir karakteristiği olarak görülmesi değişme konusunda fazla çalışmalar yapılmamasının sebebiyet vermiştir. Değişme, modernite olarak adlandırdığımız döneme kadar her toplum, kabile, uygarlık için ayrı anlamlar ifade etmiştir. Bu yüzden de değişimin yönü, dinamiği, vadesi moderniteye kadar farklılıklar göstermiştir.

Ancak modern zamanlara gelindiğinde büyük dönüşümü başlatan Avrupa, yalnızca teknolojiye değil; gelişme, ilerleme ve değişme konusunda da diğer toplumların öncüsü haline gelmiştir. Modern zamanların evrenselcilik anlayışı ile birlikte birçok toplum isteyerek ya da istemeyerek Avrupa’nın toplumsal değişme çizgisine tabi olmuştur. 18. yüzyılda ortaya çıkan modern ilerlemecilik fikrine göre

insanın edim ve eylemleri ile toplum daima daha iyiye doğru seyreder. Avrupa'nın toplumsal değişme çizgisi bu yüzden lineer bir çizgidir yani daima iyiye, gelişmeye doğru ilerler ve bu sebepten değişme kavramı pozitif bir anlam içerir ve ilkel teriminin tam karşısında yer alır. Değişme kavramının ilerleme ve gelişme gibi pozitif anlamlar içeren kelimelerle eş anlamlı olarak kullanılması sebebiyle muhafazakârlık kavramı değişmenin karşısında duran gericilik kavramıyla özdeşleştirilmiştir.

4. 2. Muhafazakârlık

Muhafazakârlık anlatılması ve tarif edilmesi oldukça netameli olan kavramdır. Özellikle bir ideoloji olarak varlığından bahsetmeye kalktığımızda birçok teorik sorun karşımıza çıkacaktır. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi muhafazakârlığın bir ideoloji olmaktan ziyade bir tavır alış bir tutum olarak anlaşılması ve öyle ifade edilmesidir. Çoğu zaman gericilik yahut tutuculukla özdeşleştirilmesi muhafazakâr ideolojinin asıl varlığının gün yüzüne çıkarılamamasında etkili olmuştur. Türkiye'deki siyasi kültürün de muhafazakârlığın ele alınamamasında etkisi yadsınamaz. Zira erken Cumhuriyet döneminde reddi mirastan sonra inkılaplar ve yenilikler son hızda devam ederken mevcut herhangi bir kurumun din olabilir, mevcut eğitim sistemi olabilir, dil olabilir muhafaza edilmesi gerektiği fikrinin ortaya atılması elbette hoş karşılanmayacaktır. Bu ve benzeri sebeplerden ötürü muhafazakâr ideoloji şartlar el verse dahi Türkiye'de sürgün verememiştir.

Muhafazakâr ideoloji değişime karşı değildir, ancak modernizmin getirdiği değişim fikrinin karşısına “gelenek” savunusuyla çıkar. Tam olarak da bu yüzden gericilikle itham edilmiştir. Muhafazakâr ideolojinin tedirgin olduğu önemli bir nokta modernizmin getirdiği ve Fransız İhtilali sonrasında da ortaya çıkan belirsizliktir. Bu belirsizlik “gelenek” fikri ile yumuşatılmaya çalışılmıştır. Zaman çarpılması yerine zamanda süreklilik savunularak kopuşa karşı çıkmıştır. Aynı zamanda muhafazakârlığın teolojik de bir boyutu vardır bu da aslında onun gerici diye damgalanmasına sebep olmuştur. Zira muhafazakâr ideolojiye göre toplumsal kurumlar Tanrı vergisidir ve bunların yıkılması Tanrı'nın buyruğuna karşı gelmek olarak nitelendirilir. Her muhafazakârlıkta teolojik boyut olmak zorunda değildir çünkü din yalnızca bir parametredir ve itikadi olarak değil, toplumsal bir gerçeklik olarak ele alınır. Türk muhafazakârlığı diğer muhafazakârlık çeşitlerinde bu noktada ayrılmaktadır. Bizde din muhafazakârlık içerisindeki en önemli ve en belirgin özelliktir. Türkiye'de muhafazakâr dendiğinde gerek moda alanında gerek toplumsal yaşamda gerekse siyasi politik düzlemde ilk akla gelen “dindarlıktır”.

Muhafazakârlıkta geçmişin birikmiş bilgeliği önemsenir. Yine Burke'ün insan değil tür bilgedir sözüyle kastettiği de tam olarak budur. Tarihin müktesebatı reddedilemez. Bu durum gelenek savunusuyla iç içe geçmiştir. Gelenekle bir topluluk kimliği inşa edilir, aidiyet sağlanır. Günümüzdeki “İstikbal köklerdedir” söylemi tam olarak muhafazakâr ideolojinin bir ürünüdür.

5. TOPLUMSAL DEĞİŞME

“Fizyolojide kan dolaşımı ne ise Sosyolojide de değişme odur.”

P. A. Sorokin

Toplumsal değişme, toplumda var olan bütün kurum ve değerler sisteminin gösterdiği dönüşümü anlatan dinamik bir kavramdır (Amman, 1999, s. 354). Kongar’a göre (1985) “sosyal değişme “ terimi, toplumun temel kurum ve örgütlenişindeki kaymaları ifade etmektedir. Değişme kavramının çok boyutlu ve karmaşık bir sürece sahip olması onun izlenmesini ve tanımlanmasını oldukça zorlaştırmıştır. Özellikle değişme kavramının “ilerleme, gelişme” veya “bozulma” gibi değer yargılı, normatif terimlerle eş anlamlı olarak kullanılması değişme konusunun her daim öznel olarak değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Değişimin boyutları, vadesi, dinamikleri önemli olmakla birlikte asıl olarak değişimin kendisi davranış kalıpları, kültürel unsurlar, değerler sistemlerinin birinde yahut birkaçında meydana gelen farklılaşmanın toplumsal yapıya yansımalarıyla başlar (Sunar, 2015). Değişme yalnızca teknolojik gelişmeler gibi düşünülmemelidir. İnsanlar arası ilişkilerin değişmesi demek olan toplumsal değişme hem üretim ve mülkiyet ilişkilerinin değişmesine hem de anlamların, değerlerin, kuralların değişmesine bağlıdır (Mardin, 1981, s. 22). İnsanoğlu, kısaca kültür dediğimiz bu anlam, değer ve kuralları ilk zamanlar doğayı denetim altına almak için kullanmış ancak değişen şartlar ile birlikte kültür, insanın insan üzerinde tahakküm kurabilme aracı olarak kullanılmıştır.

Toplumsal değişme kavramının kaynağında insanın doğayla ilişkisi ve bunun neticesinde insanın insanla ilişkisi yatar. İlkel insan doğada toplayıcılık ve avcılık yaparak hayatta kalıyordu. Ta ki toplanılan bitkinin ve avlanan hayvanın “biriktirilip” daha sonrası için saklanması ile insanlar arası bir çelişki meydana geldi ve ilk kategorilendirme yapıldı: Bir ürüne sahip olanlar ve olmayanlar. Böyle başlamıştı ilk insanlar arasındaki üstünlük kurma serüveni ve işte bu değişimin ilk adımı olmuştur. Ardından üretime başlanması, yerleşik hayata geçilmesi, çitleme hareketleri derken rekabet ve sahip olma duygusu insan-insan arasındaki ilişkide git gide artmıştır. Ancak bu dönemlerde sözü edilen değişim oldukça yavaş ve küçük ölçekli değişimlerdir. Belli bir zamanda belirli bir toplumda meydana gelen değişimlerdir. Lakin modernitenin başlangıcı olarak addedilen Sanayi Devriminin gerçekleştiği döneme gelindiğinde değişim artık farklı boyutlara ve geniş bir perspektife ulaşmıştır. Mülkiyet bireysel olursa bireyler arası eşitsizliğin, toplumsal olursa da toplumlar arası eşitsizliğin nedenidir (Kongar, 1981,s.21). Mülkiyetin artık büyük bir bölümünün belirli bir kesimin elinde yer alması toplumsal eşitsizliğin iyice gün yüzüne çıkmasına ve büyük dönüşümün başlangıcına zemin hazırlamıştır.

Sanayi Devrimine kadar olan dönemde toplumsal değişimin küçük ölçekli olarak gerçekleşmesi, kısa vadeli olması ve gerçekleşen değişimlerinde aslında toplumun bir karakteristiği olarak görülmesi değişme konusunda fazla çalışmalar yapılmamasına sebep olmuştur. Değişme, modernite olarak adlandırdığımız döneme kadar her toplum, kabile, uygarlık için ayrı anlamlar ifade etmiştir. Bu yüzden de değişimin yönü, dinamiği, vadesi moderniteye kadar farklılıklar göstermiştir. Ancak modern

zamanlara gelindiğinde büyük dönüşümü başlatan Avrupa, yalnızca teknolojiye değil; gelişme, ilerleme ve değişme konusunda da diğer toplumların öncüsü haline gelmiştir. Modern zamanların evrenselcilik anlayışı ile birlikte birçok toplum isteyerek ya da istemeyerek Avrupa'nın toplumsal değişme çizgisine tabi olmuştur. 18. yüzyılda ortaya çıkan modern ilerlemecilik fikrine göre insanın edim ve eylemleri ile toplum daima daha iyiye doğru seyrederek ilerler. Avrupa'nın toplumsal değişme çizgisi bu yüzden lineer bir çizgidir yani daima iyiye, gelişmeye doğru ilerler ve bu sebepten değişme kavramı pozitif bir anlam içerir ve ilkel teriminin tam karşısında yer alır.

Toplumsal değişme kuramlarını açıklarken makro düzeyde bu kuramları Çatışmacı ve evrimci olarak iki başlık altında ele alınabilir. Evrim kuramına göre toplum tedrici ve üst üste binen ve içeriden belirlenen bir süreçtir ve toplumsal yapılardaki farklılaşma yalın ve uzmanlaşmamış olandan karmaşık ve biçimselleşmiş olana doğru evrilir (Kara, 2017, s. 119). Bu kurama göre toplumu ve değişmeyi anlayabilmek için yapıları süreçleri incelemek gerekmektedir zira süreç içerisinde ortaya çıkan gelişmelere göz ardı edilerek değişimin anlaşılması mümkün değildir. Çünkü Evrimci anlayışa göre toplumu oluşturan bütün sistemler ve yapılar birbiri ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilidir. Birisinde meydana gelen değişim süreç içerisinde diğer yapı ve sistemleri de değiştirip dönüştüreceklerdir. Evrimci değişme kuramının geçmişini üç hal yasaının kurucusu Comte'un zamanına kadar geriye götürmek mümkündür. Ayrıca Evrimci Kuramın başlıca temsilcileri Spencer, Durkheim ve Parsons gibi önemli isimlerdir.

Çatışmacı kuramın en önemli temsilcisi Karl Marks'tır. Alt yapı ve üst yapı ayrımı yaparak toplumun temeline ekonomik faktörleri koyan bu anlayışa göre değişim toplum içerisinde yaşanan bir takım çatışmalar neticesinde ani olarak gerçekleşmektedir. Evrimci kuramın aksine çatışmacı anlayış süreçten ve süreklilikten yana değildir. Toplumsal değişme toplum içindeki bölünmeler ve insanların farklı çıkarları doğrultusunda girdikleri mücadelenin bir sonucudur (Kara, 2017, s. 118). Bu mücadelenin temel kaynağı ise çıkar çatışmasıdır, Marksçı anlamın alt yapı yani ekonomidir.

Ayrıca değişme kavramı modernizm için bir mittir, sürekli devam etmektedir ve de sürekli devam edecektir. İçinde yaşanan fiziksel, toplumsal ve ahlaki dünyanın dönüşmesi artık değişimin gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Değişim daima var olacak ve devam edecektir çünkü bu kökten dönüşümün savunucusu bizzat modernizmin kendisidir. Yeni kavramlar, yeni hayat koşulları, yeni ahlaki değerler, yeni bir teknoloji durmaksızın devam eden bir döngü içinde gerçekleşen bir dönüşümdür. Kimi zaman yavaş kimi zaman hızlı ama sürekli devam eden bu değişme miti içerisinde hem modernizmin hem de onun karşısında olanların ortak olarak savundukları bir nokta vardır: Toplumsal Düzen. Bir toplumsal yapıdan başka bir toplumsal yapıya, bir yapılar sisteminden başka bir yapılar sistemine geçiş (Ergun,1990,s.100) olarak adlandırılan toplumsal değişimin hızının artması ile birlikte toplumsal düzeni koruma ve yeni bir düzen oluşturma sorunu ortaya çıkmıştır. Değişimi savunanlar düzenin sağlanması için yeni toplumsal normların inşa edilmesini önerirken değişimin karşısında konumlananlar ise geleneksel değerlerin ve normların muhafaza edilmesi gerektiğini

savunmuşlardır. İnsanın aktif olarak olaylara müdahale etme ve tepki verme özelliğinin bir yansıması toplumda da mevcuttur. Toplum, pasif bir direnişin yanı sıra tıpkı insanda var olan aktif bir gücün benzeri ile akışa müdahale eder. Hem değişime karşı olanlar hem de değişimi savunanlar için ortak bir problem olan toplumsal düzen sorunu değişimin hızıyla beraber üzerinde ciddi olarak durulması gereken bir sorun olmuştur. Düzen; toplumun devamlılığı, ilerlemesi, huzuru ve refahı için olmazsa olmaz bir kaidedir. Bu sebepten değişiminin gerek hızının gerekse dinamiklerinin bu düzenin sağlanması yahut bozulmaması esas alınarak gerçekleşmesi gerekmektedir. Ancak insanın olduğu yerde determinizm işlemediği için bütün planlara, önlemlere rağmen değişme esnasında toplumsal düzen konusunda öngörülemeyen çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştır. Günümüz anlamıyla kullandığımız ve bu çalışmada ele aldığımız anlamda modernite ile ortaya çıkan değişimde değişimin önemli belirleyicilerinden birisi teknolojidir.

5.1. Teknoloji ve Toplum

Modern toplumların anlaşılması ve çözümlenmesi hususunda önem arz eden toplumsal değişimin anlaşılabilmesi için teknoloji bize önemli bir referans kaynağı olmaktadır. Teknoloji, içinde geliştiği toplumdan bağımsız değildir (Kara, 2017, s. 119). Bu sebepten teknolojinin incelenmesi demek aslında ele alınan toplumun çözümlenmesi demektir. Moderniteyi incelerken gittiğimiz başlangıç noktası olan Sanayi Devrimi birtakım teknolojik değişmelerin yaşandığı bir dönemdir. Sanayi devrimini kıymetli yapan nokta o güne kadar ki hiçbir değişme ve gelişmeyle eş değer tutulamayacak büyüklükte bir değişimin ve atılımın gerçekleşmiş olmasıdır. Yeni ortaya çıkan teknolojik gelişmelerin önemli olmasının sebebi kendisi dönüşürken aynı zamanda toplumu da etkilemiş olmasıdır. Bu noktada teknoloji ve toplum çalışmalarındaki iki temel tartışma konusu karşımıza çıkmaktadır: Teknolojik Determinizm ve Teknolojinin Sosyal İnşası Kuramları.

Teknolojik determinizm Marks'ın çizgisi etrafında şekillenirken Teknolojinin sosyal inşası işlevselciliğin kurucusu olarak bilinen Spencer'in etkisiyle ortaya çıkmıştır. Teknolojik determinizm, teknolojinin toplumsal referanslara başvurmadan açıklayabileceğimiz otonom ya da bağımsız bir mantığı, bir özü bulunduğu kabulüne dayanır (Kuban, 1999, s. 1). Teknolojik determinizme göre teknoloji toplumdan bağımsızdır ve onun kendisine ait bir özü vardır. Toplumu anlaşılması hususunda teknoloji ciddi bir referans teşkil etmemektedir zira o kendi başına bir olgudur ve politika, ahlak, ekonomi ilh. gibi yapılardan bağımsızdır. Teknolojik Determinizm anlayışına göre teknoloji diğer bütün yapılardan ve etkilerden tecrit edilmiştir. Teknoloji doğal olaylar sonucu ortaya çıkmıştır ve bir atılım söz konusudur. Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan o kopuş sayesinde teknoloji meydana gelmiştir savı kabul görmektedir.

Teknolojinin sosyal inşası (scot) kuramına göre ise içinde bulunduğu toplumdan bağımsız, özerk bir yapıda değildir (Kara, 2017, s. 124) ve o toplumu dönüştürdüğü ölçüde kendisi de içinde bulunduğu toplumdan etkilenmektedir. Sosyal inşacı kuramın asıl vurgusu, teknolojilerin kullanıldıkları sosyal bağlamlar içerisinde anlam kazanmaları üzerinedir (Kara, 2017, s. 122-123). Teknolojik determinizmin

aksine inşacı kuramda teknoloji; politika, ekonomi, sağlık gibi birçok yapı ile karşılıklı etkileşim içerisinde. Bijker'in (aktaran Kara, 2017) ifade ettiği üzere teknoloji ve toplum bir madalyonun iki yüzü gibidir. Ayrıca teknoloji bir kopuş veya atılım ile değil aksine bir tarihsel birikim neticesinde ortaya çıkmıştır. Tarihsel süreçteki birikim ile ve gerçekleşen evrim sonucunda teknoloji meydana gelmiştir.

6. AYDINLANMANIN ELEŞTİRİSİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK

“Başarıları aslında cezaları oldu.”

Edmund BURKE

Muhafazakârlık, kullanımı itibarıyla galatı meşhur haline gelmiş ve anlatılması oldukça netameli olan bir kavramdır. Özellikle bir ideoloji olarak varlığından söz etmeye kalktığımızda teorik birçok sorun karşımıza çıkacaktır. Bunun en önemli sebeplerinden bir tanesi muhafazakârlığın bir tutum, bir tavır alış olarak değerlendirilmesi ve çoğunlukla tutuculuk ve gericilik kavramları ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. Çoğu ideolojinin bir gündelik dilde halk arasında kullanımı bir de akademik literatürde siyasi ideolojiler arasında kullanımı mevcuttur. Muhafazakârlıktaki muğlaklık ve kafa karışıklığının sebebi de işte bu iki kullanım şeklinin birbiriyle uyuşmamasından kaynaklanmaktadır.

Muhafazakârlığın tanımlarına bakacak olursak Özipek’in tanımıyla (2017, s.66) Muhafazakârlık, Fransız Devrimi’ne duyulan tepkiyle, bu devrimin felsefi ve fikri temellerini hazırlamakla suçlanan Aydınlanma filozoflarının fikir ürünlerine yöneltilen eleştirilerin vücuda getirdiği bir düşünce geleneği ve bir ideoloji olarak ortaya çıkmıştır.

Bora ve Onaran’a göre (2017, s. 234), muhafazakârlık modernle ilişki içerisinde, (ona tam olarak karşıt olmayan ama) her zaman ona göre konumlanan bir tutum, bir düşünce üslubu olarak tanımlanabilir.

Bir düşünce stili ve bir tutum olarak muhafazakârlığın başlangıcını, insanlık tarihinin bilinebilir ilk dönemlerine kadar geriye doğru izlemek mümkünse de, siyasi bir doktrin ve spesifik bir ideoloji olarak muhafazakârlığın tarihi nispeten yenidir (Özipek, 2017, s. 66). Muhafazakârlık bizim ele aldığımız manada Aydınlanma sonrasında ortaya çıkmış ve Aydınlanmanın ortaya attığı yeni savlara karşı çıkarak kendisini ifade etmiştir ve konumlandırmıştır. Tarihçiler genel ilke olarak, muhafazakârlığın doğuşunu karşı-devrimci ilk büyük metinlerin yayımlanması ile başlatırlar (Beneton, 2011, s. 9). Bu bağlamda bakıldığında Fransız Devrimi, Muhafazakârlığın ortaya çıkışında bir dönem noktasıdır demek mümkündür. Ancak Aydınlanmayı eleştiren herkese muhafazakâr demek yanlış olacaktır zira Aydınlanmanın temel ön kabullerini yalnızca muhafazakarlar değil aynı zamanda liberaller, Frankfurt Okulu’nun eleştirel teorisyenleri ve hatta ilerleyen dönemlerde postmodernistler dahi ciddi bir biçimde eleştirmişlerdir (Özipek, 2017, s. 83). Ancak hepsi farklı noktalarda Aydınlanma eleştirisi yapmıştır. Ortak bir ittifakla karşı duruş söz konusu değildir.

Muhafazakârlık diğer eleştirel tutumlardan ve ideolojilerden farklı olarak Aydınlanmayı ve Fransız Devrimi’ni bir bütün olarak mahkûm etmiştir (Beneton, 2011, s. 15). Muhafazakârlığın öncü metni olarak kabul edilen Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler’in yazarı olan ve Muhafazakârlığın bir ideoloji olarak sahneye çıkışını sağlayan Edmund Burke ve onun izinden giden muhafazakarlar, Aydınlanmaya ve onun getirdiklerine diğerlerinin aksine daha keskin ve radikal reddedişlerde bulunmuş ve Fransız Devrimi’nin getirdiklerini bir blok halinde reddetmiştir (Beneton, 2011, s. 53).

Muhafazakârlık bir karşıt ideolojidir, bir proje değil aksine bir projeye karşı tavır alıştır. Modern bir düşünce olarak Muhafazakârlığı asıl belirleyen şey öncelikle “modernizm”dir ve muhafazakâr düşüncenin modernizm karşısındaki tutumu “anti-modernlik” olarak tanımlanamaz (Bora ve Onaran, 2017, s. 234). O varlığını ve konumunu aslında Modernizme borçludur. Aydınlanmanın bütün dünyayı derinden sarsması neticesinde ortaya çıkan koşullar sayesinde Muhafazakârlığın belirgin şekilde bir tutum ve tavır alıştan çok daha fazlası olduğu anlaşılmıştır. Zira Aydınlanma yalnızca Fransa’yı değil aynı zamanda Manş’ın öte yakasını ve hatta bütün Avrupa’yı derinden etkileyecek bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Aydınlanma mı Fransız Devrimi’ne yol açtı yoksa Fransız Devrimi mi Aydınlanma’nın gerçekleşmesi için gereken koşulları ortaya çıkardı tam olarak ifade edilemese de Fransız Devrimi’nin diğer devrimlerden daha farklı olduğu su götürmez bir gerçektir. Zira o döneme kadar daha evvelden gerçekleşen devrimler yahut girişimler Fransız Devrimi gibi bir netice ortaya koymamıştır çünkü Fransız Devrimi bir kopuş meydana getirmiştir. Gelenekten, tarihten, kültürden, müktesebattan, kalıplaşmış bütün düşüncelerden büyük bir kopuşun ifadesidir. Bütün bu olaylar Fransa’yı derinden etkilerken Burke, öngörüsü yüksek bir siyasetçi olarak bu kopuşu ilk fark eden isimdir. Onu döneminde diğerlerinden ayıran en önemli özellikte bu durumu bu kadar erken fark etmiş olmasıdır. Burke Devrimin hemen ertesi yılında Fransız Devrimi Üzerine Düşünceler kitabını yazmış ve bu kitapta ortaya attığı fikirler bir grup tarafından desteklenirken karşıt bir grup tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Burke’ün kendi ifadesi ile Fransız devrimi kendi halkına kendi ülkesinde işgalci muamelesi yapmıştır. Yöneten azınlığın Fransız halkının kendi soyundan olması yapılan özgürlük ihlallerini ve zulümleri daha az ciddi yapmıyordu (Nisbet, 2014, s. 30).

Manş’ın iki yakası da bu devrimden ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Fakat farklı aydınlanma deneyimlerinin yaşanması beraberinde farklı muhafazakârlık veçhelerini ortaya çıkarmıştır. Fransa’da katı bir şekilde devam eden gelenek savunusu ve reformlara karşı çıkış; Manş’ın öte yakası olan İngiltere’de aynı derecede bir etki ortaya çıkarmamıştır. İngiliz Sürekliliği Fransız siyasal tarihinin ani sıçrayışlarına ters düşmüştür (Beneton, 2011, s. 51). İngiltere’de ortaya çıkan Devrim dahi aslında Fransız Devrimi ile aynı manaya gelmez. İngiltere’deki Devrim halk ile monarkın ilişkisini yeniden düzenlemiştir; bir kopuş söz konusu değildir. Lakin Fransa’da kökten bir değişim ve doğru olanın dahi sırf eskiye ait olduğu için reddi söz konusudur. Aslında İngiliz Muhafazakârlığı, Fransız muhafazakârlığı temel alındığında liberal bir muhafazakarlıktır (Beneton, 2011, s. 51) denebilir. Yani burada Muhafazakârlığında kendi içerisinde çeşitlendiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Hatta Amerika’da ortaya çıkan muhafazakârlık ise bambaşka bir boyuttadır. Muhafazakârlık kavramına her coğrafyada, ülkede farklı anlamlar yüklenmesi onun anlaşılabilirliğini oldukça zorlaştırmıştır. Şüphesiz bu durumda tarihsel arka plan ve mevcut toplumun yapısı önemli etkenlerdir.

Farklı muhafazakârlık algıları içerisinde Aydınlanma karşısında belirginleşen iki önemli kanattan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki bayrağını Josebt de Moestro’nun taşıdığı ve Kıta Avrupa’sında

hüküm süren Tepkici Muhafazakârlık; ikincisi ise Edmund Burke'ün liderliğini yaptığı Anglo-Amerikan Muhafazakârlık olarak da bilinen Ilımlı Muhafazakârlıkta.

Biz bu çalışmada muhafazakârlığın bu tanım sorununu en aza indirmek için onun süregelen bu değişim içerisinde en azından sabit olan belli başlı savunduğu değerler üzerinden kavramı ele alıyoruz. 1789 Devrimi ve onu takip eden yıllarda Muhafazakârlığın iz ve işaretleri onun “ne”liğine ışık tutan birer meşale olarak varlıklarını halen sürdürmektedir. Peki, nedir bu iz ve işaretler? Muhafazakârlığın temsilinde iki önemli kanadın açıklanmasının ardından muhafazakâr paradigmanın iz ve işaretlerini anlamak daha anlamlı olacaktır.

6. 1. Muhafazakârlığın Vecheleri

Dünya üzerinde varolan yahut eskiden yaşamış ve varlıklarını kaybetmiş toplumların neredeyse tamamı hem coğrafya hem yaşayış tarzı hem de olaylar karşısındaki verdikleri tepkiler ve sorunlara sundukları çözümler noktasında da birbirilerinden ayrılmaktadırlar. Muhafazakârlığın oluşma zeminindeki üç sacayağı olarak nitelendirebileceğimiz Fransız Devrimi, Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketi ile Dünya üzerinde köklü bir değişimin başlamıştır. Her toplum doğrudan ya da dolaylı olarak bu süreçten ve dönüşümden etkilenmiştir. Ancak hepsinin aynı ölçüde etkilendiği ve Avrupa’da meydana gelen bu dönüşümü kabul ettikleri söylenemez. Her toplum bu süreçte Avrupa’nın çizgisini takip ederken bazı toplumlar kendi modernleşme deneyimlerini yaşamışlar ve kendilerine özgü bir modernleşme çizgisi oluşturmuşlardır. Toplumların Aydınlanma ve modernleşmeye yükledikleri anlamlar ve yöntemler değişince haliyle farklı karşıt ideolojilerde farklılaşmıştır. Muhafazakâr İdeoloji’de bu farklılaşmadan nasibini almıştır ve bu farklılık minvalinde farklı muhafazakâr vecheler meydana gelmiştir. Devrime karşı çıkan iki muhafazakar tepkiden ilki Josebt de Moestro’nun temsilcisi olduğu ve Kıta Avrupa’sında hüküm süren Tepkici Muhafazakârlık; ikincisi ise Edmund Burke’ün liderliğini yaptığı Anglo-Amerikan Muhafazakârlık olarak da bilinen Ilımlı Muhafazakârlıktır.

6. 1. 1. Kıta Avrupası Muhafazakârlığı

Klasik muhafazakârlık Kıta Avrupası’nda ortaya çıkmıştır ancak bütün kıtayı temsil eden tek bir muhafazakârlık geleneğinden söz etmek mümkün değildir çünkü Kıta’da biri Fransız (Frankofon), diğeri alman (Germenofon) olmak üzere iki tür muhafazakârlık gelişmiştir (Çiçek, 2007, s. 5). Öncülüğünü Josept de Maistre ve Louis Bonald’ın temsil ettiği Kıta Avrupası muhafazakârlığı tepkici muhafazakârlık olarak da adlandırılır. Bonald, Fransız muhafazakarlığının entelektüel geleneğini belirleyen isimdir (Beneton, 2011, s. 41). Muhafazakârlığın kurucusu olarak bildiğimiz Burke’ten fikri anlamda oldukça ayrı bir yere konumlanan Kıta Avrupası muhafazakârlığı, devrime keskin bir karşı çıkışı temsil eder ve devrimin olumlu olumsuz bütün sonuçlarını mahkûm ederek devrim öncesi döneme yani Ortaçağ Avrupası’na mutlak geçişi savunan radikal bir tavır takınmıştır. Kıta Avrupası Muhafazakârlığının diğer muhafazakârlık biçimlerinden farklı olan tarafı, daha radikal, katı, uzlaşmaz ve reaksiyoner özellik taşımasıdır (Çiçek, 2007, s. 5). Bu noktada Fransız geleneğindeki ani sıçrayış ve kopuş muhafazakâr tepkide de kendini göstermiştir denilebilir.

Fransa'nın bu Ortaçağ'a geri dönüş savusunda talep ettiği toplumsal düzenin sağlanmasında en temel dayanak noktası din olmuştur. Çünkü din toplumsal dayanışma ve bütünleşmeyi sağlayan en önemli yapıdır. (Bora, 1997, s. 11).

6. 1. 2. Anglo-Amerikan Muhafazakârlığı

Fransa'ya nazaran çok daha uyumlu ve dengeli bir değişim süreci geçiren İngiltere'de muhafazakârlık, İngiliz toplumsal ve siyasal hayatının vazgeçilmez kurucu unsurlarından biri olarak kabul edilir (Mollaer, 2004, s. 173). Anglo-Amerikan muhafazakârlığının en önemli temsilcisi Nisbet'in tabiri ile Muhafazakârlığın peygamberi olan Edmund Burke'tür. "Burke'cü Muhafazakarlık" olarak da tanımlanan bu akım Maistre'nin katı, uzlaşmaz ve monarşist çizgisinin aksine, güçlü ve yaşayan bir muhafazakarlığı temsil etmektedir (Özipek, 2000, s. 32). Kıta Avrupası muhafazakârlığına nazaran daha uzlaşmacı, daha az radikal ve keskin çizgileri olmakla birlikte daha dengeli sayılan Anglo- Amerikan muhafazakârlığı ılımlı Muhafazakârlık olarak da adlandırılır. Bu grupta yer alan muhafazakâr temsilcilerin Özipek'e göre (2000) en ayırt edici vasıfları Fransız devrimi gibi somut bir olay üzerinden eleştirilerini temellendirmiş olmalarıdır.

Ayrıca Burke, Maistre ve Bonald gibi Fransız karşı-devrimcilerinin eski Fransız monarşisi için duydukları gerici tutkuları kesinlikle paylaşmaz (Beneton, 2011, s. 30). Burke'ün Fransız meslektaş Maistre kadar dindar olduğundan, aristokratik bir geçmişin özlemini çektiğinden ve bir felaket olarak gördüğü 1789'dan Fransız karşı devrimcileri kadar nefret ettiğinden kuşku yoktur ancak Burke'ün farkı, devrimi ve onun rasyonalizminden başlayarak ötekilerden daha sağduyulu bir biçimde eleştirmesi, doğuracağı olumsuzlukları önceden kestirebilmesi ve devrime ilişkin bireysel kaygılarını saf duygusal bir reddedişin ötesinde bir ideolojinin gerektirdiği argümantasyonu da sağlayacak biçimde yapabilmesiydi (Özipek, 2000, s. 39).

Burke'ün ılımlı bir yaklaşım sergilemesinde ayrıca İngiliz liberal geleneğinin etkilerini gözlemlemek mümkündür. Anglo Amerikan muhafazakarlığı hem liberal hem de pragmatik bir muhafazakarlıktır (Beneton, 2011, s. 68). Muhafazakar siyasi ideolojinin günümüze kadar gelen egemen biçiminin, Fransız Devrimi'nin ve muhafazakar duyarlılığın en çok karşı çıktığı pratiklerin yaşandığı Kıta Avrupası'nda değil, İngiltere ve Amerika'da ortaya çıkmış olması ve en önemli temsilcilerini bu dünyada bulması ilginçtir (Özipek, 2000, s. 34).

6. 2. Muhafazakârlığın İz ve İşaretleri

Muhafazakâr düşünce varlığını modern zamanlara ve aydınlanmanın vaadlerine borçlu olmakla birlikte kendini belli başlı değerler üzerine konumlandırmıştır. Diğer ideolojiler gibi evrensel değerler ve bir ütopyaaya sahip olmadığı gerekçesiyle eleştirilerek bazı kesimler tarafından ideoloji olarak nitelendirilmemekle birlikte Muhafazakârlığın belli başlı kabulleri ve redleriyle birlikte bir çerçevesi olduğunu söylemek mümkündür. Gerek bir tavır alış gerekse bir siyasi ideoloji olarak Muhafazakârlığı diğerlerinden ayıran en temel özelliği O'nun Aydınlanma sonrasında Aklın muktedir kılınarak daha rasyonel bir toplum inşasına "gelenek" savunusuyla karşılık vermesi olmuştur. Gelenek savunusunda

ise referans noktası “din” olmuştur. İnsan aklının sınırlılığına vurgu yapan Muhafazakârlar aynı zamanda süre kavramı üzerinden üç boyutlu bir zaman analizi oluşturarak “zamanda süreklilik” anlayışını kabul etmişlerdir.

Muhafazakâr düşünce bir geleneğin kopuşundan ve onu savunmak ya da yeniden düzeltmek için savlama ihtiyacından doğan bir siyasal ve toplumsal tepki doktrindir (Beneton, 2011, s. 115). Hem siyasal hem de toplumsal alanda Muhafazakârlığı temsil eden belli başlı bu parametreleri bilmek Muhafazakârlığın sınırlarını ortaya koymaya yardımcı olacaktır. Burada önemli husus şu ki Muhafazakârlığın savunduklarından ziyade karşı çıktığı şeyler daha belirgindir. Bu minvalde aydınlanmanın vaadlerine verdikleri tepkiler ve cevaplar onun öz değerlerini meydana getirmiştir.

Muhafazakârlığın iz ve işaretleri olarak tabir ettiğimiz başlıca kavramların hepsi birbiri ile ilişkili ve iç içe olan kavramlardır. Bu sebeple bunları farklı başlıklarda inceleyip izah ederken elbette onu tamamlayan bir diğer kavramdan yardım alınacak ve o kavrama başvurulacaktır.

6. 2. 1. Değişime Karşı Bir Çapa Olarak: Din ve Gelenek

“Kökü mazide olan atiyim.”

Yahya KEMAL

Gelenek, muhafazakâr ideolojide değişimin karşısına konan tabiri caizse bir çapa görevi görmektedir. Değişim, muhafazakâr camia için kendiliğinden gerçekleşmesi gereken ve müdahale edilmemesi gerekli olan bir olgudur, bir süreçtir. Muhafazakârlar değişime karşı değildirler, değişimin dışarıdan bir kuvvet ile ve aniden gerçekleşmesine tepki gösterirler. Toplum; kendi iç dinamikleri ile birlikte, kendi sürekliliği içerisinde bir değişim yaşamalıdır bu muhafazakârlara göre doğal ve de doğru olandır.

Muhafazakârlar modernleşme sürecinde kabul ettikleri yenilikler içinde reddettikleri yenilikler içinde, geleneksel toplumlarda hem motor hem de iletim kayışı işlevini gören geleneğin onayına ihtiyaç duyarlar (Bora ve Onaran, 2017, s. 234). Bu demek oluyor ki muhafazakârlığın kabul ve red çerçevesini belirleyen en önemli temel taş “gelenek”tir. Muhafazakârların en büyük korkularından birisi olan belirsizlik endişesi “gelenek” yani geçmiş sayesinde bir güvence altına alınmıştır. Geçmiş, modernizmin değişim dinamiği ve bu değişimin yol açtığı tahribat karşısında geleneğin, otantiğin, Asl’ın kaynağı, referansı olarak çok önemlidir (Bora ve Onaran, 2017, s. 235). Onlara göre gelenek, toplumun mevcut koşullarda parçalanıp bölünmesine karşı toplumu bir arada tutan bir çimento görevi görmektedir. Muhafazakârlara göre; toplum, modern zamanlarda meydana gelen değişimin hızıyla adeta bir uçurtma gibi savrulurken gelenek o uçurtmanın iplerini tutan bir güven elidir. Bu güven eli sayesinde toplum sağlıklı bir şekilde muhafaza edilecek ve kurlsızlık meydana gelmeyecektir zira toplumsal düzende meydana gelecek olan kurlsızlık, anomi, toplumun sonu olarak nitelendirilir.

Geleneğin muhafazakârlar açısından önemli olmasının bir diğer nedeni de geleneğin muhafazakârlıkta bir toplumsal kimlik inşa etmesidir. Gelenek bireylere bir aidiyet imkânı sağlar ve bu

köklere dayanma durumu bireye bir emniyet vaad eder. Muhafazakârlara göre birey değişimin hızından ve bu hız dolayısıyla meydana gelecek durumlardan gelenek yardımıyla, mazinin güvenli limanında durarak kurtulabilir.

Muhafazakârların gelenek savunusunda en önemli referans noktaları dindir. Burada kastedilen din ise bir itikadi mesele olmaktan çok toplumsal düzenin sağlanması için gerekli olan bir unsurdur. İnanç, toplumun bir arada ve düzen içinde yaşaması için olmazsa olmaz karakterlerden birisidir.

Geleneksel kurumlara, yapılara bir “Tanrı vergisi” anlayışıyla bakılması muhafazakârlığı diğer gelenek savunularından ayıran temel bir farklılıktır. Modernizmin değişimine karşı dini referanslı bir karşı duruş söz konusudur. Modernizmin değişim talebi karşısında Muhafazakârlar tanrının toplumu böyle yarattığını ve bu düzenin ihlalinin Tanrı’nın buyruğuna karşı gelenek olacağı fikrini öne sürerek toplum üzerinde manevi bir güç ve bir yaptırım uygulamaktadırlar aslında.

Gelenek geçmişten süzülen bir bilgeliktir. Tarihin doğal seleksiyonundan seçilerek günümüze ulaşan bu bilgelik muhafazakârlar için çok kıymetlidir ve muhafaza edilmesi gereken Önemli bir mirastır.

Muhafazakârlar geleneği aslında “pragmatist” bir yaklaşımla savunurlar. Yani gelenekler zaman ya da tarih tarafından test edilmiş ve başarılı olarak çıkmış pratiklerdir ve durumlardır. Burada dikkat çeken husus geleneksel toplumlarda, tarihin bilgeliğinden ve doğal seçim sınavından başarıyla geçen kurumların değişim esnasında muhafaza edilmesinin savunulması noktasındadır. Bu kurumlar rüştlarini ispatladıkları için devamlılığa hak kazanmışlardır denilebilir. Bu yaklaşım birazda modernitedeki emprizim okuluna yani deneycilik anlayışına yakındır. Zira bu kurumlar denenmiş, sınanmış ve varlıklarının faydalı olacaklarını ispatlamışlardır. Öyleyse denilebilir ki muhafazakârlık modernizme karşı olmasının yanı sıra modernizmin nimetlerinden de faydalanmayı ihmal etmemiştir.

Geleneği bir diğer önemli kılan nokta ise onun geçmişten gelen hiyerarşilerin taşıyıcısı olması görevidir. Ancak burada kastedilen hiyerarşiler yalnızca toplumsal sınıf farklılıklarının kabulü değildir örneğin kadın ile erkek arasında da bir hiyerarşi vardır ve bu doğal ve de olması gerektir. Onlara göre biz tarihten gelen bu hiyerarşiyi gelenek sayesinde nesillere aktarır ve de toplumsal düzenin korunmasını sağlarız. İnsan topluma, akıl geleneğe, özgürlük erdeme, rıza bilgeliğe, sıradan kişi üstüne bağımlıdır. Modern insan, bu modern hiyerarşileri yıkarak elindekileri yitirdi (Beneton,2011,s.113). Varolan bu hiyerarşi muhafazakârlara göre korunması kutsal olan bir kurumdu.

Muhafazakârlar organik toplum anlayışını savunurlar ve bu anlayışa göre toplumda doğal olarak var olan ve de var olması faydalı olan bir hiyerarşi vardır. Organik toplum anlayışında muhafazakârlar toplumu yaşamış olanlar ve yaşayacak olanlar arasındaki bir ortaklık olarak görürler haliyle bu ortaklık bölünmezdir. Burke’e göre de (2021), o sadece yaşayanlar arasında bir ortaklık değil, yaşayanlarla ölmüş olanlar ve doğacak olanlar arasında bir ortaklık olarak ortaya çıkmaktadır. Muhafazakârlık bu organik toplum görüşü ile modernizmin karşısında yer alan hem Marsizme hem de liberalizme de

mesafeli olduğunu ortaya koymuştur. Zira Marksizme göre toplumda bir çatışma vardır ancak muhafazakâr anlayışa göre toplum bir çatışmadan değil sözleşmeden meydana gelmiştir. Ancak toplumsal sözleşmeden bahsediliyor olsa bile buradaki sözleşme Hobbes'un Leviathan'ındaki gibi toplumu mekanik bir saate benzeten bir tasavvurdan da ayrılır. Muhafazakârlar bu veçheler açısından modernizmin karşısında konumlanan diğer ideolojilerden farklı bir çerçeve sunmaktadır ve bu durum onu bir tavır ya da duruş olmanın ötesinde kendi başına bir ideoloji, bir olgu olarak ele alınması gerektiğini kanıtlar niteliktedir.

Muhafazakârlıktaki gelenek savunusu, gericilik olarak adlandırılan reaksiyonerlikten farklıdır. Onu daha çok geçmişe romantik bir özlemi ifade eden nostalji kavramıyla ifade etmek daha doğru olacaktır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki muhafazakâr nostaljiyi topyekun bir geçmişe özlem olarak düşünmemek gerekir (Bora ve Onaran, 2017, s. 236). Aslında burada romantik bir geçmiş özleminden kastedilen daha Bergsoncu bir yaklaşımdır: Tarihten süzülen bilgeliği ve yaşanan olaylar bizi günümüzdeki halimize getirmiştir ancak bu şimdinin içinde geçmişini yeniden yaşamak demek değildir. Bu yaklaşım muhafazakâr bakışı reaksiyonerliğin kısılcısından çıkarmıştır. Muhafazakar nostalji sadece bir geçmiş özlemi olarak değil aynı zamanda “seçilmiş özel gelenekler”in ve kültürel öğelerin ön plana çıkarıldığı muhafazakar siyasetin nüvesini ele alan bir alan olarak da değerlendirilebilir (Bora ve Onaran, 2017, s. 237).

6. 2. 2. Tarihin Müktesebatı ve Zamanda Süreklilik

Muhafazakâr bakış açısında tarihten süzülen bilgeliğin önemli olduğundan bahsetmiştik. Bu bilgeliğin kullanılması için muhafazakâr camianın temel dayanak noktası “zamanda süreklilik” fikrini savunmalarıdır. Zamanda süreklilikten kastedilen şey aslında üç boyutlu zaman analizidir. Yani geçmiş, şimdi ve geleceğin birbirinden ayrılmadan ve kopuşlar yaşanmadan ele alınmasıdır ki bu zamanda da organik anlayış olarak da dile getirilebilir. Zamanda süreklilik savunusu, aynı zamanda bireyin kimlik inşasında ve muhafazakâr bakış açısının en korktuğu şeylerden birisi olan “belirsizlik” endişesinde de kullanılan temel bir savdır. Muhafazakârlara göre zamanda süreklilik sayesinde tarihin müktesebatında yer alan geleneğin devamlılığı sağlanmış olur ve böylece birey geçmişte ne olduğunu bilerek şimdiki anını şekillendirir ve bu sayede geleceğini inşa ederken elinde belli değerlere sahip olur. Bu belirsizlikten kurtulmuş olması bireyi emniyette tutar ve böylece toplumsal düzen için oluşabilecek tehditler ortadan kalkmış olur.

Özüne inildiğinde tarih tecrübelerden başka bir şey değildir (Nisbet, 2014,s.51). Tarih hem ayırıştırır hem birleştirir, sapla samanı birbirinden ayırır, taneleri biriktirir ve iletir. Gelenekte bu sürecin bir ürünüdür (Beneton, 2011, s. 108). Görüldüğü üzere muhafazakar anlayışın temel taşı olan gelenek tarihin tecrübesi ve birikimiyle meydana gelmektedir. Zamanda süreklilik anlayışı ile de bu tecrübeler ve birikim gelecek nesillere aktarılacaktır. Muhafazakar anlayışta tarih toplumu aynı düzende yeniden inşa edebiliyorsa görevini yerine getirmiş sayılır, bu tarih gerçek tarihtir. Yani belirli gelenekler tarafından yönetilen ve toplumu bu gelenekler minvalinde inşa edebilen tarih onlara makbuldür.

Burada da yine pragmatist bakış açısını görmek mümkün zira kendi fikirlerine hizmet edenler kabul görürken aksini öne süren her şey red edilmiştir. Yani Muhafazakâr anlayışının devamlılığını sağlayan oldular makbuldür, o zaman görevlerini icra etmiş sayılırlar.

6. 2. 3. Kusuru ve Sınırlılığı ile İnsan ve Akıl²

Muhafazakârlık, Aydınlanma'nın iyimserliğini ifade eden mükemmelleşebilirlik anlayışının tam aksine, insan doğası ve aklı konusunda karamsar ve kötümser bir felsefi zeminden hareket eder (Özipek, 2000, s. 35). Muhafazakârlığın dogmaları olarak da adlandırabileceğimiz bütün iz ve işaretler birbirini tamamlar niteliktedir. O sebeple bir mevhumu açıklarken zorunlu olarak diğer argümanlara da vurgu yapılmaktadır. Muhafazakarların insanı ve aklını kusurlu, sınırlı görme sebebi hem gelenekle hem de tarih ile doğrudan ilintilidir. Zira Burke de insan değil tür bilgedir derken insana ve insan aklının sınırlılığına vurgu yapmıştır. İnsan doğduğu anda bir mirasın üzerine doğar. Toplumsal hayatta yeme içme pratiklerinden eş seçimine, giyim kuşamdan, konuşma pratiklerine kadar aslında her şeyin belirlendiği bir ortama, bir topluma doğar insan. Bu muhafazakarlara göre reddedilmez ve reddedilmemesi gereken bir mirastır. Modern özerk birey fikri salt bir hayal ürünüdür. İnsan topluma borçludur verdiği için çok daha fazlasını alır (Beneton, 2011, s. 105). Muhafazakarlar insanı kusurlu olarak addederler, modernliğin bireyciliğine karşı bütüncüllüğü savunurlar. İnsan aklı sınırlıdır, kusurludur tek başına başarılı olması mümkün değildir. Onlara göre tecrit edilmiş bir akıl toplumsal düzenin sağlanmasında yeterli olmayacaktır. Çünkü toplumsal hayatın nesneleri karmaşık ve dayanıksızdır ve çıplak mantık olaylara hâkim olmaya elverişli değildir (Beneton, 2011, s. 106). Tarihten gelen tecrübelerle donatılmayan insan ve aklın kaos meydana getireceğini savunurlar. Muhafazakarlara göre bu kaosu önüne geçebilmek için akıldan önce gelen bir bilgelik lazımdır. Bu kastedilen bilgelige de aslında önyargı hikmeti diyebiliriz.

Muhafazakârlığın kötümserliği, insanın doğası gereği sınırlı bir varlık olduğuna, aklın zayıflığına ve aklın dünyayı daha iyi kılamayacağına ilişkin kusursuzluğun imkânsızlığı anlayışından kaynaklanmaktadır (Özipek, 2000, s. 35-36). Muhafazakârlığın bu kötümserliğinin kaynağında iki önemli sebep yatmaktadır. Pratik olarak Fransız devrimi özelinde görülmüştür ki Devrim, aklın yüceltilmesiyle oluşturulacak yeni düzenin daha iyi bir hayat standardı getireceğini iddia etmiştir ancak aksine kendisinden önceki düzenden daha büyük bir kıyımaya sebep olmuştur. Bu durum muhafazakâr camia için akla temkinli olarak yaklaşılmasının tecrübe edilmiş bir sebebidir. Karşı çıkmalarındaki teorik sebep ise geleneğin ve alışılmış düzenin bireyi ve toplumu belirsizlikten kurtaracağı yönündeki kati inanıştır.

6. 2. 4. Önyargı Hikmeti³

Önyargı kavramı negatif bir değer anlamı taşıyor gibi görünse de muhafazakâr bakış açısı için önyargılı olmak bir hikmettir ve iyidir. Zira muhafazakâr lugatta bir “şuur” kavramı vardır. Bu şuur

² İnsanın kusurlu ve sınırlı olması fikrinde Bekir Berat Özipek'ten esinlenilmiştir.

³ Önyargının hikmetli bir durum olduğundan bahseden Fırat Mollaer'in yaklaşımından esinlenilmiştir.

aslında aklı aşan bir değerdir. Şuur aklın ötesine geçen birtakım bilinçlerle örülmüş bir bilme yetisidir. Muhafazakârlar aklın yanına sezgiyi de koyarlar ve böylece akıl ve sezginin birleşimiyle ortaya yeni bir bilme yetisi çıkar. Bu bilme yetisine aslında Önyargı da diyebiliriz.

Burke'e göre önyargı, bireyin zihninde gelenekte yatan otorite ve bilginin bir özetidir (Nisbet, 2014, s. 59). Birey toplumdan aldığı bu önyargı mirası sayesinde aslında çok emek ve zaman harcamadan bir şeyleri elde etmiş olacaktır. Muhafazakâr paradigmanın en net bir şekilde belirttiği endişesi olan belirsizlik, önyargı sayesinde ortadan kaldırılmış olacaktır. Burke'e göre (akt, Özipek, 2000, s. 41) önyargı, ne kadar uzun bir zamanın ürünüyse ve ne kadar yaygın olarak paylaşılıyorsa o ölçüde değerlidir. Muhafazakâr düşüncedeki insan aklının kusurlu ve sınırlı olduğu fikrinin tamamlayıcısı önyargı hikmetidir demek mümkün. Zira insan aklı sınırlıdır ve salt bir bireyin aklı ile doğruyu bulmak ve düzeni kurmak mümkün olmadığından toplumun ortak aklı ile tecrübe ederek koyduğu kuralları kabul edip o yoldan gitmek düzenin devamlılığında muhafazakârlar için bir yol gösterici olacaktır.

7. KÜLTÜR VE MEDENİYET

Kültür, kelime kökü olarak toprağı ekip biçme anlamında katince “colore” kelimesinden gelmektedir (Eriksen, 2012, s. 18). Kültürün kelime manaları farklılık oluşturmakla beraber bizleri asıl ilgilendiren kültüre toplum ve bilim insanların tarafından yüklenen anlamlar ve sorumluluklardır. Kültür konusunda Stuart Hall, David Swartz, Pier Bourdieu gibi isimler çalışmalar yürütmüşlerdir. Batı marksizminin önemli temsilcisi Gramsci de çalışmalarında kültürün içeriğinden çok işleyişi ve rolü ile ilgilenmiştir ve bizde bu bölümde kültürün etimolojik kökeninden çok yüklendiği rol ve toplumla girdiği karşılıklı ilişkilerdeki etkinliğinden bahsedeceğiz.

Medeniyet kavramı ise kültürden ayrı olarak daha teknik meseleleri içerisine almaktadır, Gökalp’in ifadesi ile suni meseleleri içine alan bir kavramdır. Bazı spesifik sebeplerle bu iki kavram birbirinden ayrı gibi kullanılsa da esasında çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan kavramlardır.

7.1. Kültür Kavramı

Kültür nedir? Sorusuna verilen cevaplar her dönemde ve toplumda farklılık arz etmektedir. Kültür aslında insanların yaptıkları işleri ifade etmek için üretilmiş bir kavramdır (Avcıoğlu, 2020, s. 314). Sosyal bilimlerdeki birçok alanın kültürü inceleme altına almış olması da muhtelif kültür tanımlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Her kavram içinde varolduğı topluma ve döneme göre mana farklılıklarına uğrayabilmektedir. Her toplumun kültüre attığı anlam ve davranış kalıpları diğer toplumlarla farklılık gösterebilmektedir. Bu durumda kültürel davranışlar bölgesellik arz eder ve insani yapı ile ilişkilidir (Benedict, 2003, s. 62) denebilir. Bununla birlikte kültür tanımlarında ortak kabule varan belli başlı yapı taşlarının olduğunu da söylemek mümkün. Burada kültürün tekliği, nasıl ortaya çıktığı, yüksek kültür alçak kültürün varlığı, ortak bir kültürün olabilirliğinden daha çok kültürün tanımı, işleyişi ve medeniyetle olan ilişkisi, medeniyetle aynı manaya gelip gelmediği bizim için önem arz etmektedir.

Kültür E. Sapir’in tarifiyle (aktaran Turhan,1987, s. 18-19) kültür, insanın hayatında ictimai yoldan tevarüs ettiği maddi ve manevi her unsuru ihtiva eder. Bu tanım kültürün en geniş anlamlarını içerisine alarak genel bir çerçeve çizmektedir. Maddi ve manevi her türlü unsurun kültürün içerisinde temsil edildiği kabulüne dayanan bu tanımlamaya göre kültür toplumsal hayat içerisinde olup biten her şeyi kapsamakla tanımlanmıştır. Yaşayış biçimi, yeme içme adetleri, düğün, cenaze, yas ritüelleri; ekonomi, üretim pratikleri, teknolojik gelişmeler hepsi kültürün ihtiva ettiği alanlardır. Çünkü bunlardan her birisi kolektif insan ruhunun eseridir (Turhan, 1987, s. 35).

Alman antropolog Thurnwald’a göre ise (aktaran Turhan, 1987, s. 37) kültür, tavırlardan, davranış tarzlarından, örf ve adetlerden, düşüncelerden, ifade şekillerinden, kıymet biçmelerden, tesislerden ve teşkilattan mürekkep öyle bir sistemdir ki tarihi bir mahsul olarak teşekkül etmiş, ananeye bağlı bir cemiyet içinde onun medeni teçhizatı ve vasıtaları ile karşılıklı tesirler neticesinde meydana çıkmış ve bütün unsurlarının zamanla yekdiğerine kaynaşması sayesinde ahenkli bir bütün haline

gelmiştir. Thurnwald daha detaylı bir tanım yaparak kültürün neliği, ortaya çıkışı ve gelişimi üzerinde tesiri olan parametreleri dile getirmiştir. Bu tanım özelinde kültürün içinde bulunduğu toplumsal yapıların her birinin birbiri ile ahenkli uyumu neticesinde ortaya çıktığı görüşü hâkimdir ve buradaki önemli nokta uyumdur. Bu tanıma göre uyumun bozulması ahengin bozulması demektir.

Kültüre ait genel özellikleri içeren bir diğer tanımda Taylor’a aittir. Taylor kültürü, bilgi, inanç, sanat, hukuk, ahlak, gelenek, adalet ve toplumun bir üyesi olarak kişinin yaşayarak kazandığı huylar ve kabiliyetler bütünü olarak tanımlar (Haviland, 2002, s. 64). Burada da kültür yine hem maddi hem de mavi unsurları içine alan genel bir tanımlamadan söz etmek mümkündür. Genel anlamda kültüre birçok özgün faktörün etkisiyle ortaya çıkmış insan davranış ve tutumları olarak bakılmaktadır (Avcıoğlu, 2020, s. 316). İnsandan ve toplumdan bağımsız bir kültür tanımı düşünülememektedir zira kültür genetik olarak aktarılan bir olgu değildir, toplum içerisinde norm ve değerler şeklinde var olduğu gibi bireyler aracılığıyla aktarımı gerçekleşir. Gerçekleşen bu süreçte kültürlenme olarak adlandırılmaktadır.

7.2. Medeniyet Kavramı

Kültür ve medeniyet kavramları zaman zaman birbiri yerine kullanılan bazılarına göre birbirinden çok ayrı bazılarına göre çokta farkları olmayan hatta birbirinin manalarını içerisinde barındıran iki kavramdır. Kimi görüşe göre medeniyet kültürü de ihtiva eden bir üst yapı olarak nitelendirmiş ve teknik ile özdeşleştirilmiştir. Zira kullanımı itibarıyla da medeniyet tabirinin tarihi kültür kavramından daha eskilere dayanmaktadır (Avcıoğlu, 2020, s. 314). MacIver’e göre (aktaran Turhan, 1987, s. 37) insanın fayda temini maksadıyla muayyen bir hedefe erişmek üzere kullandığı her nevi vasıta medeniyet unsurlarını teşkil eder. Bu tanım özelinde denilebilir ki medeniyet mevcut toplumun gelişmesi ve ilerlemesi için kullanılan pragmatist yöntemler teknikler ve yollardır. Thurnwald’ın formüle ettiği şekliyle ifade etmek gerekirse kültür takınılan tavır, medeniyet ise bilme ve yapabilme yetisidir.

Kültür ve medeniyet kavramları zaman zaman birbiri yerine kullanılmış zaman zaman ise biri diğerini kapsayacak şekilde nitelendirilmiştir.

7.3. Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışı

Türk sosyolojisinde kültür ve medeniyet kavramlarının ele alınması toplumsal hareketlerin fazla yaşandığı, milli kültürün dışında başka kültürlerle temasın fazla olduğu, kültürel yayılmanın, kültürel gecikmenin yoğun yaşandığı bir dönemde olmuştur (Avcıoğlu, 2020, s. 318). Dönemin genel özellikleri ve Cumhuriyet dönemi ideologlarının fikirleri göz önüne alındığında Batılılaşma ekseninde gerçekleşen faaliyetler neticesinde kültür ve medeniyet kavramlarının yeniden tanımlanma meselesi ortaya çıkmıştır.

Ulus devlet bilinciyle yeni kurulan devlette milliyetçilik ekseninde milli kültürün muhafazası kadar Batıya entegre olma çabası bir arada gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kültür-medeniyet ayrımı bizler –Türkler- sadece sosyolojik kavram meselesi değildir, millet hayatına nasıl bir yön vereceğimiz konusundaki isteklerimize objektif veya ilmi destek bulma gayretidir (Güngör, 2019, s. 5). Bu sebeple

böyle bir ayırım yapılması yahut bu kavramların yeniden tanımlanması o dönemde sosyolojik perspektifin ötesinde daha farklı anlamlar ifade etmektedir. Türk sosyolojisinde önemli bir referans olan Ziya Gökalp kültür mefhumu yerine hars tabirini kullanarak kültür ve medeniyeti kendi içerisinde birbirinden ayrı kavramlar olarak konumlandırması oluşan kargaşanın giderilmesi açısından atılan ilk adımlardandır. Bu noktada denebilir ki Ziya Gökalp hars-medeniyet ayrımını aslında pragmatist bir yaklaşım neticesinde oluşturmuştur zira dönemdeki şartlar düşünüldüğünde bu ayırım Erol Güngör'ün (2019) belirttiği gibi yalnızca bir sosyolojik analiz için olmamıştır. Bu bağlamda Türkiye'de kültür ve medeniyet anlayışında ayırma gidilmesini savunan isimlere örnek olarak Ziya Gökalp ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu verilebilir.

Kültürün maddi ve manevi olmak üzere iki boyutunun varlığı kabul edilerek yapılan bu ayırma göre kültür manevi olan tarafı temsil ederken medeniyet kültürün maddi boyutunu temsil etmektedir. Gökalp'te hars yani kültür milletlerin değişmez bir parçası ve onları bir arada tutan temel yapı taşı, bağlayıcısıdır. Gökalp medeniyeti ise bir üst yapı olarak tanımlar ve "Türk milletindenim, İslam ümmetindenim, Avrupa medeniyetindeyim" diye belirttiği meşhur tabiriyle aslında medeniyetin teknik konularda takip edilmesi gereken bir yol olduğunu vurgulamaktadır. Medeniyet O'na göre terakki için izlenilmesi gereken bir yoldur ve rehberdir. Avrupa'yı bir medeniyet inşasında örnek alan Gökalp'e göre kendi kültürümüzü muhafaza ederek Avrupa'nın tekniğini alıp onlarla aynı seviyeye erişmek mümkündür. Gökalp burada net bir şekilde kültür ve medeniyet ayrımını savunmaktadır. Gökalp kültür ve medeniyetin farklı olduğunu savunmakla birlikte bu iki kavramın ortak yanları olduğunu da kabul eder. Ortak yanı her ikisinde de dini, ahlakı, hukuku, sanatı, düşünceyi, ekonomiyi, dili, bilimi içeren yaşam alanlarını içine almasıdır (Avcıoğlu, 2020, s. 321). Burada aslında kültürün ve medeniyetin iç içe geçmiş girift yapıda oldular olduğunu ifade edilebilir zira toplumsal yapıların neredeyse tamamı ile iki kavramda ilintilidir. Kültürle medeniyetin ayrıldığı noktalar ise en başta kültürün ulusal, medeniyetin uluslararası olmasıdır (Avcıoğlu, 2020, s. 321). Kültür bir toplumda doğal süreç içerisinde herhangi bir yöntem yahut iradenin dâhil olmadan doğal bir sirkülasyon olarak gerçekleşir iken medeniyet tamamen insan iradesi olaya dâhil edilerek ortaya çıkarılan yapay sonuçlar, çıktılardır. Gökalp'in toplumu analiz ederken kullandığı bu dikotomik yöntem aslında Durkheim'dan alıntıdır. Durkheim kültür ve medeniyet konusunda böyle bir dikotomik ayırma gitmemiştir ancak bu şekilde bir analiz O'nun yöntemidir ve Türk sosyolojisinde Durkheimcı geleneğin en önemli temsilcisi de Ziya Gökalp'tir.

Ancak Türk sosyolojisinde kültür ve medeniyet konusunda yapılan bu ayrımı reddeden bir kanatta mevcuttur. Bu kanadın önemli temsilcilerine örnek olarak Erol Güngör, Nurettin Topçu, Mehmet Kaplan'ı vermek mümkündür. Kültür medeniyet ayrımını kabul etmeme konusunda bu isimlerden Güngör'ün ortaya koyduğu argümana göre kültür ve medeniyet içinde bulunduğu toplumdan bağımsız değildir ve kültürün maddi boyutunu temsil eden medeniyet kültürden bağımsız olamayacağı için bir kültürün tekniğini alıp diğer parametreleri almamak çokta mümkün değildir zira teknik kültürden dolayısıyla da toplumdan bağımsız olarak düşünülemez. O'na göre teknik toplumdan mülhem bir yapı

olduğuna göre ve kültürde toplumun yapıp ettikleri neticesinde ortaya çıkan norm ve değerler ise dolaylı olarak teknik kültürün ve de toplumun bir parçasını oluşturmaktadır. Şu halde hülâsa denilebilir ki ilk ve asli ihtiyaçlar kültürün meydana gelmesine sebep olmuş kültürde yeni yeni ihtiyaçların doğmasını mümkün kılmıştır (Turhan, 1987, s. 41-42).

7.4. Kültür ve Değişmeleri

Kültür, her toplumun kendisini diğerleri karşısında ayırt edici özelliklerini tanımlama aracı olarak düşünülebilir. Bu bağlamda baktığımızda dünya genelinde bir kültürel çeşitliliğin olduğunu söylemek mümkündür. Varolan bu kültürel çeşitlilik zaman içerisinde toplumların birbiri ile temas etme neticesinde birbirlerini etkilemesi ve etkilenmesi ile beraber kültür değişmesi denilen bir inceleme alanının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Kültürel değişimin konusunu maddi ve manevi kültür oluşturur. Kültür değişmesi Turhan'ın Malinowski'den aktardığına göre; bir cemiyetin mevcut nizamı yani ictimai, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe kalbeden bir proses yani süreçtir (Turhan, 1987, s. 49). Kültür değişmesi çalışmalarında meselenin anlaşılabilmesi için kullanılan belli başlı terimler bulunmaktadır. Bu çalışmada kültür değişimleri hususunda temel referans kaynağını Mümtaz Turhan'ın fikirleri oluşturmaktadır ve kültür değişmesi konusunda bahsi geçen belli başlı kavramlar Mümtaz Turhan'dan ödünç alınmıştır. Ancak mevcut kültür değişimleri konusundaki belli başlı fikirlere de yer verilmiştir.

7.4.1. Kültür Değişmesinde Kullanılan Kavramlar

Kültür değişmesi mevcut iki kültürün doğrudan yahut dolaylı olarak temas etmesi neticesinde meydana gelmektedir. Gelişen teknoloji ve dönüşen dünya düzeni ile birlikte artık kültürel değişimde yalnızca “doğrudan doğruya ve devamlı bir temasın zaruri olmadığını” biliyoruz (Turhan, 1987, s. 52). Doğrudan temas olarak savaşlar, ticaret örnek verilebilirken dolaylı temaslara yani iktibasa ise küreselleşme ile farklı yollardan etkileşime geçen toplumların temasını örnek verebiliriz.

Değişme konusunun ana ekseninde kültürel çeşitlilik yatar zira ortaya mevcut iki farklı kültür olmadan bu kültürlerin birbirinden etkilenip değişme faaliyetinin gerçekleşmesi mümkün değildir. Kültür bir yandan bireylerin toplumsal yollarla edindikleri ve ilettikleri birer değer, yargı, inanç, simge ve davranış ölçütleri düzeninden diğer yandan da böylece ortaya çıkan geleneksel davranış kalıplarının simgesel ve maddi ürünlerinden oluşur (Tolan, 1996, s. 227). Kültür her toplumun kendi içerisinde ürettiği bir yaşayış biçimi olarak düşünülebilir. Kültürü ekonomik, politik, dini ve sosyal yaşayış biçimlerinin neticesinde meydana gelen bir çıktı olarak düşündüğümüzde onu oluşturan bu parametrelerin her coğrafyada, göçebe yahut yerleşik kabilelerde hatta aynı coğrafyada yaşayan bir toplum içerisinde dahi değişiklik gösterdiğini yapılan incelemeler neticesinde sabittir.

Kültür her toplumun kendi içinde karşı karşıya kaldıkları sorunlarla baş etme yöntemlerini ve bu sorunlara buldukları çözümleri yansıtır. Örneğin soğuk iklimde yaşayan insanın yeme içme alışkanlığı, yediği gıda maddeleri, elbiselerinde kullandıkları materyaller aynı değildir, olamaz da zira iklim buna el vermez bu kişinin iradesi dışında uymak zorunda olduğu kurallar İbni Haldun sıcak iklim ve soğuk

iklim insanların davranış kalıplarındaki değişimleri ünlü eseri Mukaddime’de detaylı olarak izah etmiştir. Göçebe yaşayan bir toplumun ekonomik şartları ile yerli bir kabilenin ekonomi için kullandıkları yöntemler aynı değildir. Su boyu uygarlıkları ile Orta Asya’nın göçebe Türkmenlerini aynı kültür başlığı altında benzer şartlarda incelemek elbette mümkün değildir. Bu farklılıklar kabul edildiğinde kültürel çeşitliliğin varlığını da kabul etmiş oluyoruz.

Toplumlar temas ettikleri diğer toplumun özellikleri alırken ya da ondan etkilenirken onların kültürünü bazen olduğu gibi bazen de kendilerine uyarlayarak alırlar. Başka bir ifade ile kültürel temaslarda bazı kültür örüntüleri kabul edilir, bazıları da reddedilir (Fichter, 1996, s. 139). Ruth Benedict’in ayıklama olarak tabir ettiği bu kültürel uyarlamayı Erol Güngör ise değiştirerek bünyeye alma olarak kavramsallaştırmıştır. Bu ayıklama ya da değiştirerek bünyeye alma işlemi neticesinde kültür özgünlüğünü korumanın yanı sıra değişme sürecine de girer (Avcıoğlu, 2020, s. 317). Kültür değişmesi ile dışarıdan aktarılan kültürün bütün veçheleri değil yalnızca mevcut kültür ile uyumlu olanları yahut uyumlu hale getirilebilecekleri alınır.

Değişme esnasında her zaman maddi ve manevi kültür aynı şekilde değişmez bazen maddi kültürün değişme hızına manevi kültür örüntüleri ayak uyduramaz. Teknoloji, aletler veya eşyalar insanların ihtiyaçlarına göre sürekli yenilenir ancak bunların kullanılması ile ilgili kurallar veya ahlaki kalıpların belirlenmesi gecikebilir (Avcıoğlu, 2020, s. 317). Kültürel gecikmeye örnek olarak masa düzeninden bahsedebiliriz. Örneğin değişen bir adet olarak masa düzeninde çatalın sol bıçağın sağ tarafa konulması davranışı benimsenip değişebilirken yemeğin soldaki çatal ve sol el ile yeme hadisesi toplumun tamamında kabul gören bir hadise değildir. Çünkü Türk İslam kültüründe yemeği sağ el ile yemek daha eftaldir, daha kabul gören bir davranıştır bu sebeple maddi kültürdeki değişme (çatal bıçak düzeni) yerleşmiş olsa bile bunun uygulanması manevi kültürde, toplumun her kesiminde tam anlamıyla yerleşmemiştir.

7.5. Kültür Değişmesinin Türleri

Kültür değişmesinde önem arz eden konulardan bir diğeri de gerçekleşen bu değişimin mecburi veya kendiliğinden gerçekleşmesi hususundadır. Amerikalı antropolog Ralph Linton bu ayrımı kültür aktarması (culture transfer) ve kültür edinme (acculturation) olarak belirlerken Türk sosyolojisinde Mümtaz Turhan bu ayrımı serbest kültür değişmesi ve zorunlu kültür değişmesi şeklinde kavramsallaştırmıştır.

Serbest kültür değişmesinden, bir ictimai grup veya cemiyetin, yabancı bir kültürü sahip grup veya cemiyetle temasa geldiği zaman hiçbir dâhili tazyik altında bulunmaksızın münferit unsurlar yahut o kültürün muayyen bir kısmını alıp benimsemesi neticesinde bünyesinde husule gelen tahavvüller kast olunmaktadır. (Turhan, 1987, s.51). Serbest kültür değişmesinde toplumlar karşılaştıkları diğer toplumun kültürel öğelerini hiçbir etki ve baskı altında kalmadan, kendi hür iradesi ile kabul etmekte ve değişme kendiliğinden ve süreç halinde devam etmektedir. Biranda gerçekleşen bir değişme değil

kademe kademe devam eden bir süreçtir serbest kültür değişmesi ve toplumun kendi iç dinamiği ve rızası ile gerçekleşir.

Mümtaz Turhan'a göre (1987) zorunlu yani mecburi kültür değişmeleri genellikle farklı medeniyet veya kültürü temsil eden toplumların doğrudan doğruya karşılaştıkları vaziyetlerde gerçekleşir. Mecburi kültür değişmesine aynı zamanda güdümlü –directed- kültür değişmesi de denilmektedir (Turhan, 1987, s. 115). Bu doğrudan doğruya karşılaşmalara savaşları, göçü ve ticareti örnek verebiliriz. Burada kastedilen zorunlu kültür değişmesi tesadüfi bir şekilde ya da kendiliğinden gerçekleşmez. Birbiri ile karşılaşan iki kültürden birisi diğerine kasti olarak üstünlük kurmak ve kendi kültür örüntülerini kabul ettirmek için müdahale eder. Zorunlu kültür değişmesi her zaman dışarıdan baskı ile gerçekleşmez bazen de toplumun kendi içindeki bir grubun topluma başka bir kültürü dayatması ile de meydana gelebilir. Dayatma ve zorunlu tabirleri değer yargılı ifade olduğu için zorunlu kültür değişmesinin olumsuz bir anlam ifade ettiği ve kötü bir netice ortaya çıkardığı düşünülmemelidir. Zira bu nevi değişmeler zamanla kültürün içinde bir cüzü teşkil ederek onunla kaynaşabilir; hatta ciddi bir aksülamel doğurmadan kültür yine bütünlüğünü kazanabilir (Turhan, 1987, s. 117). Turhan'a göre (1987) mecburi kültür değişmesinin fena ve zararlı neticeler vermesinin tek sebebini yalnızca ithal edilen kültürdeki zorlama ve dayatmada aramak bize doğru bir netice vermeyecektir, bu zararın asıl sebebi büyük ihtimalle mevcut kültür unsurlarının fonksiyonlarına mani olunmasındandır. Toplum kendisine sonradan empoze edilmek istenen bir kültürel unsurdan ziyade o kültürel unsur gelmeden evvel ona yer açmak maksadıyla kaldırılan kültürel unsurun yok olmasına tepki vermektedir.

Yeni kültür unsurunun alınmasında olduğu gibi toplum içinde yayılmasında da belli başlı önemli faktörler şunlar olarak sıralanabilir: fayda temini, itibar kazanma, yenilik arzusu ve yeni alınan unsurun mevcut kültür şekillerine ve sisteme uyması (Turhan, 1987, s. 59). Bu şartlar yerine getirilmediği takdirde yine serbest yahut zorunlu fark etmeksizin kültür değişmesi gerçekleşmeyebilmektedir. Son olarak kültür değişmelerinin tetkiki, bunların neticeleri, bir değişmenin muvaffak olup olmamasıyla da alakalıdır (Turhan, 1987, s. 53). Başka bir ifade alınan bir kültürel unsur mevcut toplumda kalıcılık sağlayabilmiş ise bir değişme olarak ele alınabilir.

8. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞI

Türkiye’de muhafazakârlık, Türkiye’nin toplumsal değişme siyaseti olarak belirlemiş olduğu, Batılılaşma ekseninde belirginleştiği bir siyasi ideolojidir demek mümkündür. Türk muhafazakârlığının gelişimi Türk modernleşmesinde ortaya çıkar (Akkaş, 2008). Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde “muhafazakârlık” meselesini sınırlandırılmamış birçok eksenli bütünlük üzerinde konuşmak analitik olarak kurgulanması açısından da, olgusal gerçekliğe dayandırılması açısından da adeta olanaksızdır (Tezel, 2017, s. 21). Bu sebeple muhafazakârlığı tanımlarken onun iz ve işaretlerinden faydalanmak, belli bir analitik düzlemde ve kavramlar üzerinden açıklamak işleri kolaylaştıracaktır. Tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen kırılmalar ve kopuşlar neticesinde ortaya çıkan değişimler muhafazakârlığın tanımlanmasını kolaylaştırmıştır. Modernleşmenin başlangıcını Osmanlı’da Tanzimat’ın ilanına kadar geriye götürmek mümkündür. Tanzimat’ın başlangıç olarak kabul edilme sebebi ise Osmanlı İmparatorluğundan bu dönemden itibaren Batılılaşma eğilimlerinin hız kazanmış olmasıdır. Ancak muhafazakârlığın asıl benliğini kazanmasına neden olan kırılmalar ve kopuşlar daha çok Cumhuriyet Dönemi’nde meydana gelen değişme hareketlerinin neticesinde meydana gelmiştir. Kültürel anlamda bir devamlılık olduğunu söylemek mümkün zira her ne kadar Cumhuriyet Dönemi’nde reddi-i miras ile birçok değer ve yapı eski olarak nitelendirilse dahi kültürel anlamda devamlılığın olduğunu söylemekte mümkün. Buradaki devamlılık, kırılmış bir eski bütünlüğün parçalarının, yeni eklemlenmeler içinde eskisine benzemeyen yeni bütünlükler oluşturarak devam ettiği bir devamlılıktır (Tezel, 2013, s. 23). Bir kırılma oldu ve Türk kültürü olduğu haliyle devam etmedi, Batıya eklemlenerek ortaya yeni bir kültür çıkmıştır.

Cumhuriyet döneminin toplumsal değişme konusunda resmi ideolojisi olarak kabul edilen Batılılaşma hareketi toplum nezdinde bir kesim tarafından kabul edilirken diğer kesim tarafından reddedilmiştir. Ancak ilginçtir ki reddeden kesim dahi kendisini temellendirirken, hatta en radikal CHP karşıtlığı içindeyken bile, gönüllü olarak Kemalist Cumhuriyet ilkelerinden vazgeçmemiş ve onu referans çerçevesi olarak kullanmıştır (Öğün, 2013, s. 540). Muhafazakârlık bu sebeple Türkiye’de batılılaşma ekseninde daha itidalli bir çizgi takip etmiştir. Bazı noktalarda ciddi reddiyeler vermekle birlikte diğer noktalarda Batılılaşmaya eklemlenerek bir yön çizmiştir.

Türk muhafazakârlığında diğer muhafazakârlıklardan farklı olarak değişme karşısında “din” önemli bir referans noktası olmuştur. Diğer ülkelerin muhafazakârlık temalarında din herhangi parametrelerden birisi iken bizde temel taşı hükmünde kabul edilmiştir. Dinin önemli bir referans olarak kabul edilmesinde şüphesiz Cumhuriyet öncesi dönemde varolan yüzlerce yıllık bir müktesebatın etkisi yadsınamaz. Ayrıca Türk muhafazakârlığı, muhafazakârlığın zamanda süreklilik ilkesine sıkı sıkıya bağlıdır. Mazi ve gelenek Türk muhafazakârlığında da önemli unsurlardır. Cumhuriyet Türkiye’inde gerçekleşen reddi-i miras karşı çıkılması da bu zamanda süreklilik olgusunu korumak içindir. Ancak ilginç olan birçok muhafazakârlık tanımlarında muhafazakârlık geçmişe körü körüne bağlılık, kökten

değişimi reddetme veya statükoculuk olarak değerlendirilmesine rağmen Türk muhafazakârlığı değişime karşı değildir.

9. TÜRK MUHAFAZAKÂRLIĞININ TEMSİLCİLERİ: NURETTİN TOPÇU VE EROL GÜNGÖR

Muhafazakârlığın net bir sınırları olmayan tanımlanması oldukça netameli bir kavram olduğundan daha evvel bahsetmiştik. Muhafazakârlık daha çok kendisi modernliğin parametreleri üzerinden tanımlamıştır ancak buna rağmen kendisine ait belirli iz ve işaretlerde ortaya koyabilmiştir. Ancak yine bu iz ve işaretler evrensel bir kanun hükmünde değildir her ülkenin modernleşme pratikleri içinde bulunduğu toplumdan belirli izler taşıdığı gibi her toplumunda muhafazakârlık anlayışları da nevi şahsına münhasır özellikler göstermektedir. Bir toplumda muhafazakârlığın bir değeri çok önemli bir yere sahip iken başka bir toplumda o değer o kadar da büyük bir önem arz etmeyebilmektedir. Bu duruma Türk muhafazakârlığından bir örnek verecek olursak din ölçütünü ele alabiliriz. Din Türk muhafazakârlığında olmazsa olmaz bir değer olarak en büyük referans noktası kabul edilirken Anglo-Sakson Muhafazakârlığı ya da Kıta Avrupası Muhafazakârlığında ise diğer muhafazakârlık ölçütlerinden ayrılmayan herhangi bir değer hükmündedir. Bu farklılaşmanın da ötesinde bir muhafazakârlık modeli içerisinde dahi aynı modeli savunan isimlerin muhafazakârlığın iz ve işaretlerinden kimisine daha katı bağlılık kimisine ise daha mutedil bir yaklaşımda bulunduklarını söylemek mümkün. Hal böyle iken yalnızca arklı muhafazakârlık veçhelerinin birbiri ile farklılaşmasının yanı sıra aynı muhafazakârlık deneyimi içerisinde dahi farklılaşmaların olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada Türk muhafazakârlığının temsilcileri olarak Erol Güngör ve Nurettin Topçu seçilmiştir. Bu iki ismin seçilme sebebi ise iki muhafazakâr ismin aynı muhafazakâr anlayışa sahip olduğu düşünülmeyle beraber, belirlediğimiz başlıklar çerçevesinde bakıldığında bazı noktalarda ortak görüşe sahip olsalar da aslında aynı muhafazakârlık kisvesi altında farklı fikirlerinden varlığından söz edilebildiğini gösterebilmektir. Bu isimlerin hem ortak görüşlerinin hem de farklılaştıkları fikirlerin ortaya konulması ise belirli kavramlar etrafından başlıklar belirlenmiştir.

9.1. Geleneğin Taşıyıcısı Olarak Osmanlıca-Türkçe

Muhafazakâr camianın toplumsal değişme karşısında ortaya koyduğu gelenek savunusu net ve keskin bir çizgi olarak belirmektedir. Özellikle değişme ile birlikte ortaya çıkacak belirsizlik ve yeni nesillerde meydana gelmesi muhtemel kimlik sorunu muhafazakârlar için büyük bir sorun teşkil etmektedir. Değişme ile birlikte gerçekleşen gelenekten kopuş deneyimlerinin bir zemine oturabilmesi ve süreklilik kazanabilmesi için her ülke farklı dönemlerde farklı girişimlerde bulunmuştur.

Bu konuyu Türkiye Cumhuriyeti özelinde değerlendirdiğimizde modernleşme deneyimlerin yaşandığı erken Cumhuriyet döneminde bazı devrimler ile yeni kurulan devlete modern ve batılı bir hüviyet kazandırılmak istenmiştir. Bunlara örnek olarak ölçü ve ağırlık birimlerinin değiştirilmesini, hafta tatilinin cumadan pazara alınmasını, saat ve takvim değişikliğini ve Latin harflerinin kabulünü verebiliriz. Özellikle Harf İnkılabı ve dilde sadeleşme hareketi Türk Muhafazakârlarının ciddi bir reddine muhatap olan değişimlerdir. Bir kopuş ve başlangıç ifade eden Harf Devrimi ve dilde sadeleşme

hareketi Cumhuriyet öncesi dönem ile Cumhuriyet döneminin keskin bir şekilde ayrımını ifade etmektedir.

Ziya Gökalp, dili kültürün temel unsuru sayar (Kaplan, 2016, s. 154). Dilde sadeleşme hareketine radikal bir yaklaşımda bulunmayan Gökalp'e göre Türkçeleşmiş olan kelimeler Türkçe olarak kabul edilmelidir. Gökalp'e göre (2018), halk lisanına girmiş Arapça ve Acemce kelimeler kalmalıdır çünkü halk bu lisanlardan aldığı Arapça ve Acemce kelimelerin eş anlamlılarını unutup yalnızca bir kelimeyi kullanırken; havvas olarak kabul edilen zümre aynı manayı ifade eden hem Arapça hem Acemce hem de Türkçe kelimeleri yaygın olarak kullanmaktadır ve bu da dilin aslından uzaklaşmak anlamına geldiği gibi aynı zamanda dilde bir kargaşaya sebebiyet vermektedir. Gökalp bu konuda dilde sadeleşme hareketini desteklemektedir zira dil, bir milleti millet yapan ve birliğin muhafaza edilmesini sağlayan önemli bir unsurdur. Gökalp'in "Lisan inkılapçıları" olan tabir ettiği tasfiyeci kadroya göre ise "bir kelimenin Türk olabilmesi için aslen bir Türk cezrinden gelmesi lazımdır." (Gökalp, 2018, s. 105). Gökalp Türkçe konusunda o dönemde ortaya çıkan ikiliğe karşı çıkmış ve yazı dili ile konuşma dilinin aynı olması fikrini savunmuştur. Gökalp'in buradaki temel derdi ise toplumda ortaya çıkan avam-havvas ayrımını ortadan kaldırabilmektir. Halka göre galatı meşhur lügati fasihten evladır, âlimlere göre ise lügat-ı fasih galatı meşhurdan evladır (Gökalp, 2018, s. 103). Gökalp bu galatı meşhur ve lügati fasih tartışmalarını gereksiz bularak dilin asıl sahibi olanın yani halkın konuşma dilinin esas alınmasını savunmuştur. Çünkü dilde eş anlamlı birçok sözcüğün bulunması O'na göre bir kalabalıktır. Dilde aynı manada muhtelif kelimelerin yer alması havvaslara, abidlere özgüdür, avamda ise böyle bir ayrım yoktur her mana yalnız bir kelime ile ifade edilebilir bu sebeple Gökalp'e göre avama tabi olmak lazımdır.⁴ Erol Güngör'de tıpkı Ziya Gökalp gibi avamın ve havvasın kullandığı dilin birbirine yakınlştırılmasını doğru bulmuştur. Güngör (2019c, s. 34), "biz bu Türkçecilik hareketini Türk milliyetçiliğinin başarılı bir hamlesi olarak görüyoruz, çünkü milliyetçiliğin gayesi, milli kültürün münevverler elinde işlenmiş ve gelişmiş örneklerini halk kitlesine mal edebilmektir." Sözleriyle münevverlerin asıl görevini açıklamanın yanında ayrıca Türkçecilik hareketini desteklediğini ifade etmiştir. Bu noktada Gökalp'in çizgisinden gittiğini söylemek mümkündür.

Bir kültür alanı olarak dili düşündüğümüzde geleneğin ve kültürel aktarımın en önemli unsurunun dil olduğunu söylemek mümkün. Örf ve adetler olarak nitelendirebileceğimiz geleneğin taşıyıcılığı görevini dil üstlenmiştir. Bir milletin bütün duygu ve düşünce hazinesi, dil kabına veya kalıbına dökülür ve bu dil kabı ile yerden yere, nesilden nesle aktarılır (Kaplan, 2016, s. 154). Dil sayesinde mevcut topluma ait olan norm ve değerler bir sonraki nesle aktarılır ve böylelikle nesiller arasında hem bir bağ kurulurken hem de geleneksel değerler açısından bir süreklilik gerçekleşmiş olur. Bu bağlamda baktığımızda Türk modernleşme serüveninde gerçekleşen Harf Devrimi ve dilde sadeleşme hareketi bir kesim tarafından ciddi bir şekilde eleştirilirken başka bir kesim için coşkuyla karşılanan durumlar

⁴ Bu kısım Ziya Gökalp'in "Türkçülüğün Esasları" kitabının ilgili bölümlerinden faydalanılarak yazılmıştır.

olmuştur. Nurettin Topçu ve Erol Güngör ise toplumsal değişme açısından dile benzer işlevsel özellikler yüklemişlerdir. İkisi de aslında dilin tek başına bir anlam ifade etmesinden ziyade onun tarihle ve gelenekle kurulan bağ konusundaki işlevselliğini ön planda tutmuştur.

Erol Güngör’e göre (2019a, s. 95) milli kültür ve karakterimizin ilk kaynağı dil ikinci kaynağı ise dindir. Güngör için dil Türkleri birbirine bağlayan en asli unsurdur ve anadili Türkçe olup Anadolu coğrafyası sınırları dışında kalan binlerce Türk vardır ve bunlarla aramızdaki bağı sıkı tutacak olan şey aynı dili konuşuyor olmamızdır. Zira Güngör (2019c, s. 6), “en eski atalarımız aynı dili konuşmaları sayesinde bir tek millet olduklarını anlamışlar ve Türk dili onların birlik olmalarında başlıca rolü oynamıştır” sözleriyle dilin millet şuuru oluşmasındaki önemine vurgu yaparak tarihsel anlamda kopuş yaşanmamasında dilin ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Dilde sadeleşme ve yabancı kelimelerin dilden ayrıştırılması olarak tanımlanan dilde tasfiyecilik hareketini eleştiren Güngör, “iki nesil, yani 25 yıl farkla iki Türk birbirinin dilini anlayamıyor, bu değişme hızı devam ettiği takdirde gelecek nesil de bugün yirmi beş yaşında olanların dilini anlamayacak, dolayısıyla Türkçe diye bir dil kalmayacak (2019a:94)” sözleriyle kaygısını dile getirmiştir.

Dilde tasfiyecilik ile birlikte ana dilden atılan kelimelerin yerine yani kelimeler türetme faaliyetini uydurma dil olarak nitelendiren Güngör, dil buhranının bir ilim meselesi olmadığını dile getirmektedir. Eğer dil konusundaki kaygı ve endişelerin temelinde öz Türkçe meselesi olsa idi asıl ve önemli olarak yapılması gereken şey O’na göre ilim alanındaki kelimelerin Türkçe karşılıklarının bulunması idi. “İlmi”⁵ alanın gelişmesi için gerekli olan ilk ve en önemli şey ilmi bir terminolojinin olması gerekirken, Güngör dil için kurulan komisyonun bu daha basit günlük dil kelimelerinin yerine yeni kelimeler “uydurmalarını” eleştirmiştir. Bu durumda kurulan komisyonu ve yapılan işi gülünç duruma düşürmüştür. Hatta Güngör bu öz Türkçeleştirme girişiminin milliyetçi bir vasıf taşımadığını belirtmiştir zira O’na göre “millet olmanın en bariz vasfı insanları zaman ve mekân içinde birleştiren ortak noktaların bulunmasıdır.” (Güngör, 2019b, s. 46). Eğer bu girişimin başında ve neticesinde bir milliyetçilik fikri yok ise direkt olarak herhangi bir Batı dilini alarak gelecek nesillerin bu dilde eğitime tabi tutulmasının şu anki buhrandan daha az zarar vereceğini belirten Güngör’ göre, dil konusunun bir kopuş olduğu fikri hem bu hareketi destekleyenlerin hem de karşı çıkanların mutabakata vardıkları bir meseledir. Zira destekleyenler için bu kopuş modern toplum olabilmek için gereklidir. ⁶

Mevcut duruma eski denildikten sonra ortaya atılan her türlü olgunun, kavramın, faaliyetin modern ve pozitif değerli bir anlam ifade etmesi hususunu da eleştiren Güngör, Dünya’da devrim yapmadan ileri giden medeniyetler olduğu gibi devrim yaptığı halde geri de kalan (eğer ilerilik ve geriliğin bir manası varsa) ülkelerde pekâlâ mevcuttur (Güngör, 2019a, s. 81) diyerek devrimin ve değişimin her zaman olumlu neticeler meydana getirmeyeceğini ileri sürmüştür. Latin harflerinin,

⁵ Güngör, bu meseleyi açıklarken bilim yerine ilim kavramını kullandığı için burada bu kelime tercih edilmiştir.

⁶ Bu kısım Erol Güngör’ün “Dünden Bugünden Tarih-Kültür ve Milliyetçilik kitabının “Düşünce ve Kültür Buhranlarımız ve Türk Dili” başlıklı bölümünden alınmıştır.

“çağdaşlaşma” fikri öne sürülerek kaldırılıp yerine Kiril alfabesinin getirilmesinin yenilik adına bir hareket olup olmayacağını tartışan Güngör, devrim yapmayan Japonya ile devrim yapan Arnavutluk’tan hangisinin daha gelişmiş, modern sayıldığını sorarak yapılan her yeniliğinin milletleri ve devletleri çağdaşlaşma konusunda bir adım ileri götürmeyeceği fikrini savunmuştur.⁷

Erol Güngör’e göre Türk milli kültürünün en önemli yapıcı unsurlarından biri Türkçedir (Yıldız, Çelik, 2012, s. 283). Güngör Türkçe’nin sadeleşme hareketinin her ne kadar milliyetçilik adına iyi bir fikir olduğunu dile getirerek teorik anlamda desteklese de uygulama şeklini ve içeriğini tasvip etmemiştir. Ayrıca yapılan yeniliklerin toplum nezdinde bıraktığı sosyolojik etkileri örnek göstererek Harf Devrimi ve dilde tasfiyecilik hareketine keskin ve sert bir biçimde eleştirerek karşı çıkmıştır. Muhtelif meselelerde olduğu gibi dil konusunda da Türkçüler ve İnkılapçılar izlenilecek yol konusunda uzlaşmamış ve ihtilafa düşmüşlerdir. Güngör’e göre (2019c), inkılapçıların dil anlayışı ırkçı bir karakter taşımaktaydı ve gerçeklere aykırı idi ancak inkılapçılar bu gerçek dışı hususlara gerçekmiş gibi gösterebilmenin yollarını arayıp Avrupa kültürünün aslında Türk kültürü olduğunu Avrupalılaştırmanın da aslında Türkleşmek olduğunu söyleyebilecek kadar gaflet içerisindeydiler. İnkılapçıların esas programını çizmiş olan Abdullah Cevdet, Türk milletinin biyolojik vesayeti de dâhil olmak üzere her şeyiyle değişmesini istiyordu (2019c, s. 34). Bu tarz söylemler ve temellendirmesi zayıf fikirler inkılapçılara olan güveni kırmakla beraber sert olarak eleştirilmelerine sebep olmuştur. Hâlbuki kendilerinin dahi doğruluğuna inanmadıkları düşünceleri halkın kabullenmesini beklemek yerine “hata” olduğunu kabul edip yeni bir çizgi belirlemek hem güven hem de süreklilik açısından daha faydalı bir davranış olacaktı.

Türkçe konusunda Erol Güngör ile benzer fikirleri paylaşan Nurettin Topçu’da harf devrimi ve dilde sadeleşme, tasfiyecilik hareketi olarak nitelendirdiği bu girişime eleştirel bir yaklaşımda bulunmuştur. Nurettin Topçu geleneğe ve geçmişten gelen bilgiye kıymet veren bir muhafazakâr bir mütefekkir olarak nitelendirilmektedir. O, geçmişin bir ruhu olduğuna ve nesilden nesle aktarılan birikim sayesinde bu geleneğin, ruhun muhafaza edileceğine ve sürdürüleceğine inanır.

Dil konusunda, bazı çevreler tarafından eleştirilmesine rağmen evrim kelimesini kullanarak dilin canlı bir organizma olduğunu ve haliyle değişimin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Ona göre (2015) “İktisat, aile, sanat, ahlak ve din gibi, dil de bir cemiyet olayıdır.” Dil Topçu’nun tabiriyle bir “cemiyet” olayıdır ve O’na göre “cemiyet” olayları zaman içerisinde evrim geçirerek ilerlerler. Bunun tabii bir neticesi olarak da dil de elbette evrimsel bir süreç içerisinde değişime uğrayacaktır. Dilin aynı toplum gibi organik bir yapı olduğu ve değişimini normal karşılamasına karşın Topçu, Latin harflerinin kabulünü ve dilde sadeleşme hareketini sert bir şekilde eleştirmiştir. Eski alfabeye “Osmanlıca” olarak

⁷ Erol Güngör’ün “Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik kitabının “Örf ve Adetler Karşısında Anayasa Mahkemesi” adlı bölümünde geçen bir tartışmadır.

kavramsallaştırılmasını da “ilmi bir nifak” olarak değerlendirmiştir.⁸ Türkçenin sadeleştirilmesi hususuna destek verenleri ve bu çalışmaları yapanlara kincilik ile suçlayan Topçu “ilim ile kin yan yana yürümez (Topçu, 2015, s. 115)” diyerek yapılmak istenen değişimin altında aslında farklı sebeplerin olduğunu vurgulamıştır. Topçu (2015), “dilimizin kaynaklarına ve kendi yapısına tamamen yabancı olan Batı dillerinden dilimize kelimeler aktarma hevesi ve çılgınlığı halinde görülen zamanımızın hareketleri, güzel Türkçemize suikasttan başka bir şey değil de nedir?” diyerek yapılan bu değişimin bilinçli bir şekilde Türkçeye ve Milli tarihe yapılan bir suikast olarak olduğunu düşündüğünü açıkça dile getirmiştir. Yapılmak istenen bu değişim Topçu’ya göre daha bilinçli ve ehil kişiler tarafından ve daha ölçülü olarak yapılırsa belki de sonuçları da farklı olacaktı. Dilde devrim davası hem halk nezdinde hem de bu komisyon nezdinde çok anlaşılmadığı için ve Topçu’ya göre art niyetli bazı girişimler de olduğu için yeni kurulmak istenen “arı Türkçe” fikrine karşı çıkılması irticai faaliyet gibi gösterilmektedir. Kurulmak istenen dili için “Dil Kurumu’nun gayretleri ile güdükleştirilip bir ilkel cemiyet haline getirilen yeni dil (Topçu, 2019, s. 44)” tabirini kullanarak bu yeni arı Türkçeyi aslında ilerici bir faaliyet olarak değil aksine Milli Kültürü yüzlerce yıl gerilere götürücü bir darbe olarak nitelendirmiştir.⁹

9.2. Geçmiş ile Kurulan Bağ

Mazi¹⁰ ile kurulan bağ muhafazakârlar için her zaman önemli olmuştur ve tarih muhafazakârlığının en önemli parametrelerinden birisi olmuştur. Muhafazakârlığın önemsedığı bu mazi bilinci Türk muhafazakârlığında da etkisini fazlasıyla göstermiştir. Mazi Muhafazakârlar için daima değişim karşısında sığındıkları bir liman, kontrolün elinde tutulması açısından önemli bir referans noktası olmuştur. Köklere dayanma ve aidiyet duygusu; geçmiş, şimdi ve gelecek arasında sürekliliğin olması muhafazakârlar için belirsizlik karşısında güçlü bir güvence oluşturmaktadır. Özellikle “sosyal değişimin” önemli sıkıntılara yol açtığı zamanlarda tarih yeni bir cemiyet tipinin kaynağı haline gelir; insanlar o günkü buhrandan çıkış yolunu tarih içinde ararlar (Güngör, 2019a, s. 45). Muhafazakârlar da Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği dönemde toplumun içinde bulunduğu durumu bir buhran olarak değerlendirmiş ve çıkış için de en önemli referans kaynağı olarak tarihi ve geleneği görmüştür.

Bu konuda Erol Güngör, tarih ile kurulan bağın devamlılığının sağlanmasına önem vermiş, Muhafazakâr anlayışın zamanda süreklilik ve tarihin muktesabatı ilkelerine sadık kalmış ve millet bilincinin oluşmasında tarihi işlevsel bir açıdan ele almıştır. Ancak Güngör için tarihe duyulan özlem ya da verilen önem salt bir romantizmle nostalji yapmak değildir. Aksine tarih kaçıp sığınılacak bir yerden ziyade daha iyi bir dünya kurmak için bir referans kaynağıdır. Ayrıca burada tarih derken kastedilen bilinen veya hatırlanan bir çağdır. Mazide özlenen şeyler bizim bugünkü hayatta mahkûm

⁸ Bu nitelendirmeler Nurettin Topçu’nun “Kültür ve Medeniyet” adlı eserinin “Dilimizin Dolmayan Çilesi” başlıklı bölümünde geçmektedir.

⁹ Nurettin Topçu “Türkiye’nin Maarif Davası” adlı eserden yararlanılarak yazılmıştır.

¹⁰ Bu çalışmada ele aldığımız Erol Güngör ve Nurettin Topçu geçmiş kelimesine nazaran mazi kelimesini daha yaygın olarak kullanmıştır. Ayrıca Türk muhafazakârlığı açısından da mazi kelimesi geçmiş kelimesinden daha manidar bir anlam ifade etmektedir.

kaldığımız kıymetlerdir (Güngör, 2019a, s. 46). Tarihte milletlerin altın çağı olarak nitelendirilen Hz. Muhammed (s.a.v) Dönemi ya da Kanuni Sultan Süleyman Dönemi gibi somut refahın yaşandığı dönemlere duyulan bir özlem vardır. Bugün, geçmiş ve şimdi ayrımındaki esas nokta Cumhuriyet'in ilanıdır. Mazi diye kastedilen zaman dilimi aslında Cumhuriyet öncesindeki zaman dilimidir ve muğlak bir geçmişten bahsedilmemektedir. Güngör tarihe sert bir şekilde reaksiyon göstererek karşı çıkanları da salt bir tutuculukla geçmişin her değerine körü körüne bağlı kalanları da “ İnkılapçılarımız nefret ettikleri bir tarihten kalan her şeyi hakir görerek atarken, gelenekçilerimiz o tarihten kalan şeyleri kılına zarar vermeden devam ettirmeyi düşünüyorlar (Güngör, 2019a, s.49) sözleriyle net bir şekilde eleştirmiştir. Tarih konusunu değerlendirirken unutulmaması gereken bir hususta parçanın ait olduğu bütünün içerisindeyken bir mana ifade ettiğidir. Zira Güngör'e göre de (2019a), geçmişte manalı ve güzel olan şeylerin o günkü halleriyle günümüze aktarılması mümkün değildir, onlar ait oldukları bütünden çıkarıldıkları anda cansız ve ruhsuz kalacaklardır. Geçmişle bugünü karşılaştırmak bize doğru bir netice vermeyecektir zira geçmişle bugün eşit değildir ve eşit olmayan iki olgu arasında kıyas yapmak mantıklı ve de adil değildir. Buradan da anlaşılacağı üzere Güngör tarihe reaksiyoner bir manada bakmaz ve ondan kabiliyetinin üzerinde bir beklentiye girmez.¹¹ Bu noktada Güngör'ün her ne kadar tarihi sürekliliği ve tarihten süzen bilgeliği önemseydiğini söylemekle beraber klasik muhafazakâr anlayışının Önyargı hikmetine çok da yakın olmadığını söylemek mümkün. Zira Güngör değişimi destekleyen bir düşündürdür ve gelişen teknoloji ve bilimsel hakikatler ile mevcut durumdan daha iyi bir seviyeye ulaşılmasını hedefler. O'na göre (2019a, s. 78) “bilgimiz geliştikçe benimsediğimiz örf ve adetler bizi hayata daha iyi intibak ettirecek bir mahiyet kazanmaktadır.”

Güngör, tarihi daha çok “milli kültür” oluşturma noktasında önemser. O'nun tarihe yüklediği misyon “insanları millet denen bir sosyal bütünün parçaları olduklarına inandırmak, böylece onlar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak (Güngör, 2019a, s. 55)” noktasındadır. Milletler “tarih şuuru” elde ettikleri takdirde bir dayanışma ve uyum içerisinde yaşarlar. Marksist anlamdaki sınıf şuuru ile benzer bir farkındalıktır burada kastedilen aslında. Tarih şuuru tarihin akışı hakkında belli bir görüş sahibi olmak demektir (Güngör, 2019a, s. 56). Güngör yeni neslin bu sebeple tarihle bağlarının sıkı olması ve milli bir tarih şuuruna sahip olmaları gerektiği konusunun üzerinde önemle durur.

Tarih konusunda Erol Güngör ile benzer fikirleri paylaşan Nurettin Topçu'da tarihle daha çok millet noktasında özdeşleşmiştir. Topçu, “eski dediğimiz mazi bizim seciyemizin sanatkarı, hatta şuorumuzun yaratıcısıdır; mazinin bittiği yerde millet biter, insan biter, ızan biter, nihayet bulurlar (Topçu, 2018, s. 116)” sözleriyle tarihle kurduğu bağı ve ona yüklediği anlamı dile getirmiştir. Ona göre bir topluluğunun millet olabilmesi için paylaştığı ortak değerleri olmalıdır ve bu ortak değerlerin varlığını kanıtlayan şeyde tarihtir. Milletlerin mazarını teşkil eden bütün eski hareketler, eski eserler ve düşüncüler, ona bir zincirin halkaları gibi gelmektedir (Topçu, 2018, s. 116). Topçu'nun Cumhuriyet'e

¹¹ Bu kısımda Erol Güngör'ün “Milli Tarih Meselesi” adlı makalesinden faydalanılmıştır.

geçiş sürecinde gerçekleşen “reddi-i miras” hadisesine karşı çıkma sebebi de aslında bu reddin toplumun millet bilincinde tahribat oluşturacağına inanmasıdır.

Topçu, Cumhuriyet’in benimsediği ve ona göre mâziyi ortadan kaldırdığını ileri sürdüğü ani ve büyük değişim anlayışını yani devrimi reddetmekle, geleneklerin ve tarihsel deneyimin bir ürünü olan toplumsal yapının dengesini bozacağı gerekçesiyle söz konusu değişimi reddeden muhafazakâr düşüncenin tezlerini paylaşmaktadır (Şen, 2010, s. 108). Bunun yanı sıra Topçu, “inkılapçılar, örflerle kıyafet değiştirmede kurtuluşumuzun sırrını aramak gibi gülünç bir davaya kendilerini kaptırırken, muhafazakarlar; eski hayat şekillerine sımsıkı bağlanmada felah ümidi buldular (Topçu, 2015, s. 13)” sözleriyle tıpkı Güngör gibi geçmiş toptan reddeden inkılapçılara da, geçmiş olduğu gibi kabul etmek isteyen fikirlere de karşı çıkmıştır. Ona göre (2015), iki tarafta kendi kabullerinin doğruluğunu ispatlamaya çalışırken “kendi milli kültürümüzü yoğurmanın” ne kadar önemli ve elzem olduğu noktasını kaçırmışlardır. Bu da mevcut sorunu çözülemez bir hala ve karşılıklı bir güç kavgasına çevirmiştir.

Tarihe bakış noktasında Güngör ve Topçu’nun fikirlerinin örtüştüğünü söylemek mümkündür. Her iki mütefekkirde tarihe millet bilinci açısından bir misyon yüklemekle birlikte aynı zamanda tarihte yer alan olgu, davranış ve yapıların birbiri ile ilintili bir zincirin halkaları gibi olduğunu ve içinde bulundukları dönemde manalı olduklarını savunmuştur ve iki isimde tarih olmadan millet olmayacağı kanaatindedir. Bu açıdan aslında tarihi ele alış biçimlerinin bir noktada pragmatist olduğunu da söylemek mümkündür.

9.3. Toplumun Bağlayıcısı Olarak Din

Din basit olarak bir inançlar ve ibadetler mecmuasıdır diye tarif edilebilir (Kaplan, 2016, s. 16). Ancak biz din olgusunun, bir amel ve itikat meselesi olmasının dışında onun toplumsal alandaki misyonu üzerinden bir çalışma gerçekleştirdik. Din orada öylece durmayan bizim inanç, değer ve tutumlarımızı şu ya da bu düzeyde şekillendirecek bize özgü tarihsel durumları inşa etmemize etki eden – Braudel’in ifadesiyle medeniyetlerin ana gövdesini oluşturan- bir müessesedir (Amman, Hira, 2017, s. 145). Değişime karşı bir çapa olarak din ve gelenek başlığında muhafazakârlara göre geleneğin, toplumun mevcut koşullarda parçalanıp bölünmesine karşı toplumu bir arada tutan bir çimento görevi üstlendiğini dile getirmiştik. Gelenek olarak adlandırılan olgunun Türk muhafazakârlığı içinde aslında doğrudan din olarak anlaşıldığını söylemek mümkün. Zira Türk muhafazakârlığı özelinde söyleyecek olursak bir kişiye ya da cemaate, topluluğa muhafazakâr denmesi dindar denmesiyle eş anlamlıdır. Bu sebeple “din” olgusu Türk muhafazakârlığında diğer muhafazakârlık vechelerine göre çok daha mühim bir yere sahiptir.

Kültürün önemli yapı taşlarından birisi olarak bilinen din olgusu aslında Eliot ’un (1981) ifadesiyle kültürü aşan bir kaynaktır hatta kültür her toplum için kendi inanç sisteminin yani inandığı

dinin vücut bulmuş halidir.¹² Dinin kültürü aşan bir yanının da olduğunun vurgulanma sebebi dinin aslında başlı başına ne kadar önemli olduğunu gösterebilmek için. Din olgusu Türk modernleşme sürecinde de oldukça üzerine konuşulan ve fikir mesaisi harcanan bir mesele olmuştur. Dinin Türk toplumu için önemli bir bağlayıcı unsur olması modernleşme sürecinde dinin daha geri planda tutularak rasyonalist bir toplum inşa edilmesi fikri yeni bir bağlayıcı güç aranmasına sebebiyet vermiştir. Bu süreçte toplum nezdinde belli kesimler din temelli toplumsal düzeni başka bir kesim ise rasyonalist bir toplumsal düzenin kurulması gerektiğini savunmuştur. Dinin toplumsal bağlayıcılık noktasında önemli bir yeri olduğunu savunan ve bu çalışmada ele aldığımız iki isim olan Erol Güngör ve Nurettin Topçu ise dinin misyonu ve toplumdaki yeri konusunda genel çerçevede benzer fikirlere sahip olmakla beraber özelde ise bazı noktalarda ayrışmaktadırlar.

Erol Güngör inanç sisteminin hiçbir zaman ölmeyen yahut kıymeti harbiyesini kaybetmeyen bir değer olduğu görüşündedir ve O'na göre din sosyal müesseselerin en köklü olanıdır. Evrimci bakış açısına göre toplumlar belli aşamalardan sonra son olarak rasyonalist bir düzenin belirlendiği ve mistik ve manevi inançların yerini bilime bıraktığı bir toplum aşamasına geçeceklerdir. Burada özellikle Comte ve Durkheim'ı anmak yerinde olacaktır. Zira bu iki isim Cumhuriyet kurulduktan sonra sosyal ve siyasi alanda etkili olan kişilerin fikirlerinden etkilendiği isimlerdir. Güngör bu evrimci bakışa ve manevi değerlerin etkisini ve önemini kaybedip bilimin hâkim olacağı toplum yapısına geçilmesi fikrinin eleştirmiştir. Ancak bu eleştiri evrimciliğe karşı çıkış manasında değil. O'na göre evet din adını verdiğimiz inanç sisteminin belli başlı kuralları ve çerçevesi vardır ancak bu inanç sisteminin ortadan kaldırılması neticesinde yerine konan ideolojilerin yahut bakış açılarının din adını verdiğimiz inanç sistemindeki kaidelerden pek bir farkı bulunmamaktadır. Durkheimcı anlamda sosyal çözülme neticesinde ortaya çıkan manevi boşluğu tatmin etmek için öne sürülen fikirlerin tamamı aslında yeni bir din ortaya çıkarmakla eşdeğer. Tek farkı isimlerinin değişmiş olması yani Hristiyanlık, İslamiyet, Budizm, Musevilik denmesi yerine Pozitivizm, Faşizm, Komünizm vs. deniyor. Güngör'e göre muhteviyat açısından aralarında fazla bir farkları bulunmamakta. Dinde Tanrı nasıl mutlak hakikatin sahibi, hem sevilen, hem çekinilen bir kudret ise Almanya'da Hitler, Rusya'da da Stalin aynı mertebeye çıkarılmıştır (Güngör, 2019, s. 129). Yani görülüyor ki insanlar dinden ayrılıp başka bir sisteme geçmiyor, bir dinden başka bir dine geçiyorlar, din duygusu hiçbir zaman ölmüyor (Güngör, 2019, s. 129). Güngör dinleri eleştirenlerin bu manevi değerler kaldırıldığında onlar kadar açık seçik, kesin hakikat sistemi bulamadıklarını dile getirerek aslında dinin toplumdaki misyonuna müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur. Aslında Güngör'e göre onların yaptığı şeyde tam olarak yeni bir "ilim dini" kurmak.¹³

¹² Bu kısım T. S. Eliot'un "Kültür Üzerine Düşünceler" kitabının birinci bölümünden faydalanılarak yazılmıştır.

¹³ Bu kısımda Erol Güngör'ün "Türk Kültürü ve Milliyetçilik" kitabının "Millet ve Din Hayatı" bölümünün birinci kısmında faydalanılmıştır.

Güngör’e göre din konusu konuşulurken bizi asıl ilgilendiren kısım dinin sosyal hayattaki yeri ve önemidir. O’na göre dinin en önemli fonksiyonu ve devamlılığının sebebi insanları bir arada tutabilmesidir ki insanlar bir arada tutan şey “bazı manevi normlara yani ahlak standartlarına inanmaları”dır. Ahlakın kaynağında ise O’na göre din bulunmaktadır. Dinin kaynağında ne olduğu konusu da o dönemlerde oldukça tartışılan bir mesele olmuştur. Güngör’ün fikir çalışmaları yürüttüğü dönem öncesinde etkin olan isimler, özellikle Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken, dinin kaynağının toplum olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu isimler din ve toplum ilişkisini açıklarken Durkheim’in çizgisini takip etmişlerdir. Durkheim toplumsal yaşamın din merkezli olduğunu kabul etmekle birlikte tüm kurumlar gibi dinin de toplumsal bir ürün olduğunu ileri sürmektedir (Can,2016,s.23). Bizde sosyal ve siyasal zeminde Durkheim sosyolojisinin benimsenmesi geleneğini devam ettiren Gökalp-Ülken çizgisini Erol Güngör bu noktada eleştirmiştir. Güngör dinin ontolojisinin toplumsal şartlarda aranmasını doğru bulmamakta ve bu görüşün kısıtlı bir bakış açısı olduğunu savunmaktadır. Türk sosyolojisinde Güngör ile Din sosyolojisi alt dalında dinin ontolojisi noktasında bir kırılma yaşanmıştır demek mümkün. Güngör bu görüşü pozitivism boyunduruğundan kurtararak daha geniş bir yargı haline getirmeye çalışmıştır. Güngör’e göre din ahlaki bir sistem, sosyal bir değer, fert ve toplumların kendini ifade etme şeklidir. Bundan dolayı Türk toplumu için İslam dini ne sıradan bir kurum ne de siyasal bir sistemdir (Can, 2016, s. 23). Bu sebeple Güngör İçin dinin kaynağında toplum olduğu görüşü bizlere kısıtlı bir bakış açısı sunmaktadır ve “cemiyet dine uyduğu derecede yaşar” demek manasız olacaktır. O’nun asıl yöneldiği konu dinin yok olup olmamasından ziyade dinin insanlar üzerindeki etkisinin artıp azalması konusu ve dinin toplumsal hayat içindeki yerinin kimler tarafından nasıl tayin edileceği olmuştur. Bu noktada getirdiği önemli bir eleştiri de din işlerinin devlet kontrolünde olması noktasıdır zira O’na göre din meselesinin devletin kontrolünde ve tekelinde bulunması dini istismara açık bir alan haline getirmiştir.¹⁴

Erol Güngör’ün ayrıca Ziya Gökalp ve Hilmi Ziya Ülken’i eleştirmesinin bir sebebi de onların din konusunda örnek aldığı yahut izledikleri çizginin Batı menşeli olmasıdır. Güngör geleneksel değerlere önem veren bir mütefekkir olduğu için O’nun için bu coğrafyanın sorularını ya da sorunlarını çözmek yine bu coğrafyanın kaynaklarını ve potansiyelini kullanarak olmalıdır. O’na göre Batı kaynaklı çözüm reçeteleri her anlamda ve özellikle tarihsel arka plan ve toplumsal açıdan batıdan oldukça farklı özellikler gösteren bu toplumda işe yaramayacaktır ve dahi çare olmanın aksine başka türlü sorunlar meydana getirecektir. Örneğin İslam, toplumsal hayatın her karesine müdahale edebilen öğretilere ve ritüellere sahip iken Hristiyanlık bireyi her konuda kuşatmaz. Bu sebeple din konusunda Batı menşeli bir yol izlemek onların çizgisinden gitmek bu topraklarda işlevsel olmayacaktır zira İslam’ın toplumsal temelleri ile Hristiyanlığın toplumsal temelleri ve yaptırımları birbirinden oldukça farklıdır. İşlevsel

¹⁴ Bu kısım İslam Can’ın “Erol Güngör’ün İslam’a dair Sosyolojik Mülahazaları” adlı makalesinden ve ayrıca Erol Güngör’ün “Millet ve Din” adlı yazısının ikinci kısmından faydalanılarak yazılmıştır.

olarak çözüm olmamanın ötesinde kaldırılan değerın yerine o boşluğu tam olarak kapsamayan bir değerin yerleştirilmesi Güngör'ün tabiriyle bir buhrana sebebiyet verecektir.

Erol Güngör'ün din konusuna ciddi bir önem verdiğini bu konu hakkında “İslam'ın Bugünkü Meseleleri” ve “İslam Tasavvufunun Meseleleri” adı altında iki müstakil eser vermesinden anlayabiliriz. Güngör bu eserlerinde Türk toplumunun modernleşme sürecinde karşılaştığı sorunlardan ziyade bu sorunlara üretilen çözüm önerilerine ağırlık vermiştir. Ona göre son yüzyılda özellikle modernleşme pratikleri adı altında gerçekleştirilen Batılılaşma hareketi gerek sosyal gerekse manevi sahada toplumu derinden etkileyen sarsıntılar yaşanmasına yol açmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen modernleşme adımlarında dinin toplumu bir arada tutan güçlü bir değer olmasının göz ardı edildiğini savunan Güngör'e göre, bozulan manevi değerlerin telafi edilebilmesi için ve bu hoşnutsuzlukların giderilmesi için yeni arayışlara yönelinmiş ve bu arayışlar neticesinde komünizm ve faşizm tarih sahnesinde yerlerini almıştır. Yalnızca Türkiye özelinde değil Dünya genelinde de gerek Sanayi Devrimi ve Aydınlanma Hareketi gerekse yapılan Dünya Savaşları sonrasında manevi değerlerin yerini yeni ideolojik yönelimler almıştır. Burada toplumların birbiriyle etkileşimlerin artması, kitle iletişim aygıtlarının yaygınlaşmasının etkisiyle modernleşmenin Batılılaşma olarak algılanması fikrinin oldukça etkili olduğunu söylemek mümkün. Hem Batı'nın böyle bir tahakküm kurması hem de devletlerin kendi “rıızaları” ile modernleşmeyi Batılılaşma olarak algılaması neticesinde birçok sorun ortaya çıkmıştır ancak Erol Güngör bu görüşte değildir. Güngör modernleşme için tek bir yolun olmadığını savunan bir isim. Güngör'ün bu fikirde olmasında muhakkak etkilendiği önemli isimlerden birisi olan Bergson'un tesirinin olduğunu söylemek mümkün. Güngör'de tıpkı Bergson, Schopenhauer, Kirkegaard gibi filozoflardan etkilenerek aklın tek başına yeterli olmayacağını savunan bir muhafazakâr anlayışı benimsemiştir. Güngör'ün fikirlerinden etkilendiği isimlere bakarak ve ayrıca ortaya koyduğu muhafazakârlık anlayışı incelendiğinden de O'nun batı referanslı bir muhafazakâr olduğunu söylemek mümkün.

İslam'ın yalnızca manevi bir sorumluluk olmasının dışında sosyal alanı kuşatan bir yapıya sahip olması modernleşme pratiklerinde oldukça sıkıntılı çıkmazların meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Modernleşme/Batılılaşmanın tam olarak gerçekleşebilmesi için gerek politik gerek hukuk gerekse sosyal alanda hâkim bir sistem olan İslam'ın bu alanların çoğundan aforoz edilmesi gerektiği fikri sert yaptırımların uygulanmasına ve ciddi bir kafa karışıklığı yaşanmasına yol açmıştır. Özellikle geleneğin reddi kararı dinin gücünün kırılması noktasında etkili olmuştur zira burada gelenek olarak adlandırılan şey esasında bütünüyle din ile ilişkili bir olgudur. Modernleşme/Batılılaşma yolunda dinin bir orta kararda bırakılamamasının suçunu Güngör o dönemdeki aydınlar da aramıştır. O'na göre Türk aydınının yapması gereken Batı medeniyeti ile İslam Uygarlığını mezcederek bu topraklara uygun çözüm yolları bulmaktır yani sentezci bir bakış açısı belirlenmeliydi ancak bu görüşün aksine aydın kesim topyekûn

bir modernleşme/batılılaşma fikri benimseyerek geleneksel değerleri ve İslam uygarlığını tamamen yok saymıştır. Bu da O'na göre yaşanan sorunların ana kaynağını teşkil etmektedir.¹⁵

Din konusu özelinde tasavvuf noktasında da eleştirilen getiren Güngör tasavvufa karşı olmamakla birlikte tasavvufa yönelinmesini eleştirmektedir. Güngör'ün olaylara karşı daima şüphe ve eleştiri nazarıyla bakması göz önüne alındığında tasavvufu hem övüp hem de yermesi makul karşılanabilecektir. Güngör tasavvufun bu coğrafyada millet olma yolunda katkılarını ve önemli bir yeri olduğunu benimsemiştir. Ancak aynı zaman parlak ve aktif zihinlerin tasavvufa yönelerek sosyal ve kültürün hayatın dışına çıkmasını da doğru bulmamaktadır. Tasavvuf O'na göre bu coğrafyada milli birlik ve beraberliğin bozguna uğradığı dönemlerde imdada yetişmiş bir kurtarıcı eldir ama yine de bu durum onun sosyal hayata olumsuz etkisi olduğunu gerçeğini söylenmesine engel değildir. Toplumsal hayatta birçok soruna çözüm üretebilecek potansiyelde olan insanların tasavvuf yolunu seçerek toplumsal soyutlanması milletin o insanların fikirlerinden ve çözümlerinden mahrum kalmasına sebep olmuştur. Yani Güngör tasavvufun bireyi toplumdan tamamen soyutlamasına karşı çıkmıştır. Bu konuda tarihten bir örnek verecek olarak Ebul Vefa hazretlerinin Fatih Sultan Mehmet'i kapıdan geri çevirmesini gösterebiliriz zira bu örnek Güngör'ün tam olarak ne söylemek istediğini bize hatırlatıyor. Ebul Vefa hazretleri Fatih Sultan Mehmet'in tasavvuf yoluna girmesinde O'ndan beklentilerin farklı cihette olduğunu göstermek için kapıdan çevirmiştir. Güngör, kişinin potansiyelini açığa çıkarmada bir engel olarak görüyor tasavvufu.

Tasavvuf –diğer mistik sistemlerde olduğu gibi- hayata karşı belli bir tavır ve davranış olarak başlamış daha sonra bir düşünce tarzı halinde sistemleştirilmeye çalışılmıştır (Güngör,1987,s.64). Tasavvuf özünde bireye farkındalık kazandıran bir yol olmuştur ki bu açıdan bakıldığında faydası yadsınamaz. Aslında Batı'da mistisizm olarak bilinen olgu bizim coğrafyada tasavvuf olarak kendisin gösteriyor. Hatta Güngör'e göre “ilk zahidlerin Hristiyan münzevileri taklit etmiş olmaları pek muhtemeldir” (Güngör, 1987, s. 67). Bu noktada Erol Güngör'ün Hristiyan mistisizmi ile İslam tasavvufunu benzetmesi aslında aralarında bir illiyet bağı kurmaya çalışmak manasında değildir. Hatta O özellikle böyle evrensel konuların tek bir merkezden yayılmış olması ve aralarında bir illiyet bağı olmasının zorunluluğu fikrine karşı çıkar. Tasavvuf konusunu ele alırken Güngör aslında halk üzerinde belli doktriner fikirlerden ziyade lisanı hal ile örnek yaşantı teşkil eden kişilerin daha etkili olduğu görüşünü savunmuştur. Belli kurallar kaideler dayatmak yerine fikirleri ile davranışlarının örtüştüğü bir hayat tarzı benimseyen insanlar halk üzerinde daha tesirli olmuşlardır ve tasavvufun bu coğrafyada bu denli önem teşkil etme sebebi de aslında O'na göre tam da budur. Güngör'e göre tasavvufun o buhranlı zamanlarda insanları bir arada tutmada başarı göstermesinin bir sebebi de farklı fikirleri sapkın diye nitelendirmek yerine bir potada eritebilecek bir meziyete, hoşgörüyü sahip olmasıdır. Zira gerek İbn-i Arabi gerekse “Ene'l Hak” söylemiyle döneminde oldukça tenkit edilen Hallac-ı Mansur'un fikirlerinin

¹⁵ Erol Güngör'ün “İslam'ın Bugünkü Meseleleri” kitabından yararlanılmıştır.

tolere edilip te'vil edilmesi aslında çıkabilecek sorunların daha başlamadan önlenmesini sağlamıştır.¹⁶ İslam cemaatinin gücü o kadar büyüktür ki, ana yoldan sapmaları ortak inanç sistemi dâhilinde uygun bir te'vile tabi tutarak hem yabancı fikre İslami bir renk vermiş hem o fikrin sahiplerini cemaat içinde tutmayı becerebilmiştir (Güngör, 1987, s. 63). Böylece aslında İslam inancında sapkın fikirlerin ortaya çıkmasının önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

Tasavvufa göre bilginin kaynağının sezgi olduğunu dile getiren Güngör bu eserinde tasavvufun çok eski zamanlara kadar uzanan bir gelenek olduğunu bahseder. Bir muhafazakâr olarak Erol Güngör'e baktığımızda onun bu görüşüyle tarihte süreklilik fikrine ve kadim değerlerin korunması noktasına oldukça önem verdiğini görmek mümkün. Türklerin Müslüman olmaları sürecinde tasavvufun önemini dile getiren Güngör tüm bu olumlu düşüncesinin yanı sıra tasavvufun dönemin en parlak zihinlerini toplum dışına çektiği eleştirisini getirmekten de geri durmamıştır. Sufilerin iç dünya ile dış dünya ayrımında ifrata kaçtıklarını düşünen Güngör aslında insanı insan yapma noktasında tasavvufun hakkını verir ama iç dünyaya bu denli yönelip bir hakikat olarak kabul ettiğimiz dış dünyanın göz ardı edilmesini de doğru bulmaz.¹⁷ Bu fikirler ışığında Güngör'ün özü itibarıyla tasavvufa karşı olmadığını söylemek mümkündür. O yalnızca tasavvuf inancı neticesinde ortaya çıkabilecek yeni sorunları dile getirmiştir.

Güngör'ün özellikle önemli eleştirileri laiklik ve din işlerinin devlet kontrolünde gerçekleştirilmesi hususunda olmuştur. Güngör İçin laiklik bizde Batı'da ifade ettiği anlamda uygulanmamıştır. Laiklik yalnızca din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması değil, dinin bütün sosyal ve siyasi hayattan sert müeyyidelerle aforoz edilmesi anlamını taşımıştır bu coğrafyada. Aslından buradaki temel sorun Batı Hristiyanlığın kapsam ve etki alanı ile Anadolu İslam'ın aynı kapsam ve etki alanına sahip olmamasından kaynaklı. İslam, O'na tabii olanlara bir sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi değerler sistemi ve misyonu yüklemekte iken Batı'daki Hristiyanlık müritlerine böyle zorunluluklar ve yükümlülükler yüklememekte. Hal böyle olunca laikliğin algılanması ve uygulanması beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Ayrıca Güngör'e göre din meselesinin devlet kontrolünde gerçekleşmesi dinin daima istismara açık bir alan olarak kalmasına sebebiyet verecektir.¹⁸

Erol Güngör'ün din konusundaki fikirlerini inceledikten sonra O'nun dini önemseydiğini hatta bunun şahsi bir önemsemenin de ötesinde toplum açısından vazgeçilmez bir değer olarak dini gördüğünü söylemek mümkündür. Güngör değişme konusunda her ne kadar değişime açık ve destekleyen bir tavır sergilemiş olsa da muhafazakâr bir düşünür olduğu için değişimin kontrollü ve süreç içerisinde kendiliğinden gerçekleşmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. Bu noktada da kontrolü sağlayacak ana öğelerden birisi Güngör için dindir. Bu minvalde Güngör'ün muhafazakârlığın değişime karşı bir çapa

¹⁶ Erol Güngör'ün "İslam Tasavvufunun Meseleleri" kitabının "İslam tasavvufunun yabancı menşe'leri" alt başlığından yararlanılmıştır.

¹⁷ Aynı eserin "Tarihi-Sosyolojik Manzara" ve "Günümüz ve Tasavvuf" alt başlıklarından yararlanılmıştır.

¹⁸ Güngör'ün "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" adlı kitabından faydalanılmıştır.

olarak din ve geleneği görmesi ilkesini benimsediğini söylemek mümkün. Ancak Güngör geleneği ve dini değişime karşı bir çapa olarak görmek yerine değişimin nasıl gerçekleşeceğine bir referans olarak, değişimin rehberi ve kontrol sağlayıcı olarak görür. Aslında muhafazakâr kanadın gelenek olarak adlandırdığı mesele Türk muhafazakârlığında din olarak tezahür eder. Bunun neticesinde diyebiliriz ki toplumsal değişimin kontrol kalemi, bağlayıcısı ve dahi değişimin freni Güngör için dindir. Bu noktada değişimi sekteye uğrattığına inandığı tasavvufu da reddeder Güngör. Şahsi olarak gidilebilecek bir yoldur tasavvuf görüşündedir ve Anadolu'nun İslamlaşması ve millileşmesinde tasavvufun desteğini faydasını da yadsımaz ancak tasavvufun değişim karşısında toplumu pasifleştirmesine karşı çıkar. Güngör için toplumsal değişimde dini değişimin kontrolü için önemlidir ancak değişime karşı çıktığı noktalarda dini meselelerde daha toleranslı davranma taraftarı olmuştur.

Erol Güngör ile benzer fikirlere sahip olan Nurettin Topçu için “din, ilk sosyal kurumdur” (Topçu, 2019, s. 108). Topçu’da din ahlak demektir ve dinin bir toplumsal kurum olmasından daha önemli olan özelliği ruhsal hayatın belirleyici olmasıdır (Öğün, 1992, s. 60). Pozitivizm ve “müsbet ilimlerin” ortaya çıkması ve ilerlemesi ile dini hayatın zayıflamaya başladığı görüşünde olan Topçu’ya göre ilkel dinin araştırılması bize inanç pratikleri hakkında daha doğru bilgiler verecektir.¹⁹ Zira ilkel cemiyetlerde din, ilimlerin doğduğu kaynak olmuştur ve bütün ilimler ve ahlak, dinden doğmuştur (Topçu, 2019: 111). Burada önemli bir hususta müsbet ilimler konusudur. Zira Topçu’ya göre bilim ruhsal bir eylemdir ahlaki amaçları vardır ve menfaatsiz bir anlama isteğidir.²⁰ Bizdeki asıl sorun Topçu’ya göre bilim yapmaktan ziyade bilim yapma isteğinin olmamasıdır. Yani bireyi hareket geçirecek zihniyetin bizde yoksunluğu. Topçu’ya göre ilimleri eğitim ile kitaplar ile aktarabiliriz ama bu ilim zihniyeti ancak ruhlardaki hareket ile mümkündür olunabilecek bir şeydir.²¹ Bilimin, ahlak ile bu denli sıkı bir biçimde kenetlenmesi, pozitivizme karşı duyduğu tepkinin neticesidir (Öğün, 1992, s. 62). Dinin ontolojik ve epistemolojik manalarından ziyade sosyal fonksiyonu bu çalışmanın ilgi alanı olduğu için Topçu’nun daha çok bu düzlemdeki görüşleri bizi ilgilendirmektedir.

Din ve bilim konusu tartışılırken kimi zaman mesele bir taraf tutma noktasına vardiirilmektedir. Din ve bilim konusunun birbirinin zıttı olarak algılanmasında şüphesiz bir tarafı seçip diğerini tamamen reddeden radikal fikirlerin etkisi olmuştur. Ancak din ve bilim birbirinden karşıtı olmaktan ziyade birbirinin tamamlayıcı hükmünde olan iki olgudur, birbirinden ayrıştırılması mümkün değildir. Zira Topçu sezgi ve zekânın işbirliğinden yanadır. Bilim ve din ondan iki zıt kutbu temsil etmez. Bu iki kavram topçu için tabiri caizse iki farklı kulvarlarda yer almaktadır. Zeka ile statik olanın durağanın bilgisine ulaşılırken sezgi ile dinamik olanın yani süreç içerisinde olan bitenin bilgisine ulaşabiliriz.²²

¹⁹ Nurettin Topçu’nun “Sosyoloji” adlı eserinin yedinci bölümü olan “Din Hayatı” başlığı.

²⁰ Süleyman Seyfi Öğün’ün “Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu” kitabının “Bilim, din ve ahlak” alt başlığında geçen mevzu.

²¹ Topçu’nun “Ruh Terbiyesi” adlı yazısından faydalanılmıştır.

²² Bu konuda Cavit Özyurt’un “Nurettin Topçu’nun Din Kuramı ve İslam Yorumu” adlı makalesinden faydalanılmıştır.

topçu bilginin üç kaynağı olduğundan bahseder bunlar sırasıyla; sezgi, akıl ve duyulardır. Sezgi denilen dindir yani kalp, akıl denilen felsefedir, duyular denilen ise bilimdir.²³ Yani buradan da anlaşılacağı üzere Topçu, bilginin kaynağından bilimi uzaklaştırmış değildir. Topçu, aklı yetersiz bulmakla birlikte onun olmazsa olmaz bir kıymetinin olduğunu da vurgular. Din ve bilim aynı dengede değildir Topçu'da zira o dini bilimden daha yukarılarda tutar ancak bilimin hakkını vermeye çalışmıştır. Akıl bir merdivendir onsuz Allah'a ulaşamaz (2017b, s. 180) diyen Topçu esasında bilimi Allah'a ulaşmada bir aracı olarak kullanır. Ancak şu noktada önemlidir ki Topçu din ile bilimi kıyaslamak yerine birbirini tamamlayıcı kavramlar olarak görür O'na göre (2017b, s. 179) dinin meselesi bilimle yarışmak değil, bilim için ruh kuvveti olmaktır.

Nurettin Topçu tıpkı Erol Güngör gibi dinin bir sosyolojik olgu olmasından ziyade bireysel bir olgu olduğu kanaatinde bu da iki mütefekkirin ortak noktalarından birisini oluşturuyor. Topçu'ya dinin serüveni daha çok bireysel bir serüvendir. Topçu, İslam dinini Hristiyanlıktaki mistisizme benzeterek daha çok tasavvuf alanına ve bireyin kendi iç dünyasına yani ruha yönelmiştir. “Ruh” Topçu'nun çalışmalarının ana merkezi olarak değerlendirilebilir. İlkel cemiyetlerde bilgi ve ahlakın kaynağının din olduğunu belirten Topçu bilimde ve teknolojiye ilerleyen daha kozmopolit bir yapı haline gelen inanç sisteminde aslında dinin bir bilgi sistemi olarak tanımlanmasına karşı çıkar. Çünkü din, ilimden bambaşka bir şeydir zira dindar adam dinsizin bilmediğini bilen adam değildir daha çok kuvvetlere sahip olan adamdır. Din insanlar için kuvvet kaynağıdır bilgi kaynağı değil (Topçu, 2019, s. 112). Dinin yalnızca bilgi kaynağı olarak görülmesi onu Rasyonalite ve pozitivizmin saldırı oklarına hedef kılmıştır. Pozitivizm ile bilimin kaynağına akıl yerleştirildi ve akla, mantığa uygun olmayan her türlü bilgi şüpheli varsayılarak reddedildi. Bu bakış açısıyla da din akıl dışı bir olgu olduğu için reddedildi ancak Topçu'ya göre din yani inanç akıl dışı değildir aklı aşan bir olgudur. Topçu için önemli olan ruh olduğundan O, bilmenin başat unsuru olarak “sezgi”yi kabul eder ancak aklın olmazsa olmaz bir kıymeti olduğunu belirterek de hakkını teslim eder.

Eleştirilenin aksine Nurettin Topçu reaksiyoner bir yaklaşıma sahip değildir ve O bilimi hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Aksine dinin, bilim için bir ruh kuvveti alanı açtığını belirtmektedir. Sezgi aslında bilimin temelinde yer almalıdır zira akıl kusurludur, yetersizdir tek başına hakikate erişmede kısır kalacaktır. Şöyle ki Topçu'ya göre (2019b), akıl bir merdivendir ve o hakikate ulaşmada insanı bir noktaya kadar getirir ancak o noktadan ileriye yalnızca kalp ile erişilebilir. Dini hakikatler aklın bilgisi ile kavranamaz ama bu O'nu ret etmek manasına da gelmez. Dinin temelinde ilham ve inanç vardır sezgi vardır bilimin temelinde ise duyular yer alır ve Topçu'ya göre duyular insanı yanıltabilirken sezgiler daima hakikati gösterir. Bilimin temeline akıldan ziyade sezgiyi koyması sebebiyle pozitivizm taraftarları ile sıkı kavgalara tutuşan Nurettin Topçu bu konuda Erol Güngör'e nazaran daha radikal bir tavır takınmıştır. Bu noktada Nurettin Topçu'nun Muhafazakâr ideolojinin kusuru ve sınırlılığı ile insan

²³ Detaylı bilgi için Nurettin Topçu'nun “İslam ve İnsan, Mevlana ve Tasavvuf” adlı eserine bakılabilir.

ve akıl ilkesine tam olarak bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Topçu, insanın aklıyla hakikatin bilgisine erişebileceğine inanmaz ve ayrıca bireysel kusurlulukları göz önüne alarak tek başıyla bireyin değişmeyi gerçekleştirebilmek için yeterli olmadığını savunur ve bu noktada kusurlu ve sınırlı birey ve akıl için Topçu'nun önerisi oldukça klasik muhafazakârca bir çözümdür: Tarihten süzülen bilgelikle ve önyargı hikmetiyle aklın ve insanın kusuru sınırlı anlayışı ortadan kaldırılabilir.

Özellikle dini eğitimin kurumlarda yetersiz ve alakasız kişiler tarafından verilmesini bu iki mütefekkirde eleştirmiştir.²⁴ Din toplum için önemli bir bağlayıcı unsurdur ve modernleşme girişimlerinde esnasında hedef edinilen “rasyonalist-pozitivist toplumu” gerçekleştirmenin en önemli yolu rasyonalist-pozitivist bireyler yetiştirmekle mümkündür. Ancak insanın olduğu yerde determinizm işlemediği için Cumhuriyet modernistlerinin bu eğitim planı çokta istedikleri gibi neticelenmemiştir. Yapılan inkılapların toplum nezdinde beklenen kadar kabul görmemesi neticesinde eğitim müfredatına tekrardan “din eğitimi” dersleri konulmuştur ancak Nurettin Topçu ve Erol Güngör'e göre istenen netice alınamamıştır. Topçu'ya göre verilen din eğitimi derslerinin dinin özünden ziyade daha çok şekilcilik ile ilişkili olması ve özellikle din konusunda “karşıt tavır” takınan kişilerin din derslerinde “bilinçli olarak” öğretmen olarak atanmaları zaten başlı başına bu planın istenilen sonucu vermeyeceğini göstermiştir. Dinin özünün tasavvuf olduğunu savunan Topçu'ya göre “tasavvuf bir kalp eğitimidir” ve dogmatizmi reddeder aslında din eğitiminde bu kalp hareketinden ziyade şariat üzerinden ve dogmatik bilgiler ekseninde verilmesi de pozitivist anlayışın bir uzantısıdır.²⁵

Topçu, Hristiyanlıktaki mistisizm anlayışının bizdeki zuhurunu tasavvuf olarak görür ve Anadolu coğrafyasında dini öğretiler konusunda tasavvufu çok önemli bir yere yerleştirir. Topçu'nun Fransa'daki çevresi ağırlıklı olarak Batı uygarlığının ahlaki toplumsal eleştirilerini yapan Hristiyan mistik düşünür ve yazarlar ile doludur (Öğün, 1992, s. 47). Şüphesiz tasavvufu önemsemesinde, etkilendiği isimler olan Bergson, Blondel ve Massignon'un tesiri olduğu yadsınamaz zira Topçu'nun Şariat-Tasavvuf ikileminde şariat yerine tasavvufu seçmesinde bu isimler etkili olmuştur. Topçu'nun, din anlayışının temeline İsyanı alması O'ndaki Blondel tesirini, tekâmülü önemseyip sezgi ile aklı uyumlu hale getirmeye çalışması Bergson'un etkisini ve İslam tasavvufunu nevi şahsına münhasır bir olgu olarak görmesi de Massignon'dan etkilendiğini bizlere göstermektedir.²⁶

Topçu, İslam düşüncesinde kalp, ruh, sezgi gibi mistik konulara önem vererek modernizmin gündelik yaşamdaki pratikleri olumsuz etkilediği noktasında sistematik olarak ve sert bir tarzda eleştiriler getirmiştir. O şariat-tasavvuf ikileminde tasavvufu seçerek aslında dini inançlardaki şekilcilik anlayışını da eleştirmiştir. O'na göre önemli olan bireyin ruhu ve ruhun özüdür.

²⁴ Topçu'nun “Türkiye'nin Maarif Davası” ve “Sosyoloji” kitaplarından faydalanılmıştır.

²⁵ “Türkiye'nin Maarif Davası” adlı eserin “Din hayatı”, “Liselerde Din Eğitimi” başlıklı bölümleri ve Süleyman Seyfi Öğün'ün aynı eserinin “Tasavvuf ve Nurettin Topçu” alt başlığından faydalanılmıştır.

²⁶ Cevat Özyurt'un “Nurettin Topçu'nun Din Kuramı ve İslam Yorumu” adlı makalesinden faydalanılmıştır.

Toplumsal değişimde dini oyduğu yer noktasında Güngör'den ayrılan Topçu için din olmazsa olmaz bir değerdir ve O'na göre değişim konusunda muhakkak uyulması gereken normlar ve kurallar dini değerler içerisinde seçilmelidir.

Topçu esasında muhafazakâr olması sebebiyle organik toplum anlayışını benimser ve organik toplum demek toplumunda canlı bir organizma gibi değişim geçirebileceğine olan inançtır. Ancak burada hususi bir nokta mevcut. Bazı muhafazakârlar değişimi sevdikleri için değil bir zaruriyet olarak gördükleri için benimserler. İşte Nurettin Topçu'da tam olarak o muhafazakârlardan. Yani değişimi çok onaylamamakla beraber olması gerektiği görüşünde. Bunun neticesinde de değişimin olabildiğinde yavaş, kontrollü ve çok da değişmeden gerçekleşmesi gerektiği fikrine sahiptir. İşte bu noktada din değişimin çapası olarak Topçu için çok kıymetli bir referans noktası olmuştur. Güngör'ün aksine Topçu net bir şekilde dini ve geleneği değişme karşısında bir engelleyici unsur olarak görür ve de o yaklaşımda kullanır.

Her iki mütefekkirde dinin sosyal yaşamdaki konumu noktasında benzer fikirlere sahip olsalar da meseleyi farklı kanatlardan sahiplenip eleştirmişlerdir. Her ne kadar din konusunu daha çok önceleyen mütefekkir Nurettin Topçu gibi görünse de bu konu hakkında iki müstakil eser veren Erol Güngör olmuştur. Güngör dinin mahiyeti yahut ontolojik sorunlarından ziyade onun sosyal hayattaki misyonu, topluma faydaları konusunda daha sosyolojik çıkarımlarda bulunmuştur. Burada belki de Topçu'nun felsefe temelli bir eğitim alması ve dinin sosyal hayattaki fonksiyonundan ziyade daha tasavvufi-mistik konulara yönelmesi etkili olmuştur demek mümkün.

9.4. Modernleşmenin Asli Unsuru Olarak Teknoloji

Teknolojik gelişmeler toplumsal değişimin belki de en önemli sacayaklarından birisini temsil etmektedir demek yanlış bir saptama olmayacaktır zira bizler artık sosyal bilimcilerin yaptığı araştırmalar neticesinde biliyoruz ki değişme insanlık var olduğu günden bu yana sürekli devam eden bir olgudur ancak yaşanan teknolojik gelişmeler bu değişimin hem hızını hem mahiyetini hem yönünü hem de büyüklüğünü etkilemiştir. Toplumdan bahsederken değişme kavramını kullanırız çünkü iyi-kötü anlam ifade eden normatif değerler nesnel veriler elde edilmesine engel olabilmekte ve ayrıca değer yargılı ifadeler bir öznellik içermektedir. Zira geçmiş yüzyıllarda yaşamış olan İnkâ veya Aztek uygarlıklarını geri kalmış kategorisine koymak bir takım yanlışların meydana gelmesine sebebiyet verebilir. Çünkü “toplum” açısından bakıldığında tek parça, düz ve lineer bir gelişme çizgisinden bahsetmek mümkün değildir. Her toplum kendi standartları, kendi koşulları ve kendi potansiyelleri nisbetinde bir gelişme gösterebilir. Gelişme yazınında eğer ki Piramidin tepesine Batı'yı ve Batı'nın öngördüğü gelişme çizgisini koyarsak o çizgide ilerlemeyen birçok toplumu piramidin dışına itmekle kalınmayıp farklılıklardan doğacak olan bütün değerler de yok sayılmış olacaktır.²⁷ Bu sebeple toplumdan bahsedilirken gelişme yerine değişme kavramını kullanılırken teknoloji söz konusu

²⁷ Bu kısım için Fuat Ercan'ın “Modernizm, Kapitalizm ve Az Gelişmişlik” kitabından faydalanılmıştır.

olduğunda “gelişme” kavramı kullanılabilir. Zira teknolojik gelişme için sürekli ileriye giden lineer bir çizgiden söz etmek mümkündür. İyi-kötü gibi normatif ifadeler kullanmak yine doğru olmayacaktır ama su götürmez bir gerçektir ki her teknolojik buluş kendisinden bir önceki icadı daha ileri bir noktaya erdirmektedir. Elbette gelişme her zaman iyi olarak adlandırılmaz zira J.M. Bernstein Adorno’nun “Kültür Endüstrisi” kitabına yazdığı sunuş bölümünde “... sapandan bombaya götüren bir evrensel tarih vardır.” diyerek aslında teknolojik gelişmelerin insanlık açısından her daim iyi neticeler vermediğine işaret etmiştir. Bu çalışma özelinde de söylemek mümkün ki teknolojiye bakış açıları ve onu değerlendirmede aslında referans alınan nokta tam da Bernstein ’in işaret ettiği bu noktadır. “Teknolojik gelişmeler toplumsal değişme konusunda bizi mevcut durumdan daha iyi bir yere mi taşıdı yoksa daha mı kötüye götürdü?” sorusu bu başlığın da temel problemini yansıtmaktadır.

Toplumsal değişimin mahiyeti, yönü, büyüklüğü, hızı düşünüldüğünde onu en çok etkileyen durumun -gelişme yazını çalışmalarının da bizlere gösterdiği gibi- Sanayi Devrimi olduğunu söyleyebiliriz. Sanayi devrimine kadar olan dönemlerde değişme toplumların kendi içerisinde küçük çaplı, uzun süreli ve kümülatif bir şekilde gerçekleşirken Sanayi Devrimi ve sonrasında değişim çok farklı bir boyuta evrilmiştir. Bu durumun başat karakteri ise teknoloji olmuştur. Teknoloji sayesinde ulaşım ve haberleşme ağının gelişmesi, her türlü yeni icadın ve teknolojik gelişmenin dünyanın öbür ucunda yaşayan kişiler tarafından kısa bir süre içerisinde öğrenilmesini sağlamıştır. Ancak bu durum yalnızca öğrenmekle kalmamış küreselleşmenin etkisiyle toplumlar ya rızaları dâhilinde yahut belli yaptırımlarla birbirlerine benzemeye başlamışlardır. İşte sorun tam da bu noktada ortaya çıkmıştır.

Buraya kadar olan kısım aslında meselenin hikâyesiydi diyebiliriz. Hikâyeden kasıt ise asıl meseleyi anlama açısından zihinlerde bir şema oluşmasını sağlamaktır. Bu noktadan sonra meselenin aslolan kısmına yani bu çalışmanın ana karakterleri olan Erol Güngör ve Nurettin Topçu’nun teknolojiye bakışlarındaki benzer ve farklı yönleri değinebiliriz.

Modernleşme, kültürel boyutunun çok önemli olmasının yanında aslında iktisadi bir girişim bir gelişmedir. Bu sebeple aslında biz bu isimlerin teknoloji hakkındaki görüşlerini asıl manada kalkınma hakkındaki görüşleri ile bir arada ele almaktayız. Teknoloji ve kalkınma bu çalışma özelinde birbirini tamamlayan ve tanımlayan kavramlar olarak kullanılmaktadır. Bu iki isim için belki de net bir şekilde fikir ayrılığına düştükleri konu teknoloji konusudur demek çok da yanlış bir tespit olmayacaktır.

Erol Güngör teknoloji ile ilgili görüşlerini öncelikle Ziya Gökalp’in kültür-medeniyet ayrımını tenkit ederek ortaya koyar. Aslında Güngör açıkça Gökalp’in bu ayrımı yapma sebebini pratik endişeler olduğunu bilir hatta hak verdiği noktalarda olmuştur ancak yine de bu konuda Hocası Mümtaz Turhan’ın çizgisinden giderek Gökalp’in bu ayrımına reddiye verir.

Gökalp’e göre kültür medeniyet ayrımı yapıldığında Batı’da alınması gereken ve alınmaması gereken meseleler ayrıştırılmış olacaktı. Gökalp’e göre “Medeniyet, usul vasıtasıyla ve ferdi iradelerle vücuda gelen ictimai hadiselerin mecmuudur” (Gökalp, 2018, s. 26). Yani medeniyet bireyin dahiliyle

meydana getirdiği değerler, neticelerdir diyebiliriz. Harsa dâhil olan şeylerse, usul ile ferdlerin iradesiyle vücuda gelmemişlerdir, suni değildirler (Gökalp, 2018, s. 28). Görünüşte kültür ve medeniyet farklı noktalara tekabül ediyor gibi anlaşılsa da Gökalp'in kültüre ve medeniyete verdiği örnekler (din, dil, ahlak vs.) aslında aynı örneklerdir.²⁸ Burada Gökalp kültür-medeniyet değerlerini ferd üzerinden ayırtmaktadır ancak yine de bu tanımlarda birçok eksik noktada da bulunmaktadır. Aslında Gökalp'in kendisi de bu noksanlıkların farkında ancak Güngör'ün belirttiği gibi bu ayrımı yaparken esasen daha pratik endişeler yatmaktadır.

Erol Güngör Gökalp'in bu ayrımı üzerinden teknolojik gelişmelerin toplumlar üzerindeki etkisine değinir. Güngör'e göre teknolojik gelişme bir kez başladığında bir daha eskiye dönüşmesi mümkün olmayan bir seyir defterine sahiptir. Ancak Güngör böyle söylerken bu durumu bir distopyaya çevirmez. O, teknolojik gelişmelerin toplumsal değişme içerisinde karşı konulmaması gerektiğine inanır ve savunur ki zaten bunun karşı konulması mümkün olmayan da bir durum olduğunu kabul eder. Güngör teknolojinin toplumlar üzerindeki etkisini ele alırken toptan kabul yahut toptan red gibi radikal noktalara yönelmemektedir. O, toplumsal değişme hakkındaki birçok konuda olduğu gibi teknoloji/kalkınma konusunda da ölçülü bir bakış açısına sahiptir. Ancak teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı toplumsal sorunları da göz ardı etmemektedir.

Güngör teknolojik gelişmelerinin iyi taraflarını müşahade ettikten sonra bunların neticesinde meydana gelen ve gelmesi muhtemel sıkıntılı durumları da dile getirmiştir. Örneğin sağlık sektöründe meydana gelen iyileşmeler ve gelişmeler birçok çocuk hastalığını tedavi etmiş yetişkinler içinde çaresiz gibi görünen hastalıklara çareler üretmiştir. Ancak bu durum nüfusun hızla artmasına sebep olmuş bu da beraberinde birçok sorunu getirmiştir. Ayrıca sanayileşmede meydana gelen seri üretim, otomasyon vb. gibi gelişmeler neticesinde artık insanlar daha kısa sürede daha çok iş yapabilmekte ve mesai saatleri buna orantılı bir şekilde kısalmaktadır. Modern teknoloji, genel refah seviyesini arttırmasıyla paralel olarak, çalışma zamanını da azaltmış bulunuyor ve insanlar daha az zamanda daha çok iş yapıyorlar ve daha çok para kazanıyorlar (Güngör, 2020, s. 141). Bu durum işçiler için çok önemli bir sorunu “boş zaman” meselesini ortaya çıkarmıştır. Bu durumun sorun olmasının sebebi ise boş zamanın varlığı değil boş zamanın nasıl doldurulduğudur. Güngör bu boş zaman doldurulması için “zaman harcatmaktan başka hiçbir gayesi bulunmayan faaliyet sahaları”nın ortaya çıktığını ve bu sahalarında bütün ülkelerde bir “kitle cemiyeti” meydana getirdiğini söyler. Modern teknoloji O'na göre “kitle haberleşme vasıtaları” sayesinde “insanların kıymet sistemlerini” istediği gibi şekillendirmektedir. Üretim artık insanların ihtiyaçlarına cevap olmak üzere ve insanların zevkine göre yapılmaktan çıkmıştır (Güngör, 2020, s. 142). Kısacası, makineleşme insanın iradesi ve çalışmasıyla meydana gelmiş olmakla beraber, insan düşüncesi ve hayat tarzı da makinenin getirdiği değişimlerden büyük ölçüde etkilenmiştir (Güngör, 2020, s. 142). Bu noktada açıkça söyleyebiliriz ki Güngör teknolojik gelişmeye karşı değil

²⁸ Daha detaylı bilgi için Ziya Gökalp'in “Türkçülüğün Esasları” kitabının 4.bölümüne bakılabilir.

hatta Güngör (2005), Müslümanca bir tavrın da modern teknolojiye karşı çıkmama şeklinde tecelli etmesi gerektiğini savunur. O'nun asıl eleştirdiği nokta teknolojinin topluma eklemlenme, entegre olma biçimidir. O'na göre (2020, s. 143), bugün insani değerlerin aşağılanması başlıca sebeplerinden birisi refahın yaygınlaşmasıdır. Yani teknolojinin ilerlemesi ile kalkınmanın gerçekleşmesi ve özellikle alt sınıfta bulunanların ekonomik olarak eşitlenmesi temel insani değerlerin eski kıymetini yitirmesine sebep olmuştur. Çünkü gelişen teknolojik faaliyetler neticesinde insanlar artık akıllarını değil bedenleri kullanıyorlar ve mekanik bir hale gelerek yalnızca refleksleriyle hareket edip yaşamlarını sürdürüyorlar. Artık her şey “vasat insan” standartlarına uygun hale getiriliyor. Aslında Güngör tam da bu noktaya karşı çıkıyor. Ancak O bu bozulmanın tek sorumlusu olarak teknolojiyi görmez. O'na göre “bozulma çok daha önceleri başlamıştı”. Bu bozulmadan kurtulmanın çaresi de bir milli kültür oluşturabilmektir. Teknolojinin engellenemez ve öngörülemez etkilerinden korunmanın yolu sağlam bir “milli kültür” oluşturmaktır. Bütün bu eleştirilere rağmen Güngör teknolojinin/kalkınmanın gerekli olduğu görüşünü savunmaktadır. O'na göre (2020, s. 145), “Şu halde yapılacak asıl iş, hayatın asıl gayesi olan insani değerlere ulaşmakta modern teknolojiyi nasıl faydalı bir vasıta olarak kullanabileceğimizi bulmaktır.” Güngör kalkınma ve ilerlemenin ölçüsünün iktisadi olduğunu savunur ve bu sebeple teknolojiyi yani kalkınmayı destekler ve ayrıca Müslümanca bir tavrında tam olarak teknolojiye karşı çıkmama şeklinde tezahür etmesi gerektiğini belirtir.²⁹

Tekrardan kültür medeniyet ayrımı noktasına dönecek olursak Güngör'e göre (2019a:11), “bir ülke, bir başka ülkenin sadece teknolojisini veya sadece manevi kültürünü benimsemek istese bile bunu istediği şekilde gerçekleştiremez.” Teknolojik değişimler O'na göre zorunlu olarak manevi kültürde de gerçekleşecek değişimlere zemin hazırlayacaktır ve hal böyle olunca Güngör nasıl ki teknoloji manevi kültürü değiştirme kabiliyetine sahip ise manevi kültüründe teknolojik gelişmeler üzerinde bir yaptırım gücünün olduğu görüşüne sahiptir. Kalkınmasını tamamlamış ülkelerden gerçekleştirilen teknoloji transferlerinin nasıl yapılacağı önemli bir konu olarak tartışılırken teknolojisi gelişmiş ülkelerin düştüğü manevi buhranlardan nasıl uzak durulacağı konusu tamamen göz ardı edilmektedir ve Güngör bu buhrandan kurtulmanın reçetesi olarak da yine bir “milli kültür” oluşturulmasını teklif etmektedir.³⁰

Teknoloji yahut bilim alınırken mecburi olarak ona bağlı olan diğer parametreleri de ithal ediyor. Aslında burada asıl mesele bir “zihniyet meselesi”. Batı olarak adlandırdığımız medeniyet Sanayi Devrimi sonrasında biranda toptan bir değişimle yeni bir düzene geçmemiştir. Sanayi Devrimi öncesinde bu devrimin fikir temelini oluşturan bir Aydınlanma var ve bu Aydınlanma olarak adlandırdığımız Rönesans ve Reform Hareketlerinin de evvelinde yine bu oluşumlara zemin hazırlayan zihniyet ve fikir dünyaları mevcut. Kaçırılan yahut görmezden gelinmek istenen nokta aslında biraz da burası. Türk modernleşme tarihinde hem Osmanlı Dönemi reformistleri hem de Cumhuriyet Dönemi

²⁹ Bu kısım Erol Güngör'ün “Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak” kitabının “Makine Medeniyeti ve Ahlak” adlı müstakil alt bölümünden faydalanılarak yazılmıştır. Detaylı bilgi için bahsi geçen esere başvurulabilir.

³⁰ Detaylı incelemek için Erol Güngör'ün “Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik” kitabının “Teknoloji ve Kültür Değişmesi” adlı alt başlığına müracaat edilebilir.

inkılapçıları modernleşmeyi bir süreç olarak değil de bir proje olarak görmüşlerdir. Bu sebeple aslında Batı'dan alınan teknolojik değerler normlar olduğu gibi topluma entegre edilmeye çalışılarak bu modernleşme projesi gerçekleştirilmek istenmiş ancak bu toprakların insanı Batı ile aynı değerlere, öze, bakış açısına, birikime ve yaşantıya sahip değil ve bu durum bu projenin işlevselliğini yitirmesine ve istenilen şekilde neticelenmemesine sebep olmuştur. Güngör bu konuda teknolojik gelişmeyi\kalkınmayı desteklemekle birlikte muhafazakâr bir duruş ile aynı zamanda milli kültürümüzle harmanlanarak ve kendi değerlerimizin yol göstericiliğinden faydalanılarak kalkınmanın gerçekleşmesi gerektiği fikrine sahiptir.

Güngör ile kıyaslandığında daha radikal bir duruş sergileyen Topçu için teknoloji/kalkınma meselesi Batıya karşı bir duruş bir tavır alış olarak tezahür etmiştir. Topçu, kapitalist sistemin temsilcisi olarak gördüğü Amerika'ya karşıdır ancak bir kültür ve medeniyet olarak varolan “temsilci” konumundaki Batı'yı destekler. Yani Topçu için iki türlü Batı vardır diyebiliriz: birincisi Hristiyan Ahlakı ikincisi ise Sömürgeci Batı. Burada da yine kültür-medeniyet ayrımını görmek mümkün. Ancak hem Topçu hem de Güngör aslında bu ayrımı farazi bir söylem olarak görmüş ve hakikatte böyle bir ayrımın olmadığını savunmuşlardır. Zira sömürgeci Batı denilen olguyu üreten, bu fikri bir filiz gibi besleyip büyüten de aslında Hristiyan ahlakıdır. Topçu; kapitalist ahlak, geleneksel Hristiyan ahlakını ifsat etmemiş olsaydı bugünkü Batı medeniyetinin çok daha farklı yönde ve biçimde gelişeceğine inanır (Emre, 2006, s. 46). Çünkü hiçbir teknoloji yahut değişme içerisinde bulunduğu toplumdan bağımsız değildir. Topçu, Çağdaşı pek çok İslamcıdan ayrılarak Batının teknolojisini almayı buna karşılık ahlak ve kültürünü dışlamayı öneren yaklaşıma karşı çıkar (Emre, 2006, s. 46).³¹

Topçu, “Batı'nın iki şeyini yanlış anladık; iki yüzünü tersinden gördük: İlmini ve Ahlakını. Batılılaşmak isterken onun ahlakını almamak kararını verdik. İlimle ahlakın aynı kökten çıktıklarını bilemedik (Topçu, 2013, s. 198)” sözleriyle ilim ve ahlakın yani kültür ve medeniyetin ayrılmaz birer parça olduklarını açıkça ifade etmiştir. Bu sebeple O daima Batıya ve Batıdan gelenleri mesafeli durmakla kalmamış çoğu noktada sert eleştirilerle ve reddiye ile tepki göstermiştir.

Topçu geleneği toprak ile özdeşleştirirken modernliği demir ile sembolize etmiştir. Toprak ve demir metaforları aslında modernlik ve geleneksellik dikotomisini bize açıklar. “Toprak huzuru ve sonsuz saadeti yaşattığı halde, topraktan çıkan demir dünyayı karanlıklarla doldurdu. Bugün büyük makine halinde dünyamızın üstüne çöken demir saltanatı, kendisine hayran insanın kalbini çürütmüş ve huzur ile mutluluğu yeryüzünden silmiş bulunuyor (Topçu, 2015, s.188)” sözleriyle aslında insanlardaki bütün yozlaşmanın, mutsuzluğun ve toplumsal kötülüklerin kaynağının Güngör'ün “makine medeniyeti” olarak tabir ettiği kapitalist sistem, modernizm olduğunu savunuyor. Ona göre insanlar artık ilahi bir güç olarak demire tapıyor ve demirin önünde eğilen insan hem kendisine hem topluma yabancılaşarak manevi bir buhranın içinde kaybolup gidiyor. Toplumdaki yozlaşmanın teknolojik

³¹ Bu kısımda Akif Emre'nin Hece dergisi “Nurettin Topçu Özel Sayısı”nda yer alan “Nurettin Topçu'da Öteki Dünyalar” isimli yazısından faydalanılmıştır.

gelişmelerin ülkeye girmesinden çok daha evvel başladığını savunan Güngör'ün aksine Topçu net bir şekilde yozlaşmadan demiri yani teknolojiyi sorumlu tutar. Hatta Topçu, uzakları yakın ettiğine inanılan kitle haberleşme araçlarının dahi insanları birbirine daha samimi ve dost sağlamadığını düşünür. Zira insan sahip oldukları ile iyilikler yapabilmenin yanı sıra o güne denk görülmemiş kıyımları gerçekleştirecek bir teknolojiyi de üretebilir.³²

Görüldüğü gibi Topçu, teknolojinin geleneği yaşama noktasında, onu sekteye uğratacağını düşünen bir görüşe sahip olmakla beraber, bu görüşün uzantısı olarak kır hayatını önemseyen ve önceleyen bir görüşün de sahibidir (Somuncu, 2006, s. 225). Topçu bu görüşüyle yalnızca teknolojiye değil onunla beraber gelen her şeye karşı olduğunu ifade etmiştir. Örneğin endüstrileşme örneğin kentleşme Topçu'nun karşı çıktığı meselelerdir. Topçu fabrikalar için “şehirlerin cehennemindeki parlak ateşli levhalar” şehirleri ise insanın ruhuna mezar olan mekânlar olarak tanımlaması bu konuda hem radikal hem de romantik bir yaklaşıma sahip olduğunu bizlere gösteriyor.³³ Aslından burada Topçu'nun sentezci bir yaklaşıma sahip olmadığını söylemek mümkün zira değiştirerek bünyeye alma yahut bir kısmını sentezlemek yerine toptan bir red söz konusu. O, endüstrileşmeye karşı geleneksel tarımı; kentleşme karşısında da köy hayatını savunur. Modernliği ve onun nimetlerini toptan reddeder. Topçu'nun gözünde Türkiye'nin şehirleri, birer üretim merkezleri değil, olsa olsa tüketim merkezleridir (Öğün, 1992, s. 124). Bu sonsuz tüketim ağı içerisinde Topçu insanların yitip gideceğinden endişe eder ve makineleşmeyle birlikte meydana gelecek işsizlik sorununu “manevi sefalet”³⁴ olarak tanımlar. Güngör'de makine medeniyeti adlı yazısında Topçu ile benzer endişeleri taşır ancak Güngör bu endişelerin o dönem için sorun teşkil etmediğini ifade eder ve hatta makineleşmenin korkulanın aksine işsizlik meydana getirmediğini bilakis yeni iş kolları ürettiğini dile getirir. Güngör ile kıyaslandığında daha evhamlı bir tavır gösteren Topçu ise durum o kadar iyimser bakmamaktadır.

Güngör ve Topçu'nun belki de iki muhafazakâr ve sağ kanatta yer alan düşünür olarak en belirgin olarak fikir ayrılığı yaşadıkları meselenin teknoloji/kalkınma olduğunu söylemek çok da yanlış bir tespit olmayacaktır. Güngör teknoloji vasıtasıyla endüstrileşmenin faydalı olacağına ve kaçınılmaz olduğuna inanıp bu değişimi desteklerken Topçu net bir şekilde karşı çıkmıştır. İkisi de benzer noktalardan hareket ederek farklı sonuçlara varmışlardır. Topçu'nun kendi dönemi ve çağdaşları arasında “kötümser” bir bakış ile kurduğu distopik gelecek kurgusu belki de hakikati yansıtıyordu. Güngör değişim bir kez başladığında engellenemez ama kontrol edilebilir olduğu görüşünde iken Topçu değişimin hiç başlamaması taraftarı olmuştur. Bu iki düşünür aslında bir “milli kültür” oluşturulması ile değişim karşısında nesillere bir dayanak sağlanması taraftarı olmuşlardır ancak günümüze baktığımızda hangi

³² Bu kısım Topçu'nun “Toprak ve Demir” adlı yazısından faydalanılmıştır. Detaylı bilgi ve yazının tamamı için Nurettin Topçu'nun “Kültür ve Medeniyet” adlı eserine müracaat edilebilir.

³³ Topçu'nun bu metaforik benzetmeleri için “Mukaddes Azap” adlı yazısına bakılabilir.

³⁴ Bu tanım Topçu'nun “Milli Cemiyet Nizamı” adlı yazısında geçmektedir.

düşünürün kurduğu kurgunun gerçek olduğunu söylemek aslında biraz da mümkün. Bunlar elbette öznel yargılardan ve çıkarımlardan öteye gidemeyecek kanılardır.

9.5. Modernleşme/Değişme Karşısında Nurettin Topçu ve Erol Güngör

Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilaliyle başlayan ve felsefi gücünü 19.yüzyıl Aydınlanma felsefesinden alan modernlik, Avrupa’da başlayan bir süreç olmasına rağmen etkisi Avrupa ile sınırlı kalmamıştır. Zamanla bütün dünyayı etkisi altına alan modernlik Avrupa toplumlarını dönüştürdükten sonra sıra diğer toplumlara gelmiştir. Ancak bütün toplumların farklı kültüre, geleneklere ve dinamiklere sahip olması batılılaşma/modernleşme süreçlerinin ve batılılaşmaya/modernleşmeye verdikleri tepkilerinde farklı olmasına sebebiyet vermiştir.

Kimi toplumlar modernleşmeyi Avrupalılaşma olarak algılamış ve modernleşmeden evvel kendi kültür ve medeniyetlerini reddederek bütüncül bir modernleşme yolunu seçmişler; kimi toplumlar kendi değerlerini muhafaza edip mevcut inanç ve değerlerinin ilerlemenin önünde bir engel teşkil etmediğini savunarak Batı’nın seçili unsurlarını alarak kısmici/sentezci bir modernleşme modeli benimsemişler; kimi toplumlar ise Avrupa medeniyetleri ile kendi kültürünü harmanlayıp yeni bir kültür ortaya çıkarmaya çalışarak melez bir batılılaşma/modernleşme modelini tercih etmişlerdir.³⁵ Böylece Modernleşme serüveni içerisinde değişme karşısında üç yolun var olduğundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki değişimin temsilcisi ve rehberi olarak görülen Avrupa’nın değişim çizgisini tamamen kabul etme –ki bu noktada modernleşmek Avrupalılaşmak/Batılılaşmak ile eş anlamlı kullanılmaktadır-, ikincisi değişimi tamamen reddetme, üçüncüsü ise değişimi kabul edip daha kontrollü davranma taraftarı olan eğilimlerdir. Üçüncü yol olarak bahsedilen bu eğilim yani kontrollü modernleşme aslında kısmici/sentezci yaklaşım olarak bilinir. Bu yaklaşıma göre toplumlar modernleşirken hem Avrupa’yı taklit etmekten ziyade kendi kültürel değerlerini muhafaza ederek ve aynı zamanda Avrupa’daki gelişmeleri kendi kültürleriyle sentezleyerek bir modernleşme deneyimi gerçekleştireceklerdir.

Muhafazakârlık olarak kavramsallaştırılan yaklaşıma göre de değişim her toplumun kendi potansiyeliyle ve süreç içerisinde kendiliğinden gerçekleşmesi gereken bir olgudur, müdahale edilmemesi gereken süreçtir. Bu minvalde baktığımızda muhafazakârlığın değişime karşı olmadığını yalnızca kendiliğinden gerçekleşmesi gerektiği görüşünde olduğunu görüyoruz. Muhafazakârlığın organik toplum anlayışında da zira zaten bu evrim anlayışı hâkimdir. Değişim olması gereken bir süreçtir. Ancak burada şöyle bir ayrım karşımıza çıkmaktadır. Bir kesim muhafazakâr düşünürler değişimi kontrollü olarak, toplumun potansiyeliyle ve toplumsal normlarla uyumlu ve kendiliğinden gerçekleştiği müddetçe desteklerken bir diğer kesim ise yalnızca bir “zorunluluk” olduğundan ötürü değişimi destekler. Hoşnut olarak veya tasdik ederek değiş bir mecburiyetin olması değişime karşı sessiz

³⁵ Bu kısımda Ayşe Azman ve Nalan Yetim’in “Batı-Dışı Kavramının Ötesinde: Asya’da Modernliğin İnşası” adlı makalelerinden faydalanılmıştır. Detaylı bilgi için başvurulabilir.

kalmalarının sebebidir. Burada yine muhafazakârlığın ana iki ekollü olan Anglo-Sakson muhafazakârlığı ve Kıta Avrupası Muhafazakârlığı arasındaki farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışma özelinde incelediğimiz, muhafazakâr kanadın iki farklı ekolünü temsil eden Nurettin Topçu ve Erol Güngör de değişme konusunda farklı görüşlere sahiptirler. Bazıları tarafından muhafazakârlıktan ziyade reaksiyoner olmakla suçlanan Nurettin Topçu, yukarıda bahsettiğimiz mecburi olduğu için değişimi kabul eden görüşlere daha yakın bir isimdir. Topçu, Avrupa'daki eğitimi bitirip döndüğü yıllarda “kendimize dönelim” diyerek modernleşme/değişme karşısındaki duruşunu net bir biçimde ifade etmiştir. Avrupa'daki Rönesans ve reformların bizi kurtaracak güce sahip olmadığını dile getiren Topçu modernizmi en radikal eleştiren düşünürlerden birisi olmuştur. Kendi rönesansımızı kendimizin gerçekleştirmesi gerektiğine inana Topçu'nun düşüncesi tarih, toprak, dil ve din önemli bir yere sahiptir. Topçu değişim karşısında dini, dili, tarihi, geleneği bir çapa olarak görür. Değişimi, toplumsal normlarla ve yapılarla uyumlu olması koşuluyla kabul eder Topçu. Modernleşme adına gerçekleştirilen deneyimlerin halkın nezdinde karşılık bulmamasını Batı kaynaklı olmasına bağlayan Topçu “ Bizim Tanzimatımız, örf ve adetleri düzenleyen bir fermanla değil de ruhları asırlık otoritelerden kurtaran bir isyanla açılsaydı bugün gerçekten inkılap yapmış olurduk (Topçu, 2015, s. 37)” sözleriyle hakiki bir inkılabın yalnızca toplumun içinden ve toplumun kendi isteğiyle gerçekleşebileceğini savunmuştur. Bu noktada Nurettin Topçu'nun muhafazakâr ideolojide de değişimin kendiliğinden gerçekleşmesi gerektiği ilkesine bağlı olduğunu görmek mümkün. Türk kültürünün yok edilmemesi gerektiğini vurgulayan Topçu, Batı kültürü ve Türk kültürü arasında denge olması gerektiğini savunurken bir yandan da Türk kültürünün varlığının devamından yana sert tavırlar takınmıştır.

Nurettin Topçu'yla kıyaslandığında daha mutedil bir duruş sergileyen Erol Güngör ise değişimi destekleyen nitelikte bir düşünceye sahiptir. Değişim, Güngör'e göre kaçınılmazdır. Muhafazakârlığın organik toplumu benimsemesinden kaynaklıda değişimin olması gereken bir olgu olduğunu savunan Güngör, Türk toplumunun özgün bir kimliğe sahip olduğuna inanan bir düşünürdür. O'na göre Türk toplumu Batı'ya entegre olmadan modernleşebilmek adına kendi kimliğini ve kültürünü korumalıdır. Ancak Güngör Batı'ya benzeme noktasında Topçu kadar sert bir yaklaşıma sahip değildir. Avrupalılaşmak ile modernleşmeyi birbirinden ayıran Güngör Avrupalılaşmadan da modernleşilebileceğini bunun içinde “kültür değişmesi” kavramını kullanarak kendi kültürel değerlerimize sahip çıkarak bir değişimin gerçekleşmesini savunmuştur.

Değişim toplumda varolan bütün kurum ve yapıların yanı sıra değerlerinde değişimi demektir. Muhafazakâr camia, rüşdünü ispatlayan kurumların ve değerlerin varlığının devam etmesi gerektiği görüşündedir. Güngör ise değişim konusunda gerekli olmayan, işlevselliğini yitiren kurumların, yapıların ve değerlerin değişmesi gerektiği görüşüne sahiptir. O'na göre (2019a, s. 78)”birtakım örf ve adetleri asılsız saymak gibi, hepsinin aynı değerde olduğunu söylemek de doğru değildir.” Gerçekleşen teknolojik ve bilimsel gelişmeler neticesinde edinilen yeni bilgiler toplumu mevcut durumdan daha iyi

bir konuma götürecek hale gelebilir. Bilgimizin gelişmesi sayesinde, örf ve adetleri çok dar ampirik kalıplar içinde değerlendirme hatasından da kurtulmuş oluruz (Güngör,2019a, s. 78). Değişmenin olumlu taraflarını açıkça dile getiren Güngör reaksiyoner bir yaklaşıma sahip değildir. Körü körüne mevcut örf, adet, kurum, değer ve normlara da bağlılık göstermek yerine bunların daha geniş çerçevede toplum için daha faydalı olacak biçime evrilmesini desteklemektedir. Değişim konusunda destekleyici bir yaklaşıma sahip olan Güngör desteklemesine rağmen yine de değişimin kendiliğinden ve kontrollü olması gerektiğini savunur. Muhafazakârlığın organik toplum, değişime karşı bir çapa olarak gelenek ve zamanda süreklilik ilkelerine bağlı olan Güngör aniden ve dışarıdan müdahale ile gerçekleşen değişime karşı çıkar. Toplumun kendi birikimi ve potansiyeli ile değişimin gerçekleşmesi gerektiğini savunur.

Güngör, modernleşmeyi Avrupalılaşmak/Batılılaşmak olarak görmez. O, Avrupa’ya benzemeden kendi milli kültürümüzü koruyarak gerçekleşen değişimin kalıcı olacağı görüşündedir. Bu noktada Cumhuriyet inkılaplarını ve inkılapçıları da eleştiren Güngör yapılan hamlelerin halk nezdinde karşılık bulmadığını belirtir. Bizdeki modernleşmenin bir taklit hareketi olarak eleştirildiğini söyleyen Güngör, Avrupa’nın taklit bile edilemediği fikrindedir (Yıldız, Çelik,2012,s.279). Erken Cumhuriyet döneminde modernleşmekten ziyade Avrupalılaşmak üzerine bir yol izlendiği görüşünde olan Güngör, bu durumdan da özellikle Batı hayranlığı güden Cumhuriyet aydınlarını sorumlu tutar ve eleştirir. Cumhuriyet dönemi aydınlarını “müstemleke aydını” olarak nitelendiren Güngör halktan kopuk ve halkın değerlerine yabancı olduklarını bu sebeple onların modernlik adına gerçekleştirdikleri hareketlerinin halkın değerleri ile ters düştüğünü belirtir. Bizdeki aydın kesimin Batı hayranlığı içerisinde olması Güngör’ün üzerinde ısrarla durduğu bir mesele olmuştur. Zira toplumsal değişim Türk toplumunda özellikle Cumhuriyet döneminde bir kopuş ile başlamıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte hayata geçirilen inkılâplar, Tanzimat sonrası dönemden itibaren başlayan ve Batı kaynaklı pozitivist ve materyalist düşüncelerle şekillenen ve Cumhuriyet’i kuran seçkinleri de etkileyen bir zihniyet dönüşümünün neticesidir (Yıldız ve Çelik, 2012, s. 280). Güngör’e göre bu zihniyet dönüşümünü benimseyen Türk aydını büsbütün halktan kopmuştur ve bu sebeple halk nezdinde kıymetini yitirmiştir. Güngör Cumhuriyet dönemi Türk aydınını “sömürge münevveri”³⁶ olarak adlandırarak Batı hayranlığının yanı sıra Batı taklitçiliği yaptıklarını sert bir tabirle dile getirmek istemiştir. O’na göre toplum ile aydın arasında meydana gelen bu kopukluğun ilerleme ve gelişme adına büyük bir dezavantaj olmasıdır. Değişmeyi destekleyen Güngör için asıl mesele değişmek değil toplumla uyumlu, tarihsel kültürel değerlere ters düşmeden, gelenekleri hiçe saymadan gerçekleşen bir değişimdir. Bu sebeple Türk aydınına bu kadar ağır hitaplarda ve eleştirilerde bulunur. Türk aydınını hakkında Güngör gibi Topçu’da sert eleştirilerde bulunmuştur. Özellikle din konusunda Türk aydınını dini değerlere yabancı

³⁶ Bu tabir Güngör’ün “Türk Kültürü ve Milliyetçilik” adlı eserinde geçmektedir.

olmanın yanı sıra düşman olarak nitelendiren Topçu Aydın kesimi bilhassa dini değerlere yabancı olmakla ve halkın değerlerine saygı göstermemekle suçlamamaktadır.

Ayrıca muhafazakârlığın zamanda süreklilik ilkesini net olarak benimseyen iki düşünür de Cumhuriyeti'in reddi miras anlayışını eleştirmişlerdir. Dil Devrimi ve dinin sosyal hayattan uzaklaştırılması noktasında gerçekleştirilen gelişmelerini de eleştiren iki düşünürden Topçu bu konuda radikal ve sert bir yaklaşıma sahipken Güngör yapılan hataların telafi edilmesi noktasına eğilerek o konuda çalışmalar yapmış, eleştiriler dile getirmiştir.

Netice itibarıyla genel çerçevede değişimin gerçekleşmesi konusunda iki düşünürde hem fikirken özele bakıldığında Topçu, bunu bir mecburiyet olarak zoraki kabul ederken Güngör değişimin gerçekleşmesini kötü yanlarını da göz ardı etmeyerek desteklemiştir. İki düşünür içinde kısmici/sentezci bir yaklaşıma sahip olduklarını söylemek mümkündür. Yalnızca kültürün özellikle teknolojik değişme parametresi üzerinde Topçu reaksiyoner bir yaklaşıma sahiptir diyebiliriz. Her iki isimde toplumsal değişimin hızı ve yönü konusundaki eleştirilerde mutabık kalmışlar bir “milli kültür” oluşturulmasında hem fikir olmuşlardır. Batılılaşmadan modernleşebilmeyi önemseyen düşünürler değişme konusunda kültürün gelenek, din, dil, tarih gibi parametrelerini fikirlerine destek amaçlı kullanmışlardır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilaliyle başlayan ve felsefi gücünü 18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesinden alan modernlik, Avrupa’da başlayan bir süreç olmasına rağmen etkisi Avrupa ile sınırlı kalmamıştır. Zamanla bütün dünyayı etkisi altına alan modernlik Avrupa toplumlarını dönüştürdükten sonra sıra diğer toplumlara gelmiştir. Ancak bütün toplumların farklı kültüre, geleneklere ve dinamiklere sahip olması batılılaşma/modernleşme süreçlerinin ve batılılaşmaya/modernleşmeye verdikleri tepkilerin de farklı olmasına sebebiyet vermiştir. Ancak bu farklılıkların fark edilmesi zaman almıştır. Uzun yıllar modernliğin temsilcisi olan Batı tek bir gelişme çizgisinin varlığını savunmuştur ve kendisi dışındaki bütün toplumların bu gelişme çizgisini takip etmesi gerektiği fikrini hem benimsemiş hem de “öteki” medeniyetlere, toplumlara çeşitli şekillerde bu fikri empoze etmiştir. İlerleyen süreçlerde farklı modernleşme deneyimlerinin de olacağı fikrinin ortaya çıkmasıyla artık toplumlar Batı’dan bağımsız da bir modernleşme deneyimi yaşayabileceklerini idrak etmişlerdir. Artık modernleşmek, Avrupalılaşmak ya da Batılılaşmak ile eş anlama gelmemektedir. Ancak bu durumun gerçekleşmesi sanıldığı yahut görüldüğü kadar kolay olmamıştır. Zira Batı’nın “Hristiyan Ahlakı” olarak nitelendirilen ve bir medeniyetin temsilcisi konumunda olan bir kanadı olduğu gibi kapitalist sistemin temsilcisi olan sömürge kanadı da mevcuttur. Ancak modern kapitalizm Hristiyan Ahlakından bağımsız değildir aksine modern kapitalizmi doğuran tam da bu bahsedilen Hristiyan Ahlakıdır. Bu sebeple işler sanılan aksine Batı’nın kontrolünden o kadar çabuk çıkamamıştır. Batı’nın gelişme çizgisinden tamamen bağımsız bir modernleşme hareketinin varlığından söz ederken genelde Japonya örneği verilmektedir. Japonya için çoğunlukla Batı’nın dışında kendi yolu ile modernleştiğine dair bir iddia söz konusudur. Oysa Japon modernleşmesi geniş ölçü de Batı sermayesinin desteği ile kalkınma eksenli bir modernleşme deneyimi yaşamıştır. Japon kültürünün bazı özellikleri ise-iş disiplini, aile bağları gibi- korunarak modernleşme süreci gerçekleşmiştir. Bunun dışında Hindistan örneğinde gelenek ve milliyetçilik Hint kültürü gibi özellikler modernleşme sürecinde ön plana çıkmıştır. Burada bazı karma ve melez örnekler olduğunu söylemek mümkündür.

Farklı modernleşme deneyimlerinin gerçekleşmesine paralel olarak farklı muhafazakârlık anlayışları da ortaya çıkmıştır. Muhafazakârlık sınırlılıkları ve kapsamı itibarıyla tanımlanması ve bir kalıba konması oldukça zor olan bir kavramdır. Muhafazakârlık varlığını ve neliğini aslında modernizmin argümanlarına verdiği tepkiler neticesinde belirlemiştir. Bu sebeple muhafazakârlık her ne kadar modernizmin karşıtı bir ideoloji olarak anlaşılabilir da o aslında varlığını bir anlamda modernizme borçludur. Muhafazakârlığın iz ve işaretleri dahi aslında modernliğin parametreleri, üzerinden kendisini göstermiştir. Muhafazakârlığı daha çok “neye karşı neyi savunmuştur” şeklinde tanımlamak mümkün.

Bu çalışmada Türk muhafazakârlığı içerisinde yer alan iki önemli isim olan Nurettin Topçu ve Erol Güngör’ün toplumsal değişim anlayışları ekseninde değişmeye karşı verdikleri tepkiler ele alınmıştır. Görünür de ikisi de muhafazakâr olan ve değişim karşısında kültür üzerinden bir savunuyu yapan bu iki ismin belli kavramlar etrafından benzer ve farklı görüşleri ele alınmak istenmiştir.

Muhafazakârlığın iz ve işaretleri olarak görünen din, dil, gelenek, teknoloji, tarih, organik toplum anlayışı gibi belli savunulara bu iki isim benzer olduğu kadar farklı tepkiler de vermişlerdir.

Öncelikle farklı modernleşme deneyimlerinin olduğundan bahsetmiştik. Farklı modernleşme pratikleri beraberinden farklı muhafazakârlık çeşitlerini ortaya çıkarmıştır. Muhafazakârlığın kendi içerisinde belli başlı iz ve işaretleri vardır ancak her toplum bu iz ve işaretlere aynı oranda bağlı kalmamış kimilerine daha sıkı sarılırken kimilerini kabul dahi etmemiştir. Aslında muhafazakârlığın tanımlanmasını en çok zorlaştıran mesele tam da bu farklılıklardır. Türk muhafazakârlığı da bu anlamda nevi şahsına münhasır bir yapıya sahiptir demek mümkündür. Türk muhafazakârlığı İmparatorluktan Cumhuriyet'e geçişin, radikal bir kopuşun yaşandığı, toplumsal anlamda çalkantılı denebilecek bir dönemde şekillenmiştir. Diğer muhafazakârlık deneyimlerinden farklı olarak Türk muhafazakârlığında bir "inşa" düşüncesi mevcuttur. Yeniden bir şeyin inşa edilmesi Muhafazakâr anlayışla ters düşüyor gibi görünse de Türk muhafazakârlığı içerisinde bir milli kültürün inşa edilmesini özellikle vurgulamıştır. Özellikle bu çalışmada incelediğimiz iki muhafazakâr düşünür olan Erol Güngör ve Nurettin Topçu, bir "milli kültür inşası" konusunda hem fikirdirler. Bu anlamda Türk muhafazakârlığını diğer muhafazakârlık veçhelerinden ayırmak mümkündür. Türk muhafazakârlığını diğer muhafazakârlıklardan ayıran önemli ikinci husus ise dindir. Din diğer muhafazakârlık düşüncelerinde bu kadar önem teşkil etmezken Türk muhafazakârlığında başat bir karaktere sahiptir. Muhafazakâr kanadın din savunusu aslında bir nevi geleneksel değerlerin korunması yönündedir yani burada itikadi bir mesele olmasının dışında toplumsal düzenin sağlanması açısından pragmatist bir yaklaşım söz konusudur. Türk muhafazakârlığında da benzer endişeler ve beklentilerle din savunusu yapılmıştır demek mümkün ancak yeterli değil. Zira din Türk muhafazakârlığı içerisinde Gelenek savunusu yapılırken bir referans noktası daima din olmuştur. O sebeple Türk muhafazakârlığı diğer muhafazakârlık çeşitlerinde dini başkarakter olarak belirlemesi noktasında ayrılmaktadır. Ayrıca bu çalışma neticesinde Türk muhafazakârlığının homojen bir yapıya sahip olmadığını söylemek mümkündür. Türk muhafazakârlığı yekpare bir muhafazakârlık anlayışındansa kendi içinde farklılaşan bir muhafazakârlık olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada ele aldığımız Türkiye'nin önde gelen muhafazakâr ideoloji temsilcilerinden Nurettin Topçu ve Erol Güngör modernleşmenin kabulü ve reddi noktasında kısmici/sentezci bir duruşu benimsemişlerdir. Yani değişim konusunda reaksiyoner bir yaklaşım sergileyeyip modernizmin bütün nimetlerine reddiyede verilmemiştir, tamamen modernleşmeye de sıcak bakılmamıştır. Aksine bu iki isimde kendi toplumsal ve kültürel değerlerimizden vazgeçmeden Batı'nın vaadlerine karşı temkinli olarak değişilebileceği fikrini savunmuşlardır. Ancak görünüşte benzer yanları olmakla beraber bazı noktalarda bu isimler farklı görüş bildirmiştir. Özellikle Topçu'nun teknoloji/kalkınma hakkındaki görüşlerine bakıldığında kendisinin çok da kısmici/sentezci bir yaklaşımı benimsemediğini söylemek mümkündür. İki ismin toplumsal değişim anlayışlarında farklılıklar olduğunu söylemek mümkün. Nurettin Topçu belli noktalarda ölçülü davranmakla beraber değişimin başka kanatlarında özellikle

teknoloji/kalkınma noktasında reaksiyoner bir duruş sergilemiştir. Topçu ile kıyaslandığında daha mutedil bir yaklaşıma ve görüşe sahip olan Erol Güngör ise değişimin gerçekleşmesi desteklemektedir. Özellikle teknoloji noktasında toplumların daha ileriye taşınmasını olumlu olumsuz yanlarıyla ele aldıktan sonra değişimi kaçınılmaz bulan Güngör yalnızca toplumsal normlarla uyumlu ve kontrollü bir değişim anlayışını benimsemiştir. O'na göre değişim kaçınılmazdır ancak bu değişim dışarıdan bir müdahale ile değil bizzat toplumun kendi iç dinamikleri ile gerçekleşen bir süreç olmalıdır. Bu noktada Erol Güngör'ün yaklaşımın daha gerçekçi olduğunu söylemek mümkün zira Topçu modernizmi ve Anadolu'ya teknolojik gelişmelerin girmesini toplumun yozlaşmasının baş sorumlusu olarak görürken Güngör, teknolojinin tek başına bu suçun sorumlusu olmadığı yanında başka suç ortaklarının da var olduğunu görüşündedir. Ayrıca Güngör'e göre toplumdaki yozlaşma modernleşme olarak adlandırılan sürecin daha öncelerinde başlamış daha uzun süreç yılların bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

Her iki düşünürde Türk muhafazakârlığı içerisinde benzerlikleri olduğu kadar farklılıkları ekseninde de anlaşılabilir. Din, teknoloji/kalkınma gibi konularda farklı muhafazakâr anlayışlara sahip olan iki düşünür, tarih, dil, gelenek konusunda benzer anlayışlara sahiptirler. Bu minvalde bakıldığında Türk muhafazakârlığının homojen olmayan yapısı bu iki düşünürün benzerlikleri ve farklılıkları üzerinden de anlaşılabilir zira bu isimlerden Nurettin Topçu Kıta Avrupası Muhafazakâr anlayışına yakın iken diğer isim olan Erol Güngör Anglo-Amerikan muhafazakârlığına yakındır.

Avrupalılaşmak ile modernleşmeyi birbirinden ayıran Güngör, Avrupalılaşmadan da modernleşilebileceğini bunun içinde “kültür değişmesi” kavramını kullanarak kendi kültürel değerlerimize sahip çıkarak hilafı adet bir yaklaşımda bulunmayarak bir değişimin gerçekleşmesini savunmuştur. Nurettin Topçu ise daha Avrupa'daki eğitimi bitirip döndüğü yıllarda “kendimize dönelim” diyerek modernleşme karşısındaki duruşunu net bir şekilde ifade etmiştir. Avrupa'da Rönesans ve reformların bizi kurtaracak bir güce sahip olmadığını dile getiren Nurettin Topçu modernizmi en radikal eleştiren düşünürlerdendir. Kendi rönesansımızı kendimiz gerçekleştirmeliyiz diyerek Güngör'e nazaran daha radikal bir reddediş sergilemiştir.

Nurettin Topçu ve Erol Güngör'ün mutabık oldukları bir mevzuu kültür ve medeniyet ayrımını reddetmeleri noktasındadır. Her iki mütefekkirde maddi nizam ile manevi nizamın birbirinden ayrılamayacağını dile getirmişler ve Nurettin Topçu bunu İsyân Ahlaki fikrinde ilim ile ahlakın ayrılmaz bütünlüğünden bahsederek net bir şekilde ortaya koymuştur. Her iki mütefekkir Ziya Gökalp'in hars ve medeniyet ayrımına reddiye vererek maddi hayatın yani teknik, üretim gibi faaliyetlerin manevi hayattan duygu ve düşüncelerden ayrılamayacağını vurgulamışlardır. Zira bir insan ne ile hemhal olursa onunla bir hal olacaktır düsturunu da göz önüne alırsak nasıl yaşıyorsak elbette öyle düşünüp inançlarımızı da ona göre biçimlendireceğizdir. Nurettin Topçu'nun teknik ve üretimi ikinci plana atılmayacak kadar önemli görmesi onun bazı çevrelerce Marksist olarak algılanmasına neden olsa da o kalemini eline aldığı ilk günden bıraktığı güne kadar hep aynı çizgide ilerlemiştir. Ona göre teknik kendi kültürümüzden doğmalıdır. Avrupa medeniyetimizi taklit edip kendi örfümüze yüz çevirmek de zihnimizdeki bir nevi

manevi kapitülasyonlardır. Kültür ve medeniyet ayrımı noktası iki düşünür içinde mutabık kaldıkları bir meseledir.

Muhafazakâr anlayış içerisinde tarih şuuru önemli bir yere sahiptir. Değişime karşı bir çapa olarak nitelendirdiğimiz gelenek aslında tarih olgusu demektir. Muhafazakâr camianın en korktuğu şey aslında belirsizliktir. Muhafazakârlar, bu belirsizlikten kurtulmanın bir yolu da bireylerin tarih ile olan bağlarının koparılmasından korkmuşlardır. Tarih bu çalışmada ele aldığımız iki düşünür için de aslında “millet” olma şuuru açısından önem arz etmektedir. Yani iki isimde tarihi pragmatist bir yaklaşım ile savunmuş ve benzer anlamları, misyonları yüklemişlerdir. Tarihten çıkarılan derslerin hem milli şuur oluşturmada bir avantaj olduğunu hem de atalarının izinden gitmenin değişim karşısında savrulmanın önüne geçeceğini düşünen bu isimler Muhafazakâr anlayışının ön yargı hikmetine ve gelenek savunusuna bağlıdırlar. Ayrıca Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte gerçekleşen değişime ve modernleşme hamlelerine eleştiri getiren Topçu ve Güngör reddi miras neticesinde meydana gelen kopuşa karşıdır. Türk tarihinin Cumhuriyet öncesi hatta Selçuklu dönemi öncesine değin uzandığını savunan bu iki düşünür muhafazakârlığının zamanda süreklilik parametresini önemsemekte ve savunmaktadırlar. Parçalanmış bir tarih anlayışından ziyade bütüncül bir tarih anlayışı benimsediklerini söylemek mümkündür.

Güngör ve Topçu arasındaki belki de en radikal ayrım teknoloji/kalkınma konusundadır diyebiliriz. Nurettin Topçu teknolojiye/kalkınmayı kesin olarak reddeder. Aslında Topçu’nun reddettiği kalkınma meselesi Batıya benzeyerek, Batıya entegre olarak gerçekleşen kalkınma hususundadır. Keza bu minvalde Topçu, endüstrileşme ve şehirleşmeye de aynı oranda karşı çıkmaktadır. Hatta araba seslerini insanın ruhunu ezen kıyma makinaları seslerine benzeterek uç noktalara kadar kaymıştır. O direkt olarak kalkınmamamız gerektiğini savunur. Zira Topçu için mesele aslında biraz da Batıya – dolaylı yoldan da kapitalizme- bir karşı duruş, bir tavır sergilemedir diyebiliriz. Burada Anadolu Sosyalizminin temsilcisi olması da belki de etkili olmuştur. Zira Nurettin Topçu aynı zamanda sosyalist bir kimliğe de sahip. Hatta İslamcı sosyalizmin nadir örneklerinden diyebiliriz. Topçu’nun aksine olarak Güngör kalkınmanın gerekliliğini savunur. Sanayileşmeden ve onun getirilerinden korkmak yerine kadim kültürümüze sahip çıkarak ve bu kadim kültürün işlerliği olan unsurlarını alıp yeni bir milli kültür oluşturarak sanayileşmenin yıkıcı etkilerinden sıyrılabileceğimizi ya da en az hasarla atlatabileceğimizi savunur.

Kalkınma ile bağlantılı olarak farklılaştıkları bir diğer konu ise kalkınmayla bağlantılı olarak teknoloji meselesidir. Aslında burada benzer bir konudan iki ayrı noktaya varıyorlar ikisi de kültür ve medeniyetin ayrılmaz bütünlüğünden yana aynı fikirdeler. Bir medeniyet yahut kültür ithal edilirken kendi irademizle seçmek ayırt etmek her zaman çok mümkün olmuyor. Bir değeri alırken illaki o değere mahsus diğer parametreleri de alıyoruz. Bu çok olağan bir şey lakin ikisi de bu noktada yer lamasına karşın Topçu bunun gerçekleşmesine daha endişe ile baktığından direkt olarak teknoloji ithaline karşı

çıkar. Güngör ise bunun en azından belli noktalarda kontrol edilebileceğini toptan bir red edişin mantıklı ve makul olmadığını savunur ve bu yollarda çözüm önerileri arar.

Din konusunda hem farklı hem benzer fikirlere sahip olan bu iki düşünürden Nurettin Topçu dini Erol Güngör'e nazaran daha önemli bir konuma yerleştirmiştir. Din Topçu'da bütün değerlerin üzerinde bir değerdir ancak Güngör'de ise milliyetçilikten sonra gelen bir değerdir. Topçu değişme karşısında net bir şekilde dini savunur ve bunu toplumsal bir değer noktasında değil de daha itikadi bir mesele olarak ele alır. Aynı zamanda Topçu tasavvufu önemser ve bu konuda daha bireysel bir yaklaşıma sahiptir. Tasavvuf Topçu'da gidilmesi gereken bir yol uyulması gereken kaideler bütünüdür ve Anadolu coğrafyasında İslam'ın yayılmasında tasavvuf çok önemli bir yere sahiptir. Ancak Güngör bazı noktalarda Topçu'da ayrılır. Güngör, toplumsal değişme noktasında dini bir gardını alma olarak değil de değişmeye yardımcı bir parametre olarak görür. Din Güngör'de Topçu'daki gibi itikadi bir mesele değil daha çok toplumsal bir değerdir. Ayrıca Güngör, tasavvufa mesafelidir. Topçu gibi olmazsa olmaz bir olgu değildir Güngör için tasavvuf. Zira Güngör tasavvufun pratik zihinleri ve keskin zekâları pasifleştirdiğine inanarak insanları ataletle sevk ettiğine inanmaktadır. Din iki düşünür içinde önemlidir ancak tasavvuf konusunda net olarak ayırmaktadırlar. Güngör ve Topçu'nun ayrı düştükleri en bariz konulardan birisi de dindir. Güngör Türkçülüğü İslamcılıktan önde tutar. Ona göre milli kültür ve karakterin ilk kaynağı dil, ikinci kaynağı dindir. Güngör bir Türk milliyetçisidir İslamcı yanı olmakla beraber tamamen İslamcı bir karakterdir diyemeyiz. O dinin kültür içinde çok önemli bir parametre olduğunu, olmazsa olmaz bir değer olduğunu kabul eder ancak Topçu gibi radikal bir yaklaşımla dini ele almaz. Güngör Topçu'ya nazaran dini ikinci plana atmıştır demiyoruz ancak milliyetçilik İslamcılıktan önce gelir O'nun için. Ancak buna rağmen Güngör din hakkında iki müstakil eser kaleme almıştır. Bu noktada Güngör'ün Gökalp-Turhan çizgisinde yer alıyor olması da etkili olabilir elbette.

İki düşünür dil konusunda benzer bir yaklaşımla hem Osmanlıcanın hem de Türkçenin korunması noktasında Harf İnkılabına ve dilde sadeleşme hareketlerine mesafeli yaklaşmış hatta bazı noktalarda özellikle dilde sadeleşme hususunda sert karşı çıkışlarda bulunmuşlardır. Güngör dilde tasfiyecilik hareketinin milliyetçilik adına kalkışılan bir girişim gibi görünse de aslında milli kültüre ve şuuruna ters düştüğünü savunurken Topçu'da aynı görüşü desteklemektedir. Dil her iki düşünür içinde "millet" olabilmenin en önemli ve en birinci şartıdır. Bu sebeple dil meselesi iki düşünürün net olarak mutabık kaldıkları bir mesele olmuştur.

İkisini de muhafazakâr camia içerisinde ve aynı tarafta sayabileceğimiz bu iki ismin -Erol Güngör ve Nurettin Topçu- aslında bu çalışmada ele aldığımız belli başlı başlıklar etrafında yaptığımız araştırma sonucunda çok da benzer görüşlere sahip olmadıklarını söylememiz mümkündür. Özellikle bu çalışmanın temel merkez sıkleti olan "toplumsal değişme" konusunda iki ismi mukayese ettiğimizde değişime yaklaşım açısından Güngör'ün daha destekleyici ve ölçülü, hattı vasat çizgi de yer aldığını söylemek mümkün iken Topçu değişim karşısında daha radikal hatta bazı noktalarda reaksiyoner yaklaşımlar denebilecek fikirlere sahiptir. Bu çalışma neticesinde bu iki düşünürün, muhafazakârlığın

iz ve işaretleri olarak belirlediğimiz kültür-medeniyet, kalkınma/teknoloji, din, dil, tarih, gelenek gibi konularda benzerlikleri oranında farklılıklarının da olduğu anlaşılmıştır. Aynı tarafta olmalarına rağmen daha spesifik konularda bu iki düşünür oldukça farklı görüşlere sahiptirler.

Bu çalışmada ele alınan iki ismin geçmiş kurgularında olumlu bir yaklaşımı benimsediklerini söylemek mümkün. Muhafazakâr olmalarının bu durumda elbette etkisi vardır. Geçmişe dair bir özlem duyularının yanı sıra bu isimlerden Erol Güngör muhafazakârlığın tarihe duyulan özlemini nostaljik bir yaklaşımda bulunmaz. O geçmişe daha çok geleceğin kurgusunda üstlendiği rol üzerinden önemser. Değişme konusunda da geçmişte var olan kurumları klasik muhafazakârlar gibi kutsal addetmek yerini işlevselliğini yitirmişse değişmeli nazarıyla ele alır. Güngör, tarihte süreklilik olmasını önemseme ve muhafaza etmesinin yanında değişime de desteklemektedir. Din ve gelenek değişim konusunda Güngör'ün ilk başvurduğu referans noktaları olmuştur. Muhafazakârlığın iz ve işaretlerinin çoğunda ölçülü bir vaziyette yaklaşan Güngör, bir tek “kusurlu ve sınırlı insan” mevzuuna fazla itibar etmemektedir. O insan aklını önemser ve güvenir hatta Müslümanca tavrında böyle olması gerektiğine inanır.

Güngör ile farklı ekolleri temsil eden Nurettin Topçu birazda eğitim anlamında felsefi bir temele sahip olması sebebiyle olayları Güngör gibi toplumsal mesele olmasından ziyade daha bireysel mevzuolar olarak ele almaktadır. Özellikle din-tasavvuf konusunda bireyci yaklaşımı benimsemesinin yanı sıra radikal de bir duruş sergilemiştir. Güngör'den farklı olarak, Muhafazakâr anlayışın önyargı hikmetine ve insan aklının kusurlu sınırlı olduğu savına sıkı sıkıya bağlıdır Topçu. O'na göre insan sınırlı aklı ile doğru bilgiye ve hakikate erişememektedir bu sebeple gerçekleşmesi mecburi olan değişimin belirli tutucular ile sabitlemesi gerekmektedir. İşte bu tutucu kolonlar ise Topçu için din ve tarih olmuştur.

Benzerlikleri ve farklılıklarıyla ele aldığımız iki isim üzerinden Türk sosyolojisinin nevi şahsına münhasır bir karaktere sahip olmakla birlikte homojen bir yapıda da olmadığını söylemek mümkün. Bu isimlerden Güngör geçmişe bakıp şimdiyi değerlendirirken daha ölçülü olmasının yanı sıra gelecek kurgusunda da olumlu bir gelecek tasavvurunda bulunurken Topçu, geçmişe reaksiyoner bir yaklaşımla başlı kalmış geçmişle kıyaslayarak şimdiyi eleştirmiş ve bütün bunların neticesinde eğer değişimin önüne geçilmezse distopik bir gelecek kurgusu tasavvur etmiştir. Netice itibarıyla her iki isimde Türk sosyolojisinin önemli düşünürleri, aydınlarıdır. İhtisas alanları, politik görüşleri, sosyal çevresi vs. gibi birçok farklı parametreler neticesinde farklı ekolleri benimsemelerinin yanı sıra her ikisi de Türk milleti adına doğru olduğuna inandıkları şekilde hareket etmiş, eleştirmiş ve de çalışmalar yürütmüşlerdir.

KAYNAKLAR

- Amman, T. ve Aslantürk, Z. (1999). *Sosyoloji Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Amman, T. (ed). (2009). *Kültür Ocağında Bir Mütefekkir Erol Güngör*. Kocav Yayınları.
- Azman, A. ve Yetim, N., (2006). Batı-Dışı Kavramının Ötesinde: Asya’da Modernliğin İnşası. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 2(8), 200-214.
- Avcıoğlu, G. Ş. (2020). Erol Güngör’ün toplumsal değişme anlayışı ve günümüze dair bazı değerlendirmeler, *Nosyon: Uluslar Arası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 5, 61-67.
- Avcıoğlu, Ş. S. (2020). Türk Sosyolojisinde Kültür ve Medeniyet Anlayışları, *SUTAD*.
- Burke, E. (2021). Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler, Kadim Yayınları.
- Benedict, R.(2003). *Küçük Yerler Büyük Meseleler Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. Birleşik Kitabevi.
- Beneton, P. (2011). *Muhafazakarlık*. İletişim Yayınları.
- Bora, T. (1997). Muhafazakarlığın Değişimi ve Türk Muhafazakarlığında Bazı Yol İzleri, *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı 74.
- Can, İ. (2016). Erol Güngör’ün İslam’a Dair Sosyolojik Mülahazaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36, 20-30.
- Çiçek, S. (2007). 1950-1960 Döneminde Türkiye’de Muhafazakarlık ve Peyami Safa, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çelik, H. Baykal, N. Memur, H. (2020). Nitel Veri Analizi ve Temel İlkeleri, *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
- Çiğdem, A. (ed.). (2017). *Muhafazakarlık*. İletişim Yayınları.
- Emre, A. (2006). Nurettin Topçu’da öteki dünyalar. *Hece Dergisi*, 42-47.
- Ercan, F. (1996). *Gelişme Yazını Açısından Modernizm, Kapitalizm Ve Azgelişmişlik*. Sarmal Yayınevi.
- Eriksen, T. H. (2012). *Küçük Yerler Büyük Meseleler Sosyal ve Kültürel Antropoloji*. Birleşik Kitabevi.
- Fichter, J. (1996). *Sosyoloji*. Attila Kitabevi.
- Güngör, E. (1987). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. Ötüken.
- Güngör, E. (2005). *İslam’ın Bugünkü Meseleleri*. Ötüken.
- Güngör, E. (2019a). *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*. Yer-Su.
- Güngör, E. (2019b). *Dünden Bugünden Tarih, Kültür ve Milliyetçilik*. Yer-Su.
- Güngör, E. (2019c). *Türk Kültürü ve Milliyetçilik*. Yer-Su.
- Güngör, E. (2020). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. Yer-Su.
- Haviland, W. A. (2002). *Kültürel Antropoloji*. Kaknüs Yayınları.
- Kaya, M. (2015). Batı dışı modernleşme örneği olarak Türkiye modernleşmesi: süreklilikler, kopuşlar ve çatallanmalar, *Turkish Studies*, 545-563.
- Kara, S. (2017). Teknoloji ve toplumsal değişim ilişkisinin sosyal inşa kuramı bağlamında incelenmesi, *Dört Öge*, 6(12), 117-131
- Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 170-189.
- Kongar, E. (1981). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. Remzi Kitabevi.
- Kuban, B. (1999). Teknolojik Determinizm ve Teknolojinin Toplumsal Denetimi, *Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Toplum Sempozyumu İTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

- Mardin, Ş. (2018). *İdeoloji*. İletişim Yayınları.
- Mollaer, F. (2005). Metodolojik problemlerin kıskacında türk muhafazakârlığı, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(4), 172-194.
- Mollaer, F. (2004). Rasyonalist düşünce geleneği karşısında muhafazakârlık: Burke'ten Hayek'e, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 1(2), 158-191.
- Nisbet, R. (2014). *Muhafazakarlık Düş ve Gerçek*. Kadim Yayınları.
- Odacıoğlu, S. (2008). Metinsel analiz, *Sosyoloji Notları Dergisi*, 4-5. 58-65.
- Oğuz, M. C. (2008). Söylem Analizi, *Sosyoloji Notları Dergisi*, 4-5. 52-57.
- Öğün, S.S. (1992). *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*. Dergah Yayınları.
- Özipek, B. B. (2000). *Muhafazakar Düşünce Geleneğinde Akıl Toplum ve Siyaset*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Özipek, B. B. (2017). Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye, A. Çiğdem, Muhafazakârlık 66-84, İletişim Yayınları.
- Sennet, R. (2017). *Yeni Kapitalizm Kültürü*. Ayrıntı Yayınları.
- Sezer, B. (1979). *Türk sosyolojisinin Ana Sorunları*. Sümer Kitabevi Yayınları.
- Somuncu, S. (2006). Modernist ideolojinin karşısında gelenekçi bir reformist: Nurettin Topçu, *Hece Dergisi*. 220-228.
- Sunar, L. (ed.) (2015). *Türkiye'de Toplumsal Değişme*. Nobelkitap.
- Şen, H. (2010). Nurettin Topçu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme projesi pratiği, *Sosyoloji Dergisi*, 22.
- Tolan, B. (1996). *Toplum Bilimlerine Giriş*. Murat ve Adım.
- Topçu, N. (2020). *İsyah Ahlakı*. Dergâh Yayınları.
- Topçu, N.(2020). *Varoluş Felsefesi Hareket Felsefesi*. Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2019). *Sosyoloji*. Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2017a). *İslam ve İnsan, Mevlana ve Tasavvuf*. Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2017b). *Türkiye'nin Maarif Davası*. Dergâh Yayınları
- Topçu, N. (2015). *Kültür ve Medeniyet*. Dergâh Yayınları.
- Topçu, N. (2013). *Yarınki Türkiye*. Dergâh Yayınları.
- Turhan, M.(1951). *Kültür Değişmeleri*. İÜ Yayınevi.
- Turhan, M. (1987). *Kültür Değişmeleri*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
- Yıldız, F. Çelik, F. (2012). Türk Batıcılığının Milliyetçi- Muhafazakarlık Üzerinden Tenkidi: Erol Güngör Örneği. *Bilig*, 62, 269-294.

BENZERLİK RAPORU ÖZET SAYFASI

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE TÜRK MUHAFAZAKARLIĞI: NURETTİN TOPÇU VE EROL GÜNGÖR ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

ORJİNALLİK RAPORU

% 10	% 10	% 1	% 6
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 3
2	acikbilim.yok.gov.tr İnternet Kaynağı	% 2
3	www.muharrembalci.com İnternet Kaynağı	<% 1
4	docplayer.biz.tr İnternet Kaynağı	<% 1
5	www.kirmizilar.com İnternet Kaynağı	<% 1
6	iibfdergisi.ksu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
7	acikerisim.sakarya.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
8	acikerisimarsiv.selcuk.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
9	aymavisi.org İnternet Kaynağı	<% 1

ÖZGEÇMİŞ

